

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**ŞIKAYƏTLƏRİN QƏBUL EDİLMƏSİ
KRİTERİYALARMA DAİR**

PRAKTİKİ BƏLƏDÇİ

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

© Avropa Şurası / İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi, dekabr 2010-cu il.
[Council of Europe / European Court of Human Rights]

Bələdçini www.echr.coe.int saytıdan yükləmək mümkündür (Precedent hüququ - Precedent hüququ barədə məlumat - Şikayətlərin qəbul edilməsi kriteriyalarına dair Praktiki bələdçi)

Bu Bələdçinin və ya onun tərcüməsinin buraxılmasında maraqlı olan təşkilatlar və nəşriyyatlar publishing@echr.coe.int elektron ünvanına müraciət etməlidirlər.

Bu Bələdçi Tədqiqat Bölməsi tərəfindən hazırlanmış və Məhkəmə üçün məcburi xarakter daşımır. Müvafiq istinadlarda göstərilən yeniliklər istisna olmaqla, mətnin işlənməsi 2009-cu ilin dekabr ayında yekunlaşdırılmışdır.

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	5
A. Fərdi şikayət	7
1. Müddəanın məqsədi	7
2. Şikayətin statusu	7
3. Şikayət hüququnun həyata keçirilməsi azadlığı.....	8
4. Cavabdeh dövlətin öhdəlikləri	10
a) Məhkəmə Qaydalarının 39-cu maddəsi.....	10
b) Faktların müəyyən edilməsi	10
c) Araşdırmalar	11
B. Zərərçəkmişin statusu	11
1. “Zərərçəkmiş” anlayışı	11
2. Birbaşa zərərçəkmiş	12
3. Dolayı zərərçəkmiş	12
4. Zərərçəkmişin ölümü	13
5. Zərərçəkmiş statusunun itirilməsi.....	14
I. QƏBUL EDİLMƏDƏN İMTİNA ÜÇÜN PROSEDUR ƏSASLAR	16
A. Dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükənməməsi	16
1. Qaydanın məqsədi	17
2. Qaydanın tətbiqi	17
a) Tətbiq dairəsi	17
b) Milli qaydalarla və məhdudiyyətlərlə uyğunluq	17
c) Bir neçə hüquq müdafiə vasitələrinin mövcud olması	18
d) Mahiyyət üzrə verilmiş şikayət	18
e) Mövcudluq və uyğunluq	18
f) Mümkünlük və effektivlik.....	19
3. Qaydanın tətbiq olunmasında məhdudiyyətlər	19
a) Sübutetmə vəzifəsi	19
b) Prosedura aid aspektlər	20
c) Yeni hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılması.....	21
B. Altı aylıq müddət məhdudiyyətinə riayət olunmaması	22
1. Qaydanın məqsədi	22
2. Altı ay müddətinin başlanğıc tarixi.....	22
a) Yekun qərar	22
b) Başlanğıc nöqtəsi	23
c) Qərarın təqdim olunması.....	23
d) Qərarın təqdim olunmaması	24
e) Hüquq müdafiə vasitəsinin olmaması	24
f) Altı ay müddətinin hesablanması	24
g) Davam edən vəziyyət.....	25
3. Ərizənin təqdim olunma tarixi	25
a) İlk məktub.....	25
b) Yazılma tarixi ilə göndərilmə tarixi arasında fərq.....	25
c) Faksla yollama	26

d) İlkin əlaqədən sonrakı interval	26
e) Şikayətin xarakteristikası	26
f) Sonrakı şikayətlər	26
4. Misallar	27
a) Konvensiyanın 2-ci maddəsinə uyğun olaraq vaxt məhdudiyətinin prosessual öhdəliklərə münasibətdə tətbiqi.....	27
b) Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi üzrə bir neçə həbsdə saxlama müddəti ilə bağlı işlərə altı ay qaydasının tətbiqinin şərtləri.....	27
C. Anonim müraciət	27
1. Anonim müraciət.....	28
2. Anonim olmayan müraciət.....	28
D. Gərəksiz şikayət	28
1. İdentik şikayətçilər.....	29
2. İdentik şikayətlər.....	29
3. Eyni faktlar	30
E. Artıq digər beynəlxalq qurumlara təqdim olunmuş şikayətlər..	30
1. Prosedur konsepsiyası	31
a) Prosedur ictimaiyyət üçün açıq olmalıdır	31
b) Prosedur beynəlxalq olmalıdır.....	31
c) Prosedur müstəqil olmalıdır	31
d) Prosedur məhkəmədə xarakterli olmalıdır.....	32
2. Prosessual təminatlar	32
a) Qarşılıqlı iddia	32
b) Məhkəmə orqanı üzərinə qoyulan tələblər	32
3. Prosedurun rolu.....	32
a) Prosedur məsuliyyəti müəyyən etməlidir	33
b) Prosedurun məqsədi hüquq pozuntusuna son qoyulması olmalıdır..	33
c) Prosedurun effektivliyi.....	33
F. Şikayət hüququndan sui-istifadə	34
1. Ümumi anlayış.....	34
2. Məhkəmənin aldadılması.....	34
3. Təhqiredici ifadələr	35
4. Barışıq sazişi ilə bağlı tədbirlərin məxfilik prinsipinin pozulması	35
5. Qıcıqlandırıcı formada tərtib edilmiş və ya konkret məqsəd daşımayan şikayət	36
6. Digər məhkəmə işləri.....	37
7. Cavabdeh qismində çıxış edən Hökumət tərəfindən qəbul edilən yanaşma....	37
II. MƏHKƏMƏNİN YURİSDİKSİYASI İLƏ ƏLAQƏDAR İMTİNA ÜÇÜN ƏSASLAR	38
A. Ratione Personae prinsipinə əsasən uyğunsuzluq	38
1. Prinsiplər	38
2. Yurisdiksiya	39

3. Məsuliyyət və məsuliyyət daşıma qabiliyyəti	39
4. Konvensiyaya üzv dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlarda üzvlüyü ilə əlaqədar olan hərəkət və hərəkətsizliyinə görə mümkün məsuliyyətlə bağlı suallar	41
B. Ratione loci prinsipinə əsasən uyğunsuzluq	43
1. Prinsiplər	43
2. Xüsusi hallar	44
C. Ratione temporis prinsipinə əsasən uyğunsuzluq	45
1. Ümumi prinsiplər	45
2. Bu prinsiplərin tətbiqi	46
a) Konvensiyanın ratifikasiya olunması yaxud Konvensiya təsisatlarının yurisdiksiyasının tanınması üçün həlledici tarix	46
b) Bəyannamədən və ya qüvvəyə minməsindən əvvəl yaxud sonrakı fəvri faktlar	47
3. Spesifik hallar	49
a) Davam edən pozuntular	49
b) 2-ci maddəyə əsasən ölüm faktının araşdırılmasını tələb edən prosesual öhdəlik: Məhkəmənin müvəqqəti yurisdiksiyasından kənar olan faktlara aid proseslər	49
c) 2-ci maddəyə əsasən həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş itkin düşmə faktının araşdırılmasını tələb edən prosesual öhdəlik	50
d) 3-cü maddəyə əsasən prosesual öhdəlik	50
e) Əvvəlki faktlara baxılması	50
f) Gözlənilən proseslər yaxud həbs	50
g) Səhvən məhkum edilməyə görə kompensasiya hüququ	51
D. Ratione materiae prinsipinə əsasən uyğunsuzluq	51
1. “Mülki hüquq və öhdəliklər” anlayışı	53
a) 6-cı maddənin 1-ci bəninin tətbiq olunması üçün ümumi tələblər	53
b) “Mübahisə” termini	53
c) Milli hüquq sistemində mübahisəli hüququn mövcudluğu	54
d) Hüququn “mülki” təbiəti	56
e) Hüququn xüsusi təbiəti: maddi ölçü	56
f) Mübahisələrin digər növlərinin tətbiq dairəsinə düşməsi	57
g) İstisna olunmuş məsələlər	59
h) 6-cı maddənin əsas icraatda deyil, digər proseslərdə tətbiqi	60
2. “Cinayət ittihamı”nın anlayışı	61
a) Ümumi prinsiplər	61
b) Ümumi prinsiplərin tətbiqi	63
İntizam icraatları	63
İnzibati, vergi, gömrük və rəqabət prosesləri	64
Siyasi məsələlər	65
Ölkədən çıxarılma və ekstradisiya	66
Cinayət prosesin, xidməti icraatın və sonrakı dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin müxtəlif mərhələləri	66
c) Konvensiyanın digər maddələri və ya Protokolları ilə əlaqə	67
3. “Şəxsi həyat” və “ailə həyatı” konsepsiyaları	69

a) 8-ci maddənin əhatə dairəsi	69
b) “Şəxsi həyat” anlayışının sahəsi.....	69
c) “Ailə həyatı” anlayışının sahəsi.....	72
Valideyn olmaq hüququ.....	73
Uşaqlara gəlincə	73
Cütlüklərə gəlincə.....	74
Digər əlaqələrə gəlincə	74
Maddi maraqlar	74
4. “Mənzil” və “yazışma” konsepsiyaları	75
a) 8-ci maddənin əhatə dairəsi	75
b) “Mənzil” konsepsiyasının əhatə dairəsi	75
c) Müdaxiləyə aid misallar.....	76
d) “Yazışma” konsepsiyasının əhatə dairəsi	77
5. “Mülkiyyət” konsepsiyası	78
a) Qorunan mülkiyyət	78
b) Müstəqil mənə	79
c) Mövcud olan mülkiyyət.....	79
d) İddialar və borclar	79
e) Mülkiyyətin restitusiyası.....	80
f) Gələcək gəlir	81
g) Peşəkar müştəri bazası	81
h) Biznes lisenziyaları	81
i) İnflyasiya.....	81
j) Əqli mülkiyyət	81
k) Şirkətin səhmləri	82
l) sosial müavinətdən yararlanma.....	82
III. MAHİYYƏTİNƏ GÖRƏ UYĞUNSUZLUQ.....	82
A. Açıq-aydın əsassız şikayət.....	82
1. Ümumi giriş	82
2. “Dördüncü instansiya”	84
3. Pozuntunun aydın və aşkar şəkildə yoxluğu	86
a) Ədalətsizlik və özbaşnalığın aşkar olunmaması	86
b) Məqsəd və vasitələr arasında mütənasiblik çatışmazlığının olma- ması.....	87
c) Digər nisbətən birbaşa substantiv məsələlər	88
4. Əsassız şikayətlər: sübutların olmaması	89
5. Qarışıq, yaxud reallığa uyğun olmayan şikayətlər	90
B. Əsaslı ziyanın vurulmaması.....	90
1. Yeni kriteriyanın yaranma tarixi	90
2. Əhatə sahəsi.....	91
3. Ərizəçiyə ciddi ziyanın vurulub-vurulmaması	91
4. İki qorunma müddəaları	92
a) İnsan hüquqlarına hörmətin işin mahiyyət üzrə araşdırılmasını tələb edib-etməməsi	92
b) İşə yerli məhkəmədə lazımı qaydada baxılıb-baxılmaması.....	93
İSTİFADƏ OLUNMUŞ İŞLƏRİN SİYAHISI	94

GİRİŞ

1. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının (Konvensiya) müəyyən etdiyi əsas hüquq və azadlıqların qorunması sistemi subsidiarlıq prinsipinə əsaslanır. Onun tətbiqinin təmin olunması məsələsi əsasən Konvensiyaya üzv olan dövlətlərin üzərinə düşür; İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi (Məhkəmə) yalnız dövlətlərin bu öhdəliyi yerinə yetirməsi mümkün olmadığı hallarda məsələyə müdaxilə etməlidir.

Strasburq tərəfindən nəzarət əsasən Konvensiyaya üzv dövlətin yurisdiksiyasında olan fiziki və ya hüquqi şəxslərin Məhkəməyə fərdi şikayətlərin verilməsi zamanı başlanır. Potensial ərizəçilərin əhatə dairəsi olduqca genişdir: bura Avropanın 800 milyon nəfər sakini, orada yaşayan və ya tranzitdə olan üçüncü dövlətlərin vətəndaşları, milyonlarla assosiasiyalar, fondlar, siyasi partiyalar, şirkətlər və s. daxildir. Eyni zamanda, Konvensiyaya üzv dövlətlərin öz ərazilərindən kənarında ekstraterritorial hərəkətlərinin nəticəsi olan əhali də onların yurisdiksiyasına düşür.

Uzun illərdir ki, müxtəlif faktorlara görə Məhkəmənin fərdi müraciətlərlə yüklənmişdir (31 avqust 2010-cu il tarixdə icraatda 130.000 iş olmuşdur). Bu müraciətlərin böyük əksəriyyətinə (95%-dən çox) Konvensiya tərəfindən müəyyən olunmuş qəbul edilmə kriteriyalarından birinə əməl olunmadığı üçün mahiyyəti üzrə baxılmadan imtina edilmişdir. Bu vəziyyət iki şərtə görə sarsıdıcıdır. Birincisi, bütün ərizələrə cavab verilməsi tələb olunduğu halda Məhkəmə işin hər hansı ictimai fayda verməsini müəyyən etmədən ona ağlabatan müddətdə mahiyyəti üzrə baxa bilmir. İkincisi, on minlərlə ərizəçini uzun müddət gözlətdikdən sonra, onların iddiası icraata qəbul olunmur.

2. Konvensiyaya üzv dövlətlər, həmçinin Məhkəmə və onun qeydiyyat idarəsi daim bu problemi həll etmək və ədalət mühakiməsinin səmərəli həyata keçirilməsini təmin etmək üçün yollar axtarır. Görülən mühüm tədbirlərdən biri Konvensiyaya 14 sayılı Protokolun qəbul olunmasıdır. Bu, digər məqsədlərlə yanaşı, gələcəkdə açıq-aşkar qəbul olunmayan ərizələrə 3 hakimdən ibarət komitə tərəfindən deyil, qeyri-məhkəmə məruzəçisinin köməyiylə tək hakim tərəfindən baxılmasını təmin edəcəkdir. 1 iyun 2010-cu il tarixdə qüvvəyə minən 14 sayılı Protokolla ərizəçiyə dəymiş ziyanın dərəcəsinə dair yeni qəbul edilmə kriteriyası təsbit olunub, bu da əhəmiyyətli zərər çəkməmiş iddiaçıları ərizə verməkdən yayındıracaqdır.

19 fevral 2010-cu il tarixdə İsveçrənin İnterlaken şəhərində Konvensiyaya qoşulan Avropa Şurasının bütün 47 üzv dövlətinin nümayəndələrinin iştirakı ilə Məhkəmənin gələcəyinə dair və xüsusilə qəbul edilmə kriteriyalarına cavab verməyən ərizələrin həddindən artıq yüklülüyü barədə müzakirələr aparmaq üçün konfrans keçirilmişdir. Konfransda qəbul olunmuş əhəmiyyətli bəyannamədə əsas hüquq və azadlıqların qorunması üzrə Avropa sistemində Məhkəmənin aparıcı rolu bir daha qeyd olunmuş və fərdi müraciət prinsipini rəhbər tutulmaqla yanaşı onun effektivliyini artırmaq vəzifəsi qarşıya qoyulmuşdur.

3. Potensial ərizəçilərin müraciət proseduruna və qəbul edilmə kriteriyalarına dair hərtərəfli və obyektiv məlumatların təmin edilməsində İnterlaken Bəyannaməsinin C-6 (a) və (b) bəndlərində birbaşa nəzərdə tutulmuşdur. Fərdi şikayətlərin qəbul edilmə kriteriyaları üzrə Praktiki bələdçiyə bu kontekstdə baxılmalıdır. Sənədin məqsədi daha aydın və geniş qəbul edilmə kriteriyalarının təqdim olunmasından ibarət olmaqla, birincisi, mahiyyəti üzrə baxılma mərhələsinə çatmasında heç bir perspektivi olmayan şikayətlərin azaldılması, ikincisi, mahiyyətə baxılmalı olan şikayətlərin qəbul edilmə testindən keçməsinə zəmanət verilməsi üçün baxımından əhəmiyyətlidir. Hazırda testdən keçən bir sıra işlərə dair qəbul edilmə və mahiyyəti üzrə baxılması mərhələləri eyni vaxtda birləşdirilir, bu da proseduru sürətləndirir və sadələşdirir.

Həmin əhatəli sənəd əsasən fəaliyyətdə olan hüquqşünaslar və xüsusilə ərizəçiləri Məhkəmədə təmsil edən vəkillər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bundan əlavə, daha nazik olan və daha az texniki şərtlərlə hazırlanacaq sənəd geniş və az məlumatlı kütlə üçün metodiki vəsait olacaqdır.

Konvensiyanın 34-cü (fərdi şikayətlər) və 35-ci (qəbul edilmə kriteriyaları) maddələrində qeyd olunan bütün qəbul edilmə kriteriyaları Məhkəmənin presedent hüququnda araşdırılmışdır. Təbii ki, 6 aylıq limit, və qismən dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükənməsi kimi kriteriyalar, *ad infinitum*, yəni sonsuz müzakirə oluna bilən “açıq-aydın əsassız”, yaxud *ratione materie* və ya *ratione personae* Məhkəmənin yurisdiksiyası kimi konsepsiyalara nisbətən daha asan müəyyən edilir. Bundan əlavə, bəzi maddələrə digərlərinə nisbətən ərizəçilər tərəfindən daha tez-tez istinad edilir, bəzi dövlətlər Konvensiyanın bütün protokollarını ratifikasiya etməyib, başqaları isə müəyyən müddələrin tətbiqi dairəsi ilə bağlı qeyd-şərt qəbul ediblər. Bir sıra hallarda dövlətlərarası şikayətlər nəzərdə tutulmamışdır, çünki onlar fərqli növ yanaşma tələb edir. Yeni qəbul edilmə kriteriyasına gəlicə, 14 sayılı Protokolun bu yaxınlarda qüvvəyə mindiyini nəzərə alsaq, bu məsələ ilə bağlı Məhkəmənin presedent hüququnun dəqiq təsvirini vermək hələ tezdir. Bələdçi bütün məsələləri əhatə etməsə də tez-tez rast gəlinən ssenarilərə diqqət yetirir.

4. Bələdçi Məhkəmənin hüquqi məsləhət departamenti tərəfindən hazırlanmışdır və onun qəbul edilmə kriteriyalarına dair təfsiri Məhkəmə üçün heç bir halda məcburi xarakter daşımır. O, müntəzəm olaraq yenilənəcəkdir. Fransız və ingilis dillərində hazırlanmış bu bələdçi daha çox işlərinə baxılan bəzi ölkələr prioritet təşkil etməklə digər dillərə tərcümə ediləcəkdir.

5. Fərdi şikayət anlayışını və zərərçəkmişlərin statusunu müəyyən etdikdən sonra bələdçi qəbul edilmədən imtinanın prosedur əsaslarını (I), Məhkəmənin yurisdiksiyasına dair əsasları (II) və işlərə mahiyyəti üzrə baxılması əsaslarını (III) araşdıracaqdır.

A. Fərdi şikayət

Maddə 34. Fərdi şikayətlər

Məhkəmə istənilən fiziki şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya ayrı-ayrı şəxslər qrupundan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən birinin onun bu Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər. Razılığa gələn Yüksək Tərəflər bu hüququn səmərəli həyata keçirilməsinə heç bir yolla mane olmamağı öhdələrinə götürürlər.

1. Müddəanın məqsədi

6. Fərdi şikayət hüququnu təsbit edən 34-cü maddə şəxslərə beynəlxalq səviyyədə hüquqi hərəkət etməyə əsl təminat verir. Bu həmçinin, Konvensiya sisteminin effektivliyinə verilən əsas zəmanətlərdən biridir - insan hüquqlarının qorunmasında “mexanizmin əsas komponentidir”. (*Loizidou Türkiyəyə qarşı (ilkin etirazlar)*, § 70, *Mamatkulov və Asgarov Türkiyəyə qarşı*, § 100 və 122).

7. Konvensiya “canlı” müqavilə olaraq yalnız bugünkü reallıq baxımından təfsir edilməlidir. Artıq qəbul olunmuş presedent hüququ bu nöqteyi-nəzərindən 34-cü maddə kimi prosedur müddəalarına tətbiq olunur (*Loizidou Türkiyəyə qarşı (ilkin etirazlar)*, § 71).

2. Şikayətin statusu

8. **Tətbiq dairəsi:** Üzv dövlətin iddia olunan hüquqpozması Konvensiyanın 1-ci maddəsinə (*Van der Tang İspaniyaya qarşı*, § 53) uyğun olaraq bu dövlətin ərazisində törədilsə istənilən fiziki şəxs Konvensiyanın müdafiəsinə etibar edə bilər. Zərərçəkmiş Konvensiyanın hansı maddəsinin tələblərinin pozulduğunu müəyyənləşdirməli deyil (*Guzzardi İtaliyaya qarşı*, § 61).

9. **Şikayət hüququ olan şəxslər:** İstənilən fiziki və ya hüquqi şəxs vətəndaşlığından, yaşayış yerindən, mülki statusundan, vəziyyətindən, hüquq qabiliyyətindən asılı olmayaraq fərdi şikayət hüququna malikdir. Valideynlik hüququndan məhrum edilmiş ana ilə bağlı *Scozzari və Giunta İtaliyaya qarşı*, § 138; yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı *A. Birləşmiş Krallığa qarşı*, qəyyumunun razılığı olmadan məhdud hüquq qabiliyyətli şəxslə bağlı *Zehentner Avstriyaya qarşı*, § 39 işlərinə nəzər salmaq olar.

Dövlət hakimiyyətini həyata keçirən təşkilatlar istisna olmaqla, istənilən qeyri-hökumət təşkilatı geniş mənada öz şikayət hüququndan istifadə edə bilər. Həmçinin dövlət hakimiyyətini həyata keçirməyən ümumi-hüquq şəxsləri ilə bağlı *Holy Monasteries Yunanıstana qarşı*, § 49; *Fransa Radiosu və başqaları Fransaya qarşı*, § 24-26; hüquqi və maliyyə cəhətdən dövlətdən asılı olmayan hüquqi şəxslərlə bağlı *İran İslam*

Respublikası dəniz yolları Türkiyəyə qarşı, § 80-81 və *Unedic Fransaya qarşı*, § 48-59 işlərinə baxmaq olar.

Digər tərəfdən dövlət hakimiyyətinin bəzi funksiyalarını həyata keçirən bələdiyyənin (*Ayuntamiento de Mula İspaniyaya qarşı*) və ya onun orqanının (*Antil adalarının bələdiyyə bölməsi Fransaya qarşı*) 34-cü maddəyə əsasən şikayət etmək hüququ yoxdur.

Ayrı-ayrı şəxslər qrupu: bir sıra fərdlər arasında adətən müvəqqəti bağlanmış qeyri-rəsmi ittifaqlardır ("*Belçika linkvistik*" işi).

10. 34-cü maddə Konvensiyanın müddələrinin pozulması ilə bağlı *in abstracto* (abstrakt) şikayətlərin verilməsini qadağan edir. Ərizəçilər milli hüququn müddələrinə dair şikayət edə bilməzlər, çünki bu Konvensiyaya ziddir (*Monnat İsveçrəyə qarşı*, § 31-32), həmçinin Konvensiya *actio popularis* başlanmasına təminat vermir (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 33; *Gürcüstan Fəhlə Partiyası Gürcüstana qarşı və Burden Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 33).

11. **Nümayəndələr vasitəsilə edilmiş şikayətlər**: ərizəçilər özləri deyil, nümayəndələri vasitəsilə müraciət etmək istədikdə, Məhkəmə Qaydalarının 45-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən onlar səlahiyyət vermələri barədə yazılı akt tərtib edərək imzalamalıdırlar. Nümayəndələr üçün əsas şərt onların Məhkəmədə təmsil edəcəkləri güman edilən zərərçəkmiş şəxs tərəfindən xüsusi və dəqiq təlimat almalarını 34-cü maddəyə uyğun olaraq nümayiş etdirməkdir (*Post Niderlanda qarşı*). Nümayəndənin səlahiyyət alaraq Məhkəmədə çıxış etməsinin qanuniliyinə dair *Aliyev Gürcüstana qarşı*, § 44-49-a nəzər salmaq olar. Ərizənin həqiqiliyinə dair bax *Velikova Bolqarıstana qarşı*, § 48-52.

12. **Fərdi şikayət hüququndan sui-istifadə edilməsi: ərizəçi adından fərdi şikayət hüququnun məqsədinə** zidd olan davranışa dair Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində göstərilən **Fərdi şikayət hüququndan sui-istifadə** anlayışına (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı*, § 62) işdə nəzər salmaq olar.

3. Şikayət hüququnun həyata keçirilməsi azadlığı

13. Məhkəməyə şikayət hüququ mütləqdir və heç bir maneə tanımır. Bu prinsip özündə Konvensiya təsisatlarına müraciət etməyi ehtiva edir (həbsdə saxlanılarkən yazışmaya dair bax *Peers Yunanıstana qarşı*, § 84 və *Kornakovs Latviyaya qarşı**, § 157-yə). Məsələ ilə əlaqədar, həmçinin şəxslərin İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin prosedurlarında iştirakına dair 1996-cı il Avropa Sazişinə nəzər salmaq olar.

14. Yerli hakimiyyət orqanları ərizəçilərə şikayətlərin geri götürülməsi və ya dəyişdirilməsinə dair təzyiq göstərməkdən çəkinməlidirlər. Məhkəmənin fikrincə, təzyiq ərizəçiyə və ya potensial ərizəçiyə, onların

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

ailələrinə, qanuni nümayəndələrinə münasibətdə birbaşa olaraq məcbureddici və qorxuducu formada, eləcə də uyğun olmayan dolayı hərəkətlərlə və ya əlaqələrlə ola bilər (*Mamatkulov və Əsgərov Türkiyəyə qarşı*, § 102).

Məhkəmə fərdi şikayət hüququnun həyata keçirilməsində fikirdən yayındırmanın mümkünlüyünü araşdırır (*Colibaba Moldovaya qarşı*, § 68).

Ərizəçinin həssaslığına və hakimiyyət dairələrinin ona təsir etməsi riskinə diqqət yetirilməlidir (*Iambor Rumuniyaya qarşı (No1)*, § 212). Ərizəçilər istintaq təcridxanasında saxlanılarkən, ailələri və ətraf ələmlə əlaqələri məhdudlaşdırılarkən daha həssas ola bilərlər (*Cotlet Rumuniyaya qarşı**, § 71).

15. Bir sıra qeyd olunmalı məsələlər:

- hakimiyyət orqanları tərəfindən ərizə ilə bağlı dindirilmənin aparılması:

Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı, § 105 və *Tanrıkulu Türkiyəyə qarşı*, § 131;

- ərizəçinin vəkilinə qarşı cinayət işinin açılacağı haqqında hədə-qorxu: *Kurt Türkiyəyə qarşı*, § 159-165; yerli səviyyədə hakimiyyət orqanları tərəfindən vəkil haqqında şikayət: *McShane Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 151;

- əvəzin ədalətli ödənilməsi ilə bağlı ərizəçinin vəkilinin və ya tərcüməçisinin polis tərəfindən dindirilməsi: *Fedotova Rusiyaya qarşı*, § 49-51, Hökumət nümayəndəsi tərəfindən aparılmış araşdırmaya dair: *Ryabov Rusiyaya qarşı*, § 53-65;

- ərizəçinin vəkili ilə həkimi arasında görüşmək imkanı olmadıqda: *Boicenco Moldovaya qarşı*, § 158-159;

- görüş otağında ərizəçi və vəkilin məsləhətləşməsinin məxfi saxlanılması qaydasına hörmətsizlik: *Oferta Plus SRL Moldovaya qarşı*, § 156;

- həbsxana rəhbərliyi tərəfindən hədə-qorxu: *Petra Rumuniyaya qarşı*, § 44;

- həbsxana rəhbərliyinin dövlətdaxili müdafiə vasitələrinin tükənməməsi əsası ilə ərizəni Məhkəməyə təqdim etməkdən imtina etməsi: *Nurmagomedov Rusiyaya qarşı*, § 61;

- Məhkəmədə işə baxılarkən həbsdə saxlanma şəraiti ilə bağlı şahidə təzyiq göstərilməsi: *Novinskiy Rusiyaya qarşı*, § 119;

- həbsxana rəhbərliyi tərəfindən məhkumun Məhkəməyə müraciət etməsi üçün onun lazımı sənədlərlə və yazılı materiallarla təmin olunmasında əsassız hərəkətsizlik və ləngitmələrlə birgə qeyri-dəqiq məlumatların verilməsi: *Gagiu Rumuniyaya qarşı*, § 94.

16. İşin halları fərdi şikayət hüququnun keçirilməsinə müdaxilənin təsirini azalda bilər (*Sisojeva və başqaları Latviyaya qarşı*, § 118).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

4. Cavabdeh dövlətin öhdəlikləri

a) Məhkəmə Qaydalarının 39-cu maddəsi

17. Məhkəmə Qaydalarının 39-cu maddəsinə əsasən, Məhkəmə dövlətdən iş üzrə **müvəqqəti tədbirlərin** görülməsini (yəni iş üzrə hər hansı hərəkəti dayandırmaq) xahiş edə bilər (*Mamatkulov və Əsgərov Türkiyəyə qarşı*, § 99-129). Razılığa Gələn dövlətin hakimiyyət orqanları Məhkəmə tərəfindən tələb olunan tədbirləri görmək üçün bütün lazımi addımları ata bilmədiyi təqdirdə 34-cü maddənin tələbləri pozulmuş olur (*Paladi Moldovaya qarşı*, § 87-92). Məhkəmə müvəqqəti tədbirlərin görülməsi xahişinə riayət olunmasını yoxlaya bilər, dövlət isə Məhkəməni müvəqqəti tədbirlərin görülməsi xahişini ləğv edə biləcək materiallara malik olduqda, Məhkəməyə müvafiq məlumatı təqdim etməlidir (*Paladi Moldovaya qarşı*, § 90-92; *Olachea Cahuas İspaniyaya qarşı*, § 70, *Groni Albaniyaya qarşı*, § 181).

39-cu qaydanın tətbiqi ilə bağlı sadəcə sorğunun göndərilməsi faktı dövləti təslimetmə öhdəliyindən çəkəndirmək üçün kifayət etmir (*Al-Moyad Almaniyaya qarşı*, § 122, həmçinin cavabdeh dövlətin Məhkəmə ilə səmimi olaraq əməkdaşlıq etməsinə dair öhdəliyinə nəzər salmaq olar).

b) Faktların müəyyən edilməsi

18. Faktları müəyyən etmək məsuliyyətini Məhkəmə daşıyır, tərəflər isə onun müvafiq məlumatla təmin olunmasına fəal şəkildə köməklik göstərməlidirlər. Sübutların istənilməsi zaman onların davranışı nəzərə alınmalıdır (*İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 161).

Fərdi şikayət sistemi baxımından dövlətlər ərizənin effektiv araşdırılması üçün bütün lazımi yardımı göstərməlidirlər. Dövlətin mövcud məlumatın üzrsüz səbəblərdən təqdim etməməsi şikayətin kifayət qədər əsaslı olması ilə yanaşı (*Maslova və Nalbandov Rusiyaya qarşı*, § 120-121), həmçinin Konvensiyanın 38-ci maddəsinin pozulması barədə nəticə çıxarmağa imkan verə bilər (polis həbsinə dair qeydlərini əldə edə bilmədikdə: *Timurtaş Türkiyəyə qarşı*, istintaq materialının surətini əldə edə bilmədikdə: *İmakayeva Rusiyaya qarşı*, § 201). Məxfi hesabatın Məhkəmədə açılması ilə bağlı, *Nolan və K. Rusiyaya qarşı*, § 56-ya baxmaq olar.

Vəkilə şikayətin verilməsi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan müştərinin tibbi kartı ilə tanış olmasına imkan verilməməsi 34-cü maddənin məqsədləri çərçivəsində fərdi şikayət hüququnun həyata keçirilməsinə maneə yaratdığı kimi qeyd edilmişdir (*Boicenco Moldovaya qarşı*, § 158). Vəkilin ərizəçi ilə görüşləri üçün ərizəçinin məcburi şəkildə ruhi xəstəxanaya yerləşdirilməsi halları ilə bağlı *Ştukaturov Rusiyaya qarşı*, § 138-ə nəzər salmaq olar. Dövlət tərəfindən müəyyən əlavə məlumatın verilməsində ləngitmələr “təəssüf doğuran hal kimi” qiymətləndirilsə də, 34-cü maddəyə uyğun olaraq fərdi şikayət hüququnun həyata

keçirilməsinin qarşısının alınması kimi qəbul edilməmişdir (*Öcalan Türkiyəyə qarşı*, § 201).

34 və 38-ci maddələr arasında əlaqə ilə bağlı *Bazorkina Rusiyaya qarşı*, § 170 və 175-ə baxmaq olar. Fərdi şikayət hüququnun effektiv işləməsini təmin etmək üçün tərtib olunmuş 34-cü maddə müəyyən mənada “*lex generalis*”dir, 38-ci maddə isə dövlətlərin Məhkəmə ilə əməkdaşlıq etməsini tələb edir.

c) Araşdırmalar

19. Cavabdeh dövlətdən **araşdırmalara** yardımçı olması da gözlənilir (maddə 38), çünki ərizələrin effektiv araşdırılması üçün “lazımi şərait yaratmaq” dövlətin vəzifəsidir (*Çakıcı Türkiyəyə qarşı*, § 76).

Fakt-araşdırıcı səfərin həyata keçirilməsinə maneçiliyin törədilməsi 38-ci maddənin pozulmasını təşkil edir. (*Shamayev və Başqaları Gürcüstana qarşı*, § 504)

B. Zərərçəkmişin statusu

Maddə 34 – Fərdi şikayətlər

Məhkəmə istənilən fiziki şəxsdən, qeyri-hökumət təşkilatından və ya ayrı-ayrı şəxslər qrupundan, Razılığa gələn Yüksək Tərəflərdən birinin onun bu Konvensiyanın və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlarını pozmasının qurbanı olduğunu iddia edən şikayətlər qəbul edə bilər...

20. 34-cü maddəyə əsasən, ancaq özlərini Konvensiyanın pozulmasının qurbanı hesab edən şəxslər Məhkəməyə şikayət edə bilər. Konvensiyanın pozulması iddiasının həlli ilk olaraq dövlətdaxili orqanların öhdəliyidir. Beləliklə, ərizəçinin iddia edilən pozuntunun qurbanı olub-olmaması sualı məhkəmə baxışının bütün mərhələlərində aktual ola bilər. (*Scordino İtaliyaya qarşı* (no. 1), § 179).

1. “Zərərçəkmiş” anlayışı

21. “Zərərçəkmiş” anlayışı **müstəqil** şəkildə, yəni dövlətdaxili qaydalardan, xüsusilə marağın olması və hüquqi hərəkət etmək qabiliyyəti olması kimi kriteriyalardan asılı olmayaraq şərh olunur (*Gorraiz Lizzarraga və Başqaları İspaniyaya qarşı*, § 35). Bu anlayış **ziyanın mövcudluğunu** güman etmir (*Brumaresku Rumıniyaya qarşı*, § 50) və yalnız müvəqqəti hüquqi nəticələri ehtiva edən hərəkət kifayət ola bilər (*Monnat İsveçrəyə qarşı*, § 33).

22. “Zərərçəkmiş” termininin təfsiri **müasir cəmiyyətin şərtlərinə uyğun olaraq təkamül edə bilər** və **ifrat rəsmiyyətlə** tətbiq edilməməlidir (*Qorraiz Lizzaraqa və Başqaları İspaniyaya qarşı*, § 38;

Monnat İsveçrəyə qarşı, § 30-33; *Stukus və Başqaları Polşaya qarşı*, § 35; və *Zietal Polşaya qarşı*^{*}, § 54-59). Məhkəmə zərərçəkmiş statusunun verilməsi məsələsinin işin mahiyyətindən də asılı olması barədə qərar qəbul edib (*Siliadin Fransaya qarşı*, § 63).

2. Birbaşa zərərçəkmiş

23. Hərəkət və ya hərəkətsizlik ərizəçiyə **birbaşa təsir** etməlidir. (*Amuur Fransaya qarşı*, § 36). Bu meyar mexaniki və dəyişməz formada tətbiq edilə bilməz (*Karner Avstriyaya qarşı*, § 25).

24. Ayrı-ayrı işlərlə bağlı Məhkəmə “potensial” zərərçəkmişlərin, yəni bilavasitə pozuntunun qurbanı olmayan şəxslərin iddialarını qəbul etmişdir.

25. Bəzi misallar: Almaniyada telefon danışıqlarına gizlicə qulaq asmağın barədə qərar (*Klass və Başqaları Almaniyaya qarşı*, § 34); ekstradisiya işi ilə bağlı *Soering Birləşmiş Krallığa qarşı*; doğum əsnasında olan qadınlara abortla bağlı informasiyanın yayılmasının məhdudlaşdırılması ilə bağlı *Open Door Dublin Well Woman İrlandiyaya qarşı*, § 44-ə baxmaq olar.

26. Lakin **şübhə və ya zənn** zərərçəkmiş statusunun müəyyənləşdirilməsi üçün kifayət deyil. Deportasiya haqqında rəsmi əmrin olmaması ilə bağlı *Vijayanathan və Puspurajah Fransaya qarşı*, § 46-ya; parlament hesabatının iddia olunan nəticələri: *Yehovanın şahidlərinin Fransadakı Xristian Federasiyası Fransaya qarşı*; iddiaçı şirkətə qarşı potensial cərimə ilə bağlı: *Senator Lines Aİ dövlətlərinə qarşı*; koma vəziyyətində olan üçüncü tərəflə bağlı məhkəmə qərarının iddia olunan nəticələri barədə: *Ada Rossi və Başqaları İtaliyaya qarşı* işinə nəzər salmaq olar. Əgər şikayətçi iddia olunan pozuntuya görə qismən məsuliyyət daşıyarsa, o, zərərçəkən olduğunu iddia edə bilməz (*Paşa və Erkan Erol Türkiyəyə qarşı*).

27. **Daxili qanunvericiliyə** əsasən, implementasiya üçün fərdi tədbirin olmadığı halda, şəxslərin davranışlarını dəyişməyə və ya məhkəmə qarşısına çıxmağa vadar edən hallar olduqda (*Norris İrlandiyaya qarşı*; *Bowman Birləşmiş Krallığa qarşı*) və ya onlar qanunvericilik tərəfdən bilavasitə təsir olunma riski altında olan təbəqənin üzvləridirsə (*Burden Birləşmiş krallığa qarşı*, § 34; *Johnston və Başqaları İrlandiyaya qarşı*), fərdlər hər hansı bir qanunun onların hüquqlarını pozduğunu iddia edə bilərlər. Ölkənin **Konstitusiyasına** dair məsələ üzrə *Sejdiç və Finci Bosnia və Herzeqovinaya qarşı*, § 29-a baxmaq olar.

3. Dolaylı zərərçəkmiş

28. Ərizəçi və birbaşa zərərçəkmiş arasında xüsusi və ya şəxsi əlaqə olduqda Məhkəmə **dolaylı zərərçəkmiş** sayılan şəxsin fərdi şikayətini qəbul edə bilər.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

29. Misallar: 2-ci maddəyə əsasən qurbanın həyat yoldaşı (*McCann və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*), və ya ölmüş adamın qardaşı oğlu tərəfindən şikayət verilə bilər (*Yaşa Türkiyəyə qarşı*, § 66). 3-cü maddəyə əsasən həbsdə olarkən itkin düşmüş şəxsin anasının şikayəti (*Kurt Türkiyəyə qarşı*); lakin, itmiş adamın qardaşı zərərçəkmiş sayılmamışdır (*Çakıcı Türkiyəyə qarşı*, § 98-99). 5-ci maddənin 5-ci bəndinə əsasən, məcburi olaraq ruhi xəstəxanasında saxlanılan ərizəçinin əri (*Houtman və Meeus Belçikaya qarşı**, § 30). 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əsasən (ədalətli məhkəmə), *Gradinar Moldovaya qarşı* işinə baxmaq olar (məhkəmələrin qərəzsizliyi); *Brudinika və Başqaları Polşaya qarşı*, § 26 (vəfat etmiş şəxsin həyat yoldaşının nüfuzunun qorunması hüququ) və *Marie-Louise Loyen və Bruneel Fransaya qarşı** (prosesin uzunluğu və ədalətliyi). 6 maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, həyat yoldaşının təqsirsizlik prezumpsiyası haqqının pozulması barədə dul qadının işi barədə (*Nölkenbockhoff Almaniyaya qarşı*, paragraf 33). 10-cu maddəyə əsasən, iddiaçının dul həyat yoldaşının maraqları barədə *Dalban Rumuniyaya qarşı*, § 39-a baxmaq olar. Lakin şirkətin səhmdarları 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə uyğun olaraq həmin şirkətin hüquqlarının pozulması nəticəsində zərərçəkmiş olduqlarını iddia edə bilməzlər (*Aqroteksim və Başqaları Yunanıstana qarşı*, § 62 və 64), bəzi hallar istisna hesab olunur (*Kamberrou MM5 AD Bolqarıstana qarşı*).

4. Zərərçəkmişin ölümü

30. Şikayətlər yalnız sağ olan insanlar tərəfindən və ya onların adından verilə bilər; vəfat etmiş şəxs isə şəxsən və ya təmsilçi vasitəsi ilə şikayət verə bilməz (*Kaya və Polat Türkiyəyə qarşı**). Buna baxmayaraq, zərərçəkmişin ölümü onun işinin məhkəmənin siyahısından avtomatik olaraq çıxarılması demək deyil.

31. Ümumilikdə, əgər **iddiaçı ərizənin qəbulundan sonra vəfat edirsə**, onun ailə üzvləri məsələdə yetərincə maraqları olduqları halda prosesi davam etdirə bilərlər. Övlad və dul həyat yoldaşları kimi varislər və yaxın qohumlar barədə işlər üçün *Raimondo İtaliyaya qarşı*, § 2-yə və *Stojkoviç keçmiş Yuqoslaviya Respublikası olan Makedoniyaya qarşı*, § 25-ə baxmaq olar; valideynlərə dair *X. Fransaya qarşı*, § 26-ya; bundan fərqli olan məsələyə dair *Malhous Çexiya Respublikasına qarşı* prosesinə; həmçinin *Sherer İsveçrəyə qarşı*, § 31-32-yə də baxmaq olar; mərhumla qohumluğu olmayan varisə dair *Tevanon Fransaya qarşı* prosesinə; həmçinin *Leger Fransaya qarşı* (siyahıdan çıxarıldı), § 50-51-ə baxın.

32. **Birbaşa zərərçəkmiş** Məhkəməyə **şikayət etməzdən əvvəl vəfat edərsə** vəziyyət bir qədər fərqli ola bilər (*Fairfield Birləşmiş Krallığa qarşı*).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

Yaxın qohumun ölümünə dair şikayətlərlə tanış olmaq üçün *Velikova Bolqarıstana qarşı*; yaxın qohumun **itkin düşməsinə** dair *Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı* (§ 112) işlərinə baxın.

6-cı maddəyə əsasən şikayətlərə dair *Mikallef Maltaya qarşı*, § 48-ə baxın.

Həmçinin, **8-11-ci maddələrə və 1 saylı Protokolun 3-cü maddəsinə** əsasən mərhumla əlaqədar proses və faktlarla tanış olmaq üçün: *Gakiyev və Gakiyeva Rusiyaya qarşı*, § 164-168-ə və orada olan arayışlara baxmaq olar.

Ötürülən şikayətin mövzusu barədə *Sanles Sanles İspaniyaya qarşı* işinə baxın.

33. Əlavə olaraq, Məhkəmənin **insan hüquqlarının qorunması məqsədi** ilə aparılan araşdırmanın davam etdirilib-etdirilməməsi barədə qiymətləndirmə səlahiyyəti var (*Karner Avstriyaya qarşı*, § 25). Bu səlahiyyətlər ümumi marağın mövcud olub-olmamasının mövzudur (ibid, § 27, *Mari-Luiz Loyen və Bruneel Fransaya qarşı*, § 29).

Bu məsələ ərizənin cavabdeh dövlətin qanunvericiliyi, hüquq sistemi və ya praktikası ilə bağlı olduğu təqdirdə qalxa bilər (*mutatis mutandis*, *Karner Avstriyaya qarşı*, § 26 və 28, həmçinin *Leqer Fransaya qarşı* (siyahıdan çıxarılıb), § 51-ə baxın).

5. Zərərçəkmiş statusunun itirilməsi

34. İddiaçı prosesin bütün mərhələlərində özünün zərərçəkən statusunu sübut etməlidir (*Burdov Rusiyaya qarşı*, § 30).

35. Yerli hökumət orqanları tərəfindən **hökümün yüngülləşdirilməsi və ya ərizəçi üçün əlverişli tədbirin tətbiq edilməsi**, yalnız pozuntunun aşkar şəkildə etiraf olunması (ən azından mahiyyət etibarilə) və aradan qaldırılması iddiaçını zərərçəkmiş statusundan məhrum edir (*Scordino İtaliyaya qarşı (no.1)*, § 178 və § 193). Bu, digər faktorlardan əlavə, həm də pozulmuş hüququn xarakteristikası, verilmiş qərar üçün gətirilən əsaslar (*Jensen Danimarkaya qarşı*) və həmin qərarın zərərçəkmiş üçün əlverişsiz nəticələrinin davamiyyətindən asılıdır (*Freimanis və Lidums Latviyaya qarşı**, § 68).

36. Misallar: *Dalban Rumuniyaya qarşı*, § 44 (Maddə 10), *Brumaresku Rumuniyaya qarşı*, § 50 (1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi və 6-cı maddə). 6-cı maddəyə əsasən ləğv edilmiş və ya bəraətlə nəticələnmiş proseslərə dair şikayətlər barədə *Oleksy Polşaya qarşı* işinə baxmaq olar, (prosesin uzun müddət davam etməsinə dair şikayətlə müqayisə edin); *Arat Türkiyəyə qarşı*, § 47 və *Bouglame Belçikaya qarşı** işi ilə müqayisə etmək olar; digər spesifik vəziyyətlər üçün: *Konstantinesku Rumuniyaya qarşı*, § 40-44; *Guisset Fransaya qarşı*, § 66-70; *Chevol Fransaya qarşı*, § 30; *Moskovets*

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

Rusiyaya qarşı, § 50 (həbs olunma); *Moon Fransaya qarşı* *, § 30 (cərimə); *D.J. və A.-K. R. Rumıniyaya qarşı*, § 77 (4 sayılı Protokol, maddə 2); və *Sergey Zolotukhin Rusiyaya qarşı* işinə, § 115-ə (7 sayılı Protokol, maddə 4) baxmaq olar.

37. Hüquqların **bərpa edilməsi** aidiyyəti və yetərli olmalıdır. Bu işin bütün hallarından, xüsusilə Konvensiya pozuntusunun xüsusiyyətindən asılı olacaqdır (*Gafgen Almaniyaya qarşı*, § 116).

38. Şəxsin zərərçəkmiş statusunun olub-olmaması həmçinin yerli məhkəmə tərəfindən verilən kompensasiyanın məbləği və tətbiq olunan hüquq müdafiə vasitələrinin effektivliyindən (çeviklik də daxil olmaqla) asılı ola bilər (*Normann Danimarkaya qarşı*, *Scordino İtaliyaya qarşı* (no. 1), § 202; həmçinin *Jensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı* və *Gafgen Almaniyaya qarşı*, § 118 və 119-a baxın).

39. Precedentlər:

Dövlətdaxili orqanlar tərəfindən görülmüş tədbirlərin Konvensiyanın 2-ci maddəsinə uyğunluğuna dair *Nikolova və Velichkova Bolqarıstana qarşı*, § 49-64-ə baxmaq olar.

Konvensiyanın 3-cü maddəsinə gəlincə, *Gafgen Almaniyaya qarşı*, § 115-129-a baxmaq olar. Həbsdə saxlama şərtlərinə dair 3-cü maddənin pozulması iddiası ilə bağlı *Shilbergs Rusiyaya qarşı*, § 66-79-a baxın.

6-cı maddənin 1-ci bəndinə dair (məhkəmə prosesinin uzadılması), *Scordino İtaliyaya qarşı* (no. 1), § 182-207; *Cocchiarella İtaliyaya qarşı*, § 84-107; *Delle Cave və Corrado İtaliyaya qarşı*, § 26; yekun məhkəmə qərarının təxirə salınmasına dair *Kudic Bosniya və Herzeqovinay qarşı*, § 7-18, və *Burdov Rusiyaya qarşı* (no. 2) işlərinə baxmaq olar.

40. İddiaçının zərərçəkmiş statusunun *locus standi* itirilməsi işin Məhkəmənin **siyahısından çıxarılması** ilə nəticələnə bilər. İcraata qəbul edilməsi barədə qərar verildikdən sonra məsələnin yerli səviyyədə həlli barədə *Ohlen Danimarkaya qarşı* (xitam olunub) işinə baxın; məhkəmə tərəfindən araşdırılan ərizənin subyektləri olan hüquqların ötürülməsinə dair razılaşma ilə bağlı *Dimitrescu Rumıniyaya qarşı**, § 33-34-ə baxmaq olar.

41. Ərizə veriləndən sonra baş verən hadisələr baxımından Məhkəmə işin siyahıdan çıxarılmasına dair Konvensiyanın 37-ci maddəsində göstərilən bir və ya bir neçə əsaslar üzərində araşdırma apara bilər, baxmayaraq ki, ərizəçi hələ də zərərçəkmiş olduğunu iddia edir (*Pisano İtaliyaya qarşı*), (xitam edilib), § 39), və yaxud hətta bu statusla bağlı iddiasını davam etdirə bilmir. Qərarın çıxarılması səlahiyyətinin Böyük Palataya verilməsindən sonra baş verənlərlə bağlı *El Majaoui və Stichting Touba Moskee Niderlanda qarşı* işinə (xitam olunub), § 28-35-ə; ərizənin qəbul edilməsinin elan olunmasına dair: *Shevanova Latviyaya qarşı*, (xitam verilib), § 44-ə və Palatanın qərarından sonra: *Sisojeva və Başqaları Latviyaya qarşı*, § 96-ya nəzər salmaq olar).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

I. QƏBUL EDİLMƏDƏN İMTINA ÜÇÜN PROSEDUR ƏSASLAR

A. Dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükənməməsi

Maddə 35 § 1 - qəbul edilmə şərtləri

1. Məhkəmə yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına müvafiq olaraq bütün daxili hüquq müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra işi baxılmağa qəbul edə bilər və iş üzrə son qərarın çıxarıldığı tarixdən altı ay keçənədək işə baxa bilər.

42. 35-ci maddədə qeyd olunduğu kimi, bu tələb beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına əsaslanır. Dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrindən tam istifadə edilməsi öhdəliyi beynəlxalq adət hüququn bir hissəsini formalaşdırır və Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin presedent hüququnda tanınır (məsələn, İnterhandel işi, İsveçrə ABŞ-a qarşı, 21 mart 1959-cu il qərar). Bu öhdəlik həmçinin digər insan hüquqları üzrə müqavilələrdə rast gəlinir: Mülki və Siyasi Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Pakt (Maddə 41 (1) (c)) və onun fakultativ Protokolu (Maddə 2 və 5 (2)(b)), İnsan Hüquqları üzrə Amerika Konvensiyası (Maddə 46), İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyası (Maddə 50 və 56 (5)). Məhkəmənin *De Wilde, Ooms və Versyp Belçikaya qarşı* işində müşahidə etdiyi kimi dövlət bütün dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükənməsi kriteriyasının faydasından imtina edə bilər və bununla bağlı uzun illər konkret beynəlxalq təcrübə mövcuddur.

43. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi insan hüquqlarını qoruyan milli sistemlər üçün subsidiar (yardımçı) rolunu oynayır və yerli məhkəmələr ilk növbədə milli hüququn Konvensiyaya uyğunluğunu yoxlamaq imkanına malik olmalıdırlar. Əgər buna baxmayaraq şikayət Strasburqa verilərsə, Avropa Məhkəməsi yerli məhkəmələrin məsələ ilə bağlı fikrini öyrənməlidir, dövlətin lazımı əsas strukturları ilə birbaşa və davamlı əlaqə saxlamalıdır (*Burden Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 42).

44. Konkret hüquq müdafiə vasitəsinin yerli və ya beynəlxalq xarakterli olub-olmaması ilə bağlı sual yarana bilər. Əgər o yerlidirsə, Məhkəməyə müraciət etməzdən əvvəl həmin hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə olunmalıdır. Beynəlxalq xarakterlidirsə, şikayətə Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 2-ci bəndinin (b) yarım-bəndinə əsasən rədd cavabı verilə bilər. Məhkəmə bu konkret orqanın yerli və ya beynəlxalq olmasını, onunla bağlı bütün müvafiq faktorları, o cümlədən onun hüquqi təbiətini və təsis sənədini, səlahiyyətini, mövcud hüquq sistemində yerini (əgər varsa), maliyyələşdirilməsini müəyyən etməlidir (*Jeliçiç Bosniya və Herseqovinə qarşı; Peraldi Fransaya qarşı**).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

1. Qaydanın məqsədi

45. Tükənmə qaydasının əsas mahiyyəti milli hakimiyyət orqanlarına, əsasən də məhkəmələrə Konvensiya hüquqlarının iddia olunan pozuntularının qarşısının alınması və ya bərpası imkanını verməkdir. Bu, 13-cü maddədə Konvensiyada təsbit edilən hüquqların pozulması ilə bağlı daxili hüquq sistemində səmərəli hüquq müdafiə vasitəsinin yaradılması müddəasına əsaslanır. Bu da Konvensiya mexanizminin subsidiar rola malik olmasının əsas aspektidir: *Selmouni Fransaya qarşı*, § 74; *Kudla Polşaya qarşı*, § 152; *Andrasik və başqaları Slovakiyaya qarşı*.

2. Qaydanın tətbiqi

a) Tətbiq dairəsi

46. Tükənmə qaydası “yonulmuş daşdan çox qızıl” kimi təsvir edilə bilər. Məhkəmə və Komissiya tez-tez insan hüquqlarının qorunması baxımından bu qaydanın müəyyən dərəcədə “elastik” və formallığı ifrat həddə olmamaqla tətbiq olunmasına ehtiyac olduğunu vurğulayır (*Ringelsen Avstriyaya qarşı*, § 89; *Lehtinen Finlandiyaya qarşı*). Tükənmə qaydası nə mütləqdir, nə də avtomatik qaydada tətbiq olunmalıdır (*Kozacıoğlu Türkiyəyə qarşı*, § 40). Məsələn, Məhkəmə hesab etmişdir ki, əgər ərizəçilərdən dövlətin ən yüksək instansiya məhkəməsinin konkret hüquqi müdafiə vasitəsinə müraciət edilməsi tələb olunmursa, bu vasitədən istifadəni tələb etmək həddindən artıq formallıq olardı (*D.H. və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı*), § 116-118).

b) Milli qaydalarla və məhdudiyətlərlə uyğunluq

47. Ərizəçilər milli hüquqda tətbiq olunan qaydalara və prosedurlara əməl etməlidirlər, əks halda onların şikayətləri 35-ci maddənin şərtlərini poza bilər (*Ben Salah, Adraqui və Dhaimə İspaniyaya qarşı*; *Merger və Cros Fransaya qarşı*; *MPP Golub Ukraynaya qarşı*).

Lakin qeyd olunmalıdır ki, apellyasiya məhkəməsi iddiaya mahiyyəti üzrə baxarkən onu qəbul edilməz hesab etsə də, 35-ci maddənin 1-ci bəndinə əməl olunacaqdır. Səlahiyyətli orqanın ərizəçinin milli hüquqda nəzərdə tutulmuş formalara əməl etməməsinə baxmayaraq iddiaya mahiyyəti üzrə baxması da bu məsələyə aiddir (*Vladimir Romanov Rusiyaya qarşı*, § 52). Eyni məsələ hüquqi tələblərə az qala cavab verməyən tələsik formada qaldırılmış və məhkəmələrin qısa da olsa iddianın mahiyyəti üzrə baxdığı işlərə də tətbiq olunur: *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı* işinə, (no. 2), § 43-45-ə baxmaq olar.

c) Bir neçə hüquq müdafiə vasitələrinin mövcud olması

48. Əgər bir potensial hüquq müdafiə vasitəsindən daha çox effektiv vasitələr mövcud olarsa, ərizəçidən yalnız onların birindən istifadə etməsi tələb olunur. (*Moreira Barbosa Portuqaliyaya qarşı*; *Jelicic Bosniya və Hersoqovinaya qarşı*; *Karako Macarıstana qarşı*, § 14; *Aquilina Maltaya qarşı*, § 39). Həqiqətən, bir vasitədən istifadə etdikdən sonra, eyni xarakterli digər vasitədən istifadə edilməsi tələb olunmur (*Riad və İdiab Belçikaya qarşı*^{*}, § 84; *Kozacıoğlu Türkiyəyə qarşı*, § 40; *Micallef Maltaya qarşı*, § 58).

d) Mahiyyət üzrə verilmiş şikayət

49. Konvensiyada nəzərdə tutulmuş hüququn daxili proseslərdə tam şəkildə qaldırılması məcburi deyil, onun “ən azından mahiyyət üzrə qaldırılması” kifayətdir (*Castells İspaniyaya qarşı*, § 32; *Ahmet Sadik Yuanıstana qarşı*, § 33; *Fressoz və Roire Fransaya qarşı*, § 38; *Azinas Kiprə qarşı* § 40-41).

e) Mövcudluq və uyğunluq

50. Ərizəçilər yalnız nəzəriyyədə, təcrübədə və müəyyən zamanda mümkün olan, yəni əlçatan, şikayətlə bağlı pozulmuş hüquqları bərpa edə bilən, əgəlabatan perspektiv təklif edən hüquq müdafiə vasitələrindən istifadə etməlidirlər (*Sejdoviç İtaliyaya qarşı*, § 46).

51. Diskresion və fəvqəladə vasitələrdən istifadə edilməyə bilər, məsələn, verilmiş qərara yenidən baxılması ilə bağlı hər hansı məhkəməyə müraciət etmək. (*Cinar Türkiyəyə qarşı*^{*}; *Prystavka Ukraynaya qarşı*, lakin *Kiiskinen və Kovalainen Finlandiyaya qarşı* işində Məhkəmə istisna hal kimi belə bir vasitədən istifadə olunmasının zəruriliyini bildirmişdir. Buna bənzər bir işdə yuxarı orqana şikayət verilməsi effektiv vasitə kimi müəyyən edilməmişdir (*Horvat Xorvatiyaya qarşı*, § 47; *Hartmann Çexiya Respublikasına qarşı*, § 66). İstifadəsi məcburi olmayan şikayətin verildiyi instansiyanın (Ombudsmanın) konkret işdə effektivliyi ilə bağlı *Egmez Kiprə qarşı*, § 66-73-ə baxmaq olar.

Ərizəçi Məhkəmənin məqbul hesab etmədiyi hüquq müdafiə vasitəsindən istifadə etdikdə, itirilmiş vaxt 6 ay müddətinin davam etməsinə mane olmayacaq və bu, müddətin başa çatması ilə əlaqədar ərizənin rədd edilməsinə səbəb ola bilər (*Rezgui Fransaya qarşı* və *Prystavka Ukraynaya qarşı*).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

f) Mümkünlük və effektivlik

52. Hüquq müdafiə vasitələri yalnız nəzəriyyədə deyil, həmçinin təcrübədə də kifayət qədər mövcud olmalıdır. Konkret vasitənin mümkünlük və effektivlik kriteriyasına uyğunluğunun müəyyən edilməsində konkret işin xüsusi hallarına diqqət yetirilməlidir. Məhkəmə təkcə yerli hüquq sistemində olan rəsmi hüquq müdafiə vasitələrinə deyil, həmçinin onların fəaliyyətinin ümumi hüquqi və siyasi aspektinə, habelə ərizəçinin şəxsi şəraitinə fikir verməlidir (*Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 68-69; *Khashiyev və Akayev Rusiyaya qarşı*, § 116-17). İşin bütün halları üzrə ərizəçinin dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrindən tam istifadə etməsi üçün gözlənilən hər bir addımı atıb-atmaması araşdırılmalıdır (*D.H. və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı*, § 116-22).

3. Qaydanın tətbiq olunmasında məhdudiyyətlər

53. Beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş normalarına əsasən bəzi hallarda ərizəçi mümkün dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinə müraciət etməkdən azad ola bilər (*Sejdoviç İtaliyaya qarşı*, § 55). (Aşağıda sübut etmə vəzifəsinə baxın).

Prosedurların qeyri-effektiv və səmərəsiz olmasına gətirib çıxaran Konvensiyaya zidd olan təkrar hərəkətlərdən ibarət inzibati təcrübə və ona dövlət orqanları tərəfindən rəsmi tolerantlıq mövcud olduqda həmin qayda tətbiq olunmamalıdır (*Aksoy Türkiyəyə qarşı*, § 52).

Prosedən sui-istifadə edilmədən şikayətin verilməsi nəticəsində cərimənin tutulması, bu hüquqi vasitənin məcburi olan vasitələrin siyahısından çıxardır (*Prencipe Monakoya qarşı**, § 95-97).

a) Sübut etmə vəzifəsi

54. Hökumət dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükənmədiyini iddia etdiyi halda, ərizəçinin effektiv və mümkün vasitələrdən istifadə etməməsi ilə bağlı sübut etmə vəzifəsi dövlətin üzərinə düşür. (*Dalia Fransaya qarşı*, § 38). Belə bir hüquq müdafiə vasitəsi qanunda və təcrübədə kifayət qədər aşkar olmalıdır (*Vernillo Fransaya qarşı*). Hüquq müdafiə vasitəsinin milli hüquqda aydın əsası olmalıdır (*Scavuzzo-Hager İsveçrəyə qarşı**). Milli praktikadan nümunələr gətirildikdə dövlətin arqumentləri daha aydın və tutarlı olacaqdır (*Doran İrlandiyaya qarşı; Andrasik və başqaları Slovakiyaya qarşı; Di Sante İtaliyaya qarşı**; *Giummarra Fransaya qarşı; Paulino Tomas Portuqaliyaya qarşı; Johtti Sappelaccat Ry və başqaları Finlandiyaya qarşı**).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

55. Dövlətərizəçinin birbaşa Konvensiyaya əsaslanaraq yerli məhkəmələrə müraciət etməsini arqument gətirdikdə yerli hüquq müdafiə vasitələrinin qətiliyini konkret misallarla nümayiş etdirməlidir. (*Slavgorodski Estoniyaya qarşı*).

56. Milli qanunvericilik məhkəmə prosesinin uzadılması ilə bağlı xüsusi hüquq müdafiə vasitəsi təqdim etdiyi hallarda, Məhkəmə həmin arqumentlərə həssaslıqla yanaşmışdır (*Brusco İtaliyaya qarşı*; *Slavicek Xorvatiyaya qarşı*. *Həmçinin Scordino İtaliyaya qarşı (no1)*, § 136-48. Müqayisə üçün *Merit Ukraynaya qarşı*, § 65-ə baxın).

57. Dövlət ərizəçi üçün məqbul və effektiv hüquq müdafiə vasitəsinin olmasına dair sübut etmə vəzifəsini yerinə yetirdikdə, ərizəçi göstərməlidir ki:

I) hüquq müdafiə vasitəsi faktiki olaraq tükənmişdir (*Grasser Almaniyaya qarşı*);

II) və ya işin xüsusi hallarına görə müəyyən səbəblərdən adekvat və effektiv deyildir (*Selmouni Fransaya qarşı*, § 76 - istintaqın həyata keçirilməsində hədsiz ləngimələr-*Radio Fransa və başqaları Fransaya qarşı*, § 34; *Scordino İtaliyaya qarşı*; *Pressos Compania Naviera S.A. və başqaları Belçikaya qarşı*, § 26 və 27);

III) onu bu tələbdən azad edən xüsusi hallar mövcuddur (*Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 68-75; *Sejdoviç İtaliyaya qarşı*, § 55).

58. Ərizəçinin ancaq konkret hüquq vasitəsinin effektivliyi ilə bağlı şübhə etməsi onu sınaq əhdəliyindən azad etməyəcəkdir (*Epözdamir Türkiyəyə qarşı*; *Miloseviç Niderlanda qarşı*; *Pellegriti İtaliyaya qarşı**; *MPP Golub Ukraynaya qarşı*). Milli praktika baxımından vasitənin ağlabatan perspektivi olmadıqda, ərizəçinin ondan istifadə etməməsi qəbul edilmə üçün maneə ola bilməz (*Pressos Compania Naviera S.A. və başqaları Belçikaya qarşı*, § 27).

b) Prosedura aid aspektlər

59. Dövlət bu vasitənin tükənməməsi ilə bağlı iddia etmək niyyətində olduqda, işin xarakteri və halları imkan verirsə öz müraciətini icraata qəbul edilmə qərarının verilməsində təqdim etməlidir, lakin bəzi istisna hallar onları bu əhdəliklərdən azad edə bilər: *Mooren Almaniyaya qarşı*, § 57 və oradakı arayışlar, § 58-59.

Vasitələrin tükənməməsi məsələsinin işə mahiyyəti üzrə baxılması zamanı birləşdirilməsi nadir hal deyil, xüsusilə bu özünü prosedura dair əhdəliklərdə və ya zamanətlərdə göstərir, buna misal olaraq 2-ci, 3-cü və 6-cı maddələrin prosedural hissəsi ilə bağlı ərizələri qeyd etmək olar, *Scoppala İtaliyaya qarşı (no.2)*, § 126; 13-cü maddə üzrə *Sürmeli Almaniyaya qarşı işinə*, § 78-ə baxmaq olar.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

c) Yeni hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılması

60. Dövlətdaxili hüquq vasitələrinin tükənməsi məsələsinin qiymətləndirilməsi adətən ərizənin Məhkəməyə təqdim olunduğu vaxtda olan mövcud prosedur qaydaları ilə bağlıdır. Bu qaydadan istisnalar da ola bilər (*İçyer Türkiyəyə qarşı*, § 72). Məhkəmə bu qaydadan xüsusilə məhkəmə prosesinin uzadılması ilə bağlı işlərdə imtina etmişdir (*Predil Anstalt İtaliyaya qarşı**; *Bottaro İtaliyaya qarşı**; *Andrasik və başqaları Slovakiyaya qarşı*; *Nogolica Xorvatiyaya qarşı*; *Brusco İtaliyaya qarşı*; *Charzynski Polşaya qarşı və Michalak Polşaya qarşı*). Yeni hüquq müdafiə vasitələrinin effektiv olmaması ilə bağlı *Parizov keçmiş Makedoniya Yuqoslaviya Respublikasına qarşı*, § 41-47-yə baxmaq olar. Yeni konstitusion hüquq müdafiə vasitəsinin effektiv olması ilə bağlı *Cvetkoviç Serbiyaya qarşı*, § 41-ə nəzər yetirmək olar.

Ərizəçidən dövlətin hüquq sistemində yeni yaradılmış hüquq müdafiə vasitəsinə müraciət edilməsi barədə nə vaxt tələb olunması ədalətli olar: *Depau Belçikaya qarşı** və yerli praktikaya əməl olunmaması ilə bağlı *Scordino İtaliyaya qarşı* (no 1), § 147-ə baxmaq olar.

Məhkəmə yerli hüquq vasitələrinin işlərə lazımı müddətdə baxılmasında effektiv olması üçün *Scordino İtaliyaya qarşı* (no 1) və *Cocchirella İtaliyaya qarşı* işləri ilə bağlı göstərişlər vermişdir.

61. Məhkəmə milli qanunvericilikdə və təcrübədə ümumi və ya struktur nöqsan və çatışmazlıq aşkar etdikdə, dövlətdən vəziyyəti araşdırmaq, habelə lazım gəldikdə, eyni məzmunlu işin Məhkəmə qarşısına çıxardılmasının qarşısını almaq üçün tədbirlər görülməsini xahiş edə bilər (*Lukenda Sloveniyaya qarşı*, § 98).

Cavabdeh dövlət yeni hüquq müdafiə vasitəsi yaratdıqda Məhkəmə onun effektiv olması ilə bağlı araşdırma aparır (məsələn, *Robert Lesjak Sloveniyaya qarşı*, § 34-55). Əgər yeni vasitə effektiv hesab olunarsa və müddət baxımından maneə yoxdursa, Məhkəmə digər ərizəçilərin də oxşar işlər üzrə həmin yeni vasitədən istifadə etməsini məqsədemüvafiq hesab edəcəkdir. Buna görə ərizəçilər müraciətlərini yeni vasitənin yaranmasınadək versələr də, 35-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən Məhkəmə bu ərizələri qəbul edilməz hesab edəcəkdir (*Grzincic Sloveniyaya qarşı*, § 102-10, *İçyer Türkiyəyə qarşı*, § 74).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

B. Altı aylıq müddət məhdudiyətinə riayət olunmaması

Maddə 35 bənd 1 – Qəbul edilmə şərtləri

Məhkəmə yalnız beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş normalarına müvafiq olaraq bütün daxili hüquq müdafiə vasitələri tükəndikdən sonra işi baxılmağa qəbul edə bilər və iş üzrə son qərarın çıxarıldığı tarixdən altı ay keçənədək işə baxa bilər.

1. Qaydanın məqsədi

62. “Altı ay” qaydasının məqsədi qanunun təhlükəsizliyini təşviq etmək, Konvensiyaya istinadən qaldırılmış vəsatətlərin ağılabatan müddətdə araşdırılmasını təmin etmək və səlahiyyətli strukturların və məsələyə aidiyyəti olan şəxslərin uzun müddət məlumatsız qalmalarının qarşısını almaq (*P.M. Birləşmiş Krallığa qarşı*).

63. Bu qayda həm də gələcək iddiaçıya ərizəni verib-verməyəcəyini qərarlaşdırmaq və əgər verəcəksə, irəli sürəcəyi spesifik şikayət və arqumentləri müəyyənləşdirmək üçün kifayət qədər vaxt verir (*O`Loughlin və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*) və iş üzrə faktların müəyyən olunması prosesinə təkan verir; zamanın keçməsi qaldırılan məsələlərin ədalətli araşdırılması üçün problematik vəziyyət yaradır (*Nee İrlandiyaya qarşı*).

64. Bu qayda Məhkəmə tərəfindən həyata keçirilən nəzarətin vaxt məhdudiyətini nəzərdə tutur və həm şəxslərə, həm də hakimiyət orqanlarına bu nəzarətin bitdiyi vaxtı barədə işarə verir (*Tahsin İpek Türkiyəyə qarşı*); *Di Giorgio və Başqaları İtaliyaya qarşı* *).

65. Məhkəmə ərizəyə dair mütləq “altı ay” qaydasını tətbiq etməlidir (məsələn hökumətin bu məsələ ilə bağlı şərtləri olmadan) (*Belaousof və Başqaları Yunanıstana qarşı* *, § 38).

66. Məsələ ilə bağlı iddiaçının mövqeyi yerli səviyyədə tam qərarlaşdırılmamış, “altı ay” qaydasına əsasən ondan ərizəsini vermək tələb oluna bilməz (*Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 157).

2. Altı ay müddətinin başlanğıc tarixi

a) Yekun qərar

67. Altı ay müddəti dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükənməsi prosesində yekun qərarın verilməsi tarixdən başlayır (*Paul və Odri Edvards Birləşmiş Krallığa qarşı*). Ərizəçi effektiv və yetərli olan dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrindən normal şəkildə faydalanmalıdır (*Moreira Barbosa Portuqaliyaya qarşı*).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

68. Yalnız normal və effektiv vasitələr nəzərə alın bilər; iddiaçı Konvensiyaya istinadən məsələyə effektiv bərpa tədbirləri barədə qərar vermək üçün səlahiyyəti və funksiyası olmayan qurum və təşkilatlara aidiyyəti və düzgün olmayan ərizələr verməklə Konvensiya tərəfindən qoyulmuş qəti vaxt məhdudiyyətini uzada bilməz (*Ferni Birləşmiş Krallığa qarşı*).

69. İstifadəsi vəzifəli şəxslərin diskresion səlahiyyətlərindən asılı olan və bunun nəticəsi olaraq ərizəçinin birbaşa çıxışı olmayan hüquq müdafiə vasitəsi nəzərə alın bilməz. Eynilə, dəqiq vaxt məhdudiyyəti olmayan hüquq müdafiə vasitələri 35-ci maddənin 1-ci bəndində göstərilən “altı ay” qaydasını faydasız edir və qeyri-müəyyənlik yaradır (*Williams Birləşmiş Krallığa qarşı*).

70. Bir qayda olaraq 35-ci maddənin 1-ci bəndi ərizəçidən işin yenidən açılmasını və oxşar fəvqəladə hüquqi vasitələrin istifadə olunmasını tələb etmir və altı ay qaydası belə vasitələrdən istifadə edilməsi səbəbindən uzadıla bilməz (*Berdzenişvili Rusiyaya qarşı*). Lakin əgər fəvqəladə hüquqi vasitə ərizəçi üçün mövcud olan yeganə məhkəmə vasitədirsə, altı ay məhdudiyyəti həmin vasitəyə dair qərarın verildiyi vaxtdan hesablanıla bilər (*Ahtinen Finlandiyaya qarşı*).

Prosesin yenidən açılması tələbinin rədd edilmə qərarından altı ay keçməmiş şikayəti verən iddiaçının ərizəsi icraata qəbul olunmayacaqdır, çünki həmin qərar “yekun qərar” deyil (*Sapeyan Ermənistanına qarşı*, § 23).

Prosesin yenidən açıldığı və ya yekun qərara yenidən baxıldığı işlərdə, altı ay müddətinin axını fəvqəladə apellyasiya qurumunda baxılan həmin proses və ya çıxarılan yekun qərar üçün əsas kimi gətirilən Konvensiya hüquqlarına münasibətdə dayandırıla bilər (ibid., § 24).

b) Başlanğıc nöqtəsi

71. Altı ay müddətinin başlanğıc nöqtəsi ərizəçinin və ya onun təmsilçisinin dövlətdaxili orqanın yekun qərarı haqda yetərli məlumata malik olduğu tarixdir (*Koç və Tosun Türkiyəyə qarşı**).

72. Altı aylıq vaxt məhdudiyyətinə riayət olunmamasını iddia edən Dövlətin vəzifəsi ərizəçinin yekun qərar haqda məlumatlı olduğu tarixi göstərməkdən ibarətdir (*Ali Şahmo Türkiyəyə qarşı**).

c) Qərarın təqdim olunması

73. **Ərizəçi ilə bağlı:** ərizəçi avtomatik olaraq dövlətdaxili orqanın yekun qərarının surəti ilə təmin olunmalı haldı Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndinin obyekt və məqsədinə tam cavab vermək üçün altı

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

ay müddəti həmin surətlə təmin olunma tarixindən hesablanır (*Warm Avstriyaya qarşı*, § 33).

74. **Vəkillə bağlı:** Altı ay müddəti ərizəçinin vəkilinin dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin tükəndiyini yekunlaşdıran qərardan xəbərdar olduğu tarixdən başlayır, baxmayaraq ki, ərizəçi özü bu qərar barədə vəkildən sonra xəbər almışdır. (*Çelik Türkiyəyə qarşı*).

d) Qərarın təqdim olunmaması

75. Milli qanunvericilik qərarın təqdim olunmasını nəzərdə tutmursa, qərarın yekunlaşdığı tarix tərəflərin qərarın məzmunu ilə tanış olmaları üçün birmənalı imkanı olduqlarından sonra başlanğıc nöqtəsi kimi hesab etmək olar. (*Papaçelas Yunanıstana qarşı*).

76. Ərizəçi və ya onun vəkili məhkəmənin qeydiyyat şöbəsinə daxil olmuş qərarın surətini almaq üçün lazımi səy göstərməlidir (*Mitlik Ölmez və Yıldız Ölmez Türkiyəyə qarşı**).

e) Hüquq müdafiə vasitəsinin olmaması

77. Ərizəçi üçün effektiv hüquq müdafiə vasitəsinin olmaması dərhal aydın olduqda, altı aylıq müddət şikayət olunan aktın baş verdiyi; həmin aktın ərizəçiyə birbaşa təsir göstərdiyi; onun bu aktdan xəbər tutduğu; bu aktın neqativ təsirlərindən bilik əldə etdiyi tarixdən başlanır (*Dennis və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*); *Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 157).

78. Ərizəçi mövcud olan hüquq müdafiə vasitəsindən faydalandıqda və yalnız bundan sonra həmin vasitəni qeyri-effektiv edən şərtlərə rast gəldikdə altı aylıq müddətin məhz onun bu şərtlərdən agah olduğu və ya olmalı tarixdən başlanması məqsədəuyğundur (*Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 158).

f) Altı ay müddətinin hesablanması

79. Müddət yekun qərarın ictimaiyyətə açıqlandığı və ya ərizəçinin (yaxud onun təmsilçisinin) həmin qərardan xəbərdar olduğu tarixdən bir gün sonra başlayır və altı ayın faktiki müddətindən asılı olmayaraq altı təqvim ayından sonra bitir (*Otto Almaniyaya qarşı*). Altı ay məhdudiyyətinin başa çatması cavabdeh Dövlətin milli qanunvericiliyinə görə deyil, Konvensiyaya məxsus meyarlara əsasən müəyyən olunur.

80. Bitmə tarixi müəyyənləşdirmək Məhkəmənin səlahiyyətləri çərçivəsindədir və bu tarix cavabdeh Dövlətin müəyyən etdiyi tarixdən fərqli ola bilər (*Tahsin İpek Türkiyəyə qarşı*).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

g) Davam edən vəziyyət

81. “*Davam edən vəziyyət*” anlayışı Dövlət və ya Dövlət adından zərərçəkmiş ərizəçilərin aşkar olunması üçün davam edən hərəkətlərdən ibarət olan vəziyyətə şamil olunur. Hər hansı hadisənin zamanla mühüm nəticələrə gətirib çıxarması, həmin hadisənin “*davam edən vəziyyət*” yaratdığı demək deyil (*İordache Rumıniyaya qarşı**, § 49).

82. İddia olunan pozuntuya qarşı heç bir hüquq müdafiə vasitəsinin olmaması davam edən vəziyyəti yaradırsa, altı ay müddəti həmin vəziyyətin bitdiyi vaxtdan başlayır. Bu vəziyyət davam etdiyi halda “altı ay” qaydası tətbiq oluna bilməz (*Ülke Türkiyəyə qarşı**, § 50). Həmçinin *Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 161 et seq. işinə baxın.

3. Ərizənin təqdim olunma tarixi²

a) İlk məktub

83. Konvensiya təsisatlarının mövcud təcrübəsinə və Məhkəmə Qaydalarının 47-ci Qaydasının 5-ci bəndinə əsasən bir qayda olaraq ərizənin təqdim olunma tarixi ərizəçinin şikayətinin mövzusu və məqsədi bərabər ilk (qısa məzmunlu olsa belə) məlumat verdiyi tarix hesab olunur. Burada tamamlanmış ərizənin Məhkəmə tərəfindən qoyulan vaxt məhdudiyyəti çərçivəsində təqdim olunması zəruridir. *Kemevuako Niderlanda qarşı*).

84. Ərizənin təqdim olunma tarixi ərizədəki çatdırılma haqqında möhürün üzərindəki deyil, onun göndərildiyi tarixi qeyd edən poçt ştampelinin üzərindəki tarix hesab olunur. *Kipritci Türkiyəyə qarşı**, § 18. Fərqli yanaşmaya əsas verən xüsusi hallar üçün: *Bulinvar OOD və Hrusanov Bolqarıstana qarşı**, § 30 et seq.

b) Yazılma tarixi ilə göndərilmə tarixi arasında fərq

85. Məktubun yazılma tarixi ilə göndərilmə tarixi arasında bir gündən artıq müddət fərqi olması faktı izah olunmadığı halda, göndərilmə tarixi ərizənin təqdim olunma tarixi hesab olunur (*Arslan Türkiyəyə qarşı*; *Ruickova Çex Respublikasına qarşı**).

Bu qayda həm də əsl ərizənin tələb olunan səkkiz həftəlik müddət ərzində yollanıb-yollanılmaması məsələlərində də tətbiq oluna bilər: *Kemebuako Niderlanda qarşı*, § 24; və faksla yollama üçün: *Otto Almaniya qarşı* işinə baxın.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

² Bax: Məhkəmə Qaydaları və "İcraatın Başlanması" üzrə praktiki tövsiyələr

c) Fakslla yollama

86. Tələb olunan vaxt ərzində ərizənin əslini göndərmədən Məhkəməyə yalnız faks vasitəsilə ərizə yollamaq kifayət etmir (*Kemevuako Niderlanda qarşı*, § 22 et seq).

d) İlk əlaqədən sonrakı interval

87. Hər hansı ilkin müraciət nəticəsində ərizənin Konvensiya üzrə prosesləri hərəkətə gətirərək sonradan izahsız və qeyri-müəyyən müddət ərzində hərəkətsiz qalması “Altı ay” qaydasının ruhuna və məqsədinə ziddir. Ona görə də ilkin əlaqədən sonra ərizəçilər öz müraciətlərini lazımı cəldliklə izləməlidirlər (*P.M. Birləşmiş Krallığa qarşı*). Səkkiz həftə müddətinə riayət olunmaması (Məhkəmə qaydalarının 47-ci qaydasının 5-ci bəndi və Prosesin başlanmasına dair Praktiki Təlimatın 4-cü paraqrafına baxın) Məhkəmə tərəfindən təqdim olunma tarixi kimi tamamlanmış ərizə formasının verildiyi tarixin sayılmasına gətirib çıxaracaq: *Kemevuako Niderlanda qarşı*, § 22-dən 24-ə.

e) Şikayətin xarakteristikası

88. Şikayət tək-cə hüquqi əsaslara yaxud dəlillərə görə yox, həm də iddia olunan faktlara əsasən xarakterizə olunur (*Scopolla İtaliyaya qarşı* (no.2), § 54).

f) Sonrakı şikayətlər

89. İlk ərizədə göstərilməmiş şikayətlərə gəldikdə, altı ay vaxt məhdudiyyətinin axımı şikayətin ilk dəfə Konvensiya orqanına göndərilməsində pozulmur. (*Allan Birləşmiş Krallığa qarşı*).

90. Altı ay vaxt məhdudiyyətindən sonra qaldırılmış şikayətlərə yalnız o zaman baxıla bilər ki, həmin şikayətlər vaxt məhdudiyyəti ərzində qaldırılmış şikayətlərin tərkib hissəsi olsun. (*Sambata Bihor Greko-Catholic Parish Ruminiyaya qarşı**)

91. İddiaçının ərizəsində tək-cə 6-cı maddənin pozulmana istinad etməsi bütün sonrakı şikayətlərin bunun əsasında qəbulu üçün kifayət deyil, odur ki, şikayətin faktiki əsası və iddia olunan pozuntunun əlaməti göstərilməlidir (*Allan Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Adam və Başqaları Almaniyaya qarşı*).

92. Ölkə daxili məhkəmə prosesinin sənədlərinin təqdim edilməsi gələcəkdə digər şikayətlərin qəbulu üçün əsas olmaq üçün kifayət etmir. Lakin şikayətin qəbulu və altı ay vaxt məhdudiyyətini pozulması üçün

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

iddia olunan Konvensiya pozuntularına dair qısa xülasə verilməlidir. (*Bozinovski keçmiş Makedoniya Yuqoslav Respublikasına qarşı*).

4. Misallar

a) Konvensiyanın 2-ci maddəsinə uyğun olaraq vaxt məhdudiyətinin prosesual öhdəliklərə münasibətdə tətbiqi

93. **Ölüm** hadisəsi baş verdikdə, ərizəçinin qohumlarından araşdırma prosesinin gedişatı yaxud ümumiyyətlə araşdırmanın aparılıb-aparılmamasını izləmələri və hər hansı effektiv kriminal araşdırmanın aparılmadığını öyrəndikdə (yaxud öyrənməli olduqlarında) ərizələrini çevik qaydada təqdim etmələri gözlənilir (*Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 158 və 162).

94. **İtkin düşmə** hallarında qohumların Məhkəmə qarşısına qeyri-effektiv yaxud mövcud olmayan araşdırma barədə şikayətlərini lüzumsuz gecikdirmələrinə yol verilə bilməz. İtkin düşmə hallarına gəlincə, ərizəçilər Strasburqa müraciət etmək üçün qeyri-müəyyən müddət gözləməməlidirlər. Onlar müəyyən dərəcədə təşəbbüs nümayiş etdirməli və öz şikayətlərini gecikdirmədən irəli sürməlidirlər (*Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 165, və gecikdirmə barədə § 162-66).

b) Konvensiyanın 5-ci maddəsinin 3-cü bəndi üzrə bir neçə həbsdə saxlama müddəti ilə bağlı işlərə altı ay qaydasının tətbiqinin şərtləri

95. Bir neçə, ardıcıl həbsdə saxlama müddətləri bütöv kimi qəbul olunmalıdır və altı ay müddəti yalnız axırıncı həbsdə saxlanma müddətinin sonundan başlamalıdır (*Solmaz Türkiyəyə qarşı*, § 36).

C. Anonim şikayət

35-ci maddənin 2 (a) bəndi - Qəbul edilmə şərtləri

2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş fərdi şikayətlərə baxmır:

a) anonim olan³;

³ Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 2 (a) bəndinə əsasən verilmiş anonim ərizə ərizəçinin şəxsiyyətinin açıqlanmaması məsələsindən fərqlənir ki, bu da ictimaiyyətin proseslə bağlı məlumatı əldə etmək hüququna dair adi qaydadan istisna olunmaqla Məhkəmədə məxfiliyin təmin olunmasından irəli gəlir (Məhkəmə Qaydalarının 33-cü və 47.3-cü Qaydalarına və ona dair praktiki tövsiyələrə baxın)

1. Anonim şikayət

96. İşin materiallarında ərizəçinin kimliyini müəyyən edən hər hansı göstərici yoxdursa, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə verilən şikayət **anonim hesab edilir**: *Blondje Niderlanda qarşı*. Heç bir sənəddə və ya formada ad göstərilmədikdə, yalnız istinadlar və təxəllüslər qeyd edildikdə və etibarnamə “X” kimi imzalandıqda: ərizəçinin şəxsiyyəti açıqlanmır.

97. Ərizə **müəyyən olunmamış şəxslər adından assosiasiya tərəfindən təqdim olunduqda**: assosiasiya özünü zərərçəkmiş kimi təqdim etməklə, müəyyən olunmamış şəxslərin adından şəxsi həyatı ilə bağlı hüququn pozulmasına dair şikayət verdikdə, beləliklə də həmin şəxslər şikayətçilərə, assosiasiya isə onların təmsilçisinə çevirirlər, bu halda ərizə anonim hesab olunacaqdır: *Federation of French Medical Trade Unions and the National Federation of Nurses Fransaya qarşı*.

2. Anonim olmayan şikayət

98. **İmzalanmamış**, lakin bütün şəxsi detalları özündə əks etdirən və ərizəçinin şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı hər hansı şübhələri aradan qaldıran **ərizə forması** ərizəçinin nümayəndəsinin sonradan lazımı qaydada imzaladığı yazışma ilə müşayiət olunarsa anonim hesab olunmur: *Kuznetsova Rusiyaya qarşı*.

99. **Saxta adlar altında verilmiş ərizə**: təxəllüslərdən istifadə edən şəxslər silahlı münaqişə çərçivəsində öz ailə üzvlərini və dostlarını qorumaq məqsədilə öz əsl adlarını Məhkəməyə bildirməmişlər. Məhkəmə bu işdə aşağıdakı qənaətə gələrək şikayəti anonim hesab etməmişdir: “şəxsiyyətlərinin başa düşülən səbəbdən gizlənməsinin arxasında konkret şəxslər dayanmış və onları müəyyən etmək üçün ad istisna olmaqla, kifayət qədər göstəricilər var idi” və “ərizəçilərlə hadisələr arasında kifayət qədər sıx əlaqə mövcud idi”: *Shamayev və başqaları Gürcüstan və Rusiyaya qarşı*, § 275.

100. Üzvlərin adları gizli qalmış **kilsə qurumu və ya dini və fəlsəfi məqsədlər güdən assosiasiya** tərəfindən verilən şikayət anonim olduğu üçün rədd edilməmişdir (Konvensiyanın 9, 10, 11-ci maddələri): *Omkarananda və Divine Light Zentrum İsveçrəyə qarşı*.

D. Gərəksiz şikayət

35-ci maddənin 2 (b) bəndi

2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır:

b) mahiyyətə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan⁴

⁴ Həmin müddəə əvvəllər 27-ci maddədə nəzərdə tutulmuşdur.

101. Tərəflər, şikayətlər və faktlar identik olduğu halda şikayət “mahiyətə eyni” hesab ediləcək (*Pauger Avstriyaya qarşı; Verein gegen Tierfabriken Schweiz [Vgt] İsveçrəyə qarşı*, § 63).

Belə bir halın aşkar olunması ərizənin qəbul edilməz hesab edilməsi ilə nəticələnəcəkdir.

1. İdentik şikayətçilər

102. Fiziki şəxslər və BMT-nin İnsan Hüquqları Komitəsinə artıq müraciət etmiş assosiasiya tərəfindən birgə təqdim edilən və eyni mövzuya aid şikayətlər identik şikayətçilər tərəfindən verilmiş ərizə kimi hesab edilmir: *Folgero və başqaları Norveçə qarşı* və ya şikayətçilər tərəfindən deyil, QHT tərəfindən İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarın Ofisinə təqdim edilmiş şikayətə eyni qayda şamil olunur: *Celniku Yunanıstana qarşı**, § 36-41. Həmin prinsip QHT və ərizəçilər tərəfindən Əsassız həbslər üzrə İşçi Qrupa ünvanlanan sorğulara da aiddir (*İlliu və başqaları Belçikaya qarşı**).

103. Hökumət tərəfindən dövlətlərarası şikayətin verilməsi konkret şəxsləri fərdi şikayətlərin verilməsi imkanından məhrum etmir: *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 18.

2. İdentik şikayətlər

104. Şikayətin konsepsiyası – iddianın qaldırılması üçün məqsəd və ya hüquqi əsas kimi şərh olunur.

Şikayət təkcə hüquqi əsaslarla və ya istinad olunan arqumentlərlə deyil, iddia olunan faktlarla xarakterizə olunur: *Guerra və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 44, *Scoppola İtaliyaya qarşı* (no 2), § 54, *Previti İtaliyaya qarşı**, § 293.

105. Məhkəmə şikayətləri ayrı-ayrılıqda təhlil edir. Yalnız artıq baxılmış və digər müraciətlərlə mahiyətə eyni olan şikayətlər 35-ci maddənin 2-ci bəndinə əsasən rədd ediləcəkdir: *Dinc Türkiyəyə qarşı*.

106. Əgər şikayətçi əvvəllər etdiyi şikayəti bir daha verərsə, ərizə qəbul edilməz elan ediləcəkdir: *X. Almaniyaya qarşı**; *Duclos Fransaya qarşı**.

107. Əgər eyni blokda ayrı-ayrı mənzillərdə yaşayanlar və ya icarədarlar tərəfindən eyni məzmunlu, eyni əsaslarla təqdim edilən, əvvəllər imtina edilmiş şikayəti təkrar edən yeni şikayət də onunla bağlı yeni dəlil təqdim olunmazsa mahiyətə eyni şikayət elan olunmaqla qəbul edilməz sayılacaqdır: *X Almaniyaya qarşı**.

108. Aşağıda göstərilən ərizələrin nümunələri mahiyətə eyni şikayətlər hesab edilməmişdir:

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- i. Polis təcridxanasında həbs edilmiş şəxsin saxlanma şəraiti ilə bağlı şikayəti, Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsi tərəfindən məhkum edilməsi və ya siyasi partiyanın parçalanması üzündən parlamentdəki vəzifəsindən məhrum edilməsi ilə bağlı şikayətlərdən fərqlidir (*Sadak Türkiyəyə qarşı**, § 32-33);
- ii. Polis təcridxanasında həbs edilmiş şəxsin saxlanma şəraiti və onun Milli Təhlükəsizlik Məhkəməsi tərəfindən məhkum olunması ilə bağlı şikayət parlamentdəki vəzifəsindən məhrum edilməsi ilə bağlı şikayətlər identik deyil (*Yurttaş Türkiyəyə qarşı**, § 36-37);

109. Faktların hüquq baxımından düzgün və tam şəkildə qiymətləndirilməsində Məhkəmə hamıdan üstündür və iddiaçı və ya hökumət tərəfindən verilən qiymətləndirmə ilə özünü məhdudlaşdırmır. Beləliklə, faktları digər ərizənin əsasını təşkil edən şikayət Konvensiyanın bu dəfə ayrı müddəalarına istinad edilməklə təqdim olunduqda, o, identik şikayət sayılır və qəbul edilməz hesab edilərək rədd edilir: *Previti İtaliyaya qarşı**, § 293-94.

3. Eyni faktlar

110. Hər hansı şikayət digər şikayətlə identik olduqda, lakin iş üzrə yeni məlumatlar təqdim edildikdə, bu halda həmin şikayət icraata qəbul edilə bilər.

111. Ərizəçi yeni məlumatı təqdim edərsə, yeni şikayət əvvəl təqdim olunmuş ərizədən fərqli olacaqdır (*Chappex İsveçrəyə qarşı**); *Patera Çexiya Respublikasına qarşı** (şikayətdə başqa beynəlxalq quruma təqdim edilmiş faktlar varsa, ərizə qəbul edilmir, lakin faktlarla bağlı yeni məlumat təqdim edildikdə şikayət qəbul edilir).

112. Əks təqdirdə şikayət qəbul edilməz elan ediləcəkdir (*Hokkanen Finlandiyaya qarşı*; *Adesina Fransaya qarşı*; *Bernardet Fransaya qarşı**; *Gennari İtaliyaya qarşı*; *Manuel Portuqaiyaya qarşı**).

E. Artıq digər beynəlxalq qurumlara təqdim olunmuş şikayətlər

35-ci maddənin 2 (b) bəndi

2. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş aşağıdakı fərdi şikayətlərə baxmır:

b) mahiyyətcə Məhkəmənin artıq baxdığı məsələ ilə eyni olan yaxud beynəlxalq araşdırmanın və ya tənzipləmənin digər prosedurunun predmeti olan və işə aid yeni faktları əks etdirməyən.

113. Bu müddəanın məqsədi eyni işə müxtəlif beynəlxalq instansiyalarda baxılmasının qarşısını almaqdır.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

114. Bu bənddə göstərilmiş şərtlərə ümumilikdə baxılmalıdır:

- i. ərizə digər ərizələrdən mahiyyətcə fərqli olmalıdır, faktlar, tərəflər və şikayətlər eyni olmamalıdır (gərəksiz müraciət üzrə **D** bölməsinə baxın) və
- ii. ərizə əvvəllər digər beynəlxalq araşdırma orqanına və ya prosesinə təqdim olunmamalıdır.

115. Əgər məhkəmə ərizəyə baxarkən artıq işin mahiyyəti üzrə qərarın qəbul edilməsi faktını aşkar edərsə və bu zaman 35-ci maddənin 2(b) bəndində qeyd olunan şərtlər təmin ödənilibsə, bu halda şikayət artıq digər beynəlxalq qurum tərəfindən baxıldığı üçün icraata qəbul edilməməlidir.

116. 35-ci bəndin 2 (b) bəndinin müddələrinin dairəsinə düşmək üçün iş kifayət qədər elə xüsusiyyətlərə malik olmalıdır ki, o, 34-cü maddənin müddələrinə əsasən fərdi şikayət kimi qiymətləndirilsin.

1. Prosedur konsepsiyası

a) Prosedur ictimaiyyət üçün açıq olmalıdır

117. Özəl assosiasiya olan Parlamentlərarası İttifaqın İnsan Hüquqları üzrə Komitəsi QHT-dir, halbuki Konvensiyanın 27-ci maddəsində (hazırda 35-ci maddənin 2-ci bəndində) hökumətlərarası qurumlar və prosedurlar haqqında bəhs edilir (*Lukanov Bolqarıstana qarşı*).

b) Prosedur beynəlxalq olmalıdır

118. Bosniya və Herseqovinanın İnsan Hüquqları üzrə Palatası beynəlxalq müqaviləyə əsasən təsis edilməsinə və tərkibində bir neçə beynəlxalq üzv olmasına baxmayaraq beynəlxalq prosedur deyil (*Jelicic Bosniya və Hersoqovinaya qarşı*).

c) Prosedur müstəqil olmalıdır

119. Bu BMT-nin Əsassız həbslər üzrə İşçi Qrupuna aiddir, çünki bu qurum insan hüquqları üzrə ixtisaslaşmış görkəmli və müstəqil mütəxəssislərdən ibarətdir (*Peraldi Fransaya qarşı**).

120. Lakin BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komitəsinin “1503 proseduru” dövlət nümayəndələrindən ibarət olan hökumətlərarası qurum olmaqla “*digər beynəlxalq araşdırma prosedurunun həyata keçirən*” qurum hesab olunmur: *Mikolenko Estoniyaya qarşı*.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

d) Prosedur məhkəmədə xarakterli olmalıdır

121. Şikayət məhkəməyə və ya kvazi-məhkəmə orqanına təqdim edilməlidir: *Zagara İtaliyaya qarşı**.

122. Preventiv rola malik olan İşgəncələrin və qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftarın və cəzasının qarşısının alınmasına dair Avropa Komitəsi (CPT) belə orqan deyil. Komitə tərəfindən toplanılan məlumatlar məxfidir. Fiziki şəxslərin ictimaiyyətə açıqlananadək işin gedişində iştirak etmək və ya işin gedişindən hər hansı məlumat və ya qəbul edilə bilən tövsiyələrlə bağlı informasiya almaq hüququ yoxdur (*Zagara İtaliyaya qarşı**).

2. Prosessual təminatlar

a) Qarşılıqlı iddia

123. “1503 prosedur” çərçivəsində BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarına şikayətləri təqdim edən şəxslər prosedur məxfi olduğundan işin gedişində iştirak edə bilməzlər. İctimaiyyətə açıqlama verilənədək həmin şəxslərə BMT tərəfindən hər hansı keçirilə biləcək tədbir barədə məlumat verilmir. Buna görə də bu prosedur 34-cü maddə baxımından fərdi şikayət üçün digər prosedur kimi qiymətləndirilə bilməz (*Celniku Yunanıstana qarşı**, § 39-41).

b) Məhkəmə orqanı üzərinə qoyulan tələblər

124. İşə baxan qurum tərəfindən çıxarılan qərarlar əsaslandırılmış olmalı, tərəflərə çatdırılmalı və dərc edilməlidir (*Peraldi Fransaya qarşı**).

3. Prosedurun rolu

125. Preventiv rola malik olan təsisat beynəlxalq prosedur hesab edilə bilməz: *Zagara İtaliyaya qarşı**; *De Pace İtaliyaya qarşı** və ya *Gallo İtaliyaya qarşı** (İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi barədə). Bundan əlavə, bu qurum tərəfindən toplanılmış məlumatlar məxfidir; fiziki şəxslərin ictimaiyyətə açıqlananadək işin gedişində iştirak etmək və ya işin gedişindən hər hansı məlumat və ya tövsiyələrlə bağlı informasiya almaq hüququ yoxdur.

126. Bütün bunlar həmçinin ümumi vəziyyəti araşdıran quruma (*Mikolenko Estoniyaya qarşı*) və ya həbsdə saxlanılan şəxslərin insan hüquqları ilə bağlı hesabatı tərtib edən məruzəçiyə də şamil edilir (*Yagmurdereli Türkiyəyə qarşı**).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

a) Prosedur məsuliyyəti müəyyən etməlidir

127. Bütün bunlar aşağıda qeyd olunan təşkilatlara aid deyil:

- i. Kiprdə İtkin Düşmüş Şəxslər üzrə Komitə, çünki Komitə tərəfindən baxılan işlərdə Türkiyə iştirak etmir və itkin düşmüş insanların vəfatına görə Komitə cavabdeh tərəfi müəyyən edə bilmir (*Varnava and başqaları Türkiyəyə qarşı*).
- ii. BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komissiyasının Məcburi və Zorakılıqla İtkin Düşmə üzrə İşçi Qrupu, çünki bu qurum itkin düşmüş şəxslərin vəfatına görə cavabdeh tərəfi müəyyən edə bilmir (*Malsagova və başqaları Rusiyaya qarşı*).

128. Lakin iş üzrə cavabdeh Dövləti müəyyən etməklə aidiyyəti tövsiyələri qəbul edə bilən Əsassız həbslər üzrə İşçi Qrup beynəlxalq araşdırma proseduru hesab edilə bilər (*Peraldi Fransaya qarşı**).

b) Prosedurun məqsədi hüquq pozuntusuna son qoyulması olmalıdır

129. Hökumətlərə göndərilən Əsassız həbslər üzrə İşçi Qrupun tövsiyələrinin məqsədi şikayət edilən vəziyyətə son qoymaqdır: *Peraldi Fransaya qarşı**; *Illiü və başqaları Belçikaya qarşı**.

130. Pozuntuların qurbanları öz hüquqlarının bərpası imkanına malik olmalıdırlar. Bu məsələyə BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komissiyası və ya Məcburi və Zorakılıqla İtkin Düşmə üzrə İşçi Qrupu tərəfindən baxılmır (*Mikolenko Estoniyaya qarşı*).

c) Prosedurun effektivliyi

131. Qəbul edilən qərar dərc olunmalıdır: fiziki şəxslərin ictimaiyyətə açıqlananadək İşgəncələrin qarşısının alınması üzrə Avropa Komitəsi tərəfindən qəbul edilə biləcək tövsiyələrlə bağlı informasiya almaq hüququ yoxdur (*Zagaria İtaliyaya qarşı**; *De Pace İtaliyaya qarşı**).

132. Prosedura əsasən BMT-nin Əsassız həbslər üzrə İşçi Qrupu rəy və tövsiyələrini müvafiq hökumətə təqdim edir, həmin rəy və tövsiyələr İnsan Hüquqları üzrə Komissiyaya göndərilən illik hesabatla əlavə oluna bilər. Daha sonra, Komissiya BMT-nin Baş Assambleyasına tövsiyələrini təqdim edə bilər; potensial effektləri baxımından bu prosedur fərdi şikayət kimi qəbul edilə bilər (*Peraldi Fransaya qarşı**).

133. Bununla bağlı aşağıda qeyd olunanlar “digər beynəlxalq prosedurlar” kimi qəbul edilir:

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Komitəsi (*Calcerrada Fornieles və Caheza Mato İspaniyaya qarşı, Pauqer Avstriyaya qarşı, C.W. Finlandiyaya qarşı*);
- Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Toplaşmaq Azadlığı Komitəsi (*Cereceda Martina və 22 digər şəxslər İspaniyaya qarşı*);
- BMT-nin Əsassız həbslər üzrə İşçi Qrupu (*Peraldi Fransaya qarşı* *).

F. Şikayət hüququndan sui-istifadə

35-ci maddənin 3-cü bəndi - Qəbul edilmə şərtləri

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan, açıq-aydın əsassız və ya şikayət vermə hüququndan sui-istifadə hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

1. Ümumi anlayış

134. 35-ci maddənin 3-cü bəndində təsbit olunan “sui-istifadə” anlayışı ümumi hüquq nəzəriyyəsinə təsbit olunduğu çərçivədə: yəni haqların təyinat üzrə deyil, onların məqsədlərinə zidd olaraq istifadə edilməsi kimi başa düşülməlidir. Beləliklə, **müraciət edən şəxsin davranışı Konvensiyada təsbit olunmuş şikayət vermək hüququna açıq-aşkar ziddirsə və məhkəmənin işinə və ya prosesinə maneçilik törədirsə, bu şikayət hüququnun pozulması deməkdir** (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı* *, § 62 və 65).

135. Texniki baxımdan, 35-ci maddənin 3-cü bəndindən aydın olur ki, şikayət hüququnun pozulması ilə təqdim edilmiş ərizə işlərin siyahısından çıxarılmamalı, əksinə qəbul edilməz elan edilməlidir. Həqiqətən, Məhkəmə xüsusilə qeyd etmişdir ki, ərizənin şikayət etmək hüququnun pozulması əsasında qəbul edilməməsi xüsusi bir addımdır (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı* *). Məhkəmə tərəfindən şikayət etmək hüququnun pozulması müəyyən edilmiş işlər 5 kateqoriyaya bölünür: yanlış məlumatlar, müraciətin təhqiredici formada təqdim edilməsi, barışıq sazişin bağlanması üzrə aparılan tədbirlərin məxfi saxlanılmasına dair öhdəliyin pozulması; qıcıqlandırıcı formada tərtib edilmiş və ya konkret məqsəd daşımayan müraciət; və sadalanmayan bütün digər işlər.

2. Məhkəmənin aldadılması

136. Bilərəkdən yalan faktlara əsaslanan və Məhkəməni aldatmaq məqsədini daşıyan ərizənin təqdim edilməsi şikayət hüququnun pozulması hesab olunur (*Varbanov Bolqarıstana qarşı*, § 36). Bu cür hərəkətin ən ağır

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

və təhqiramiz nümunəsi Məhkəməyə saxtalaşdırılmış sənədlərin təqdim edilməsidir (*Jian Rumıniyaya qarşı**, *Bagheri və Maliki Niderlanda qarşı*, *Poznanski və başqaları Almaniyaya qarşı*). İddiaçı tərəfindən hərəkətsizlik nümayiş etdirilməklə əhəmiyyət kəsb edən faktor barədə əvvəlcədən Məhkəməyə məlumat verilməməsi göstərilən hüququn pozulması deməkdir (*Al-Nashif Bolqarıstana qarşı*, § 89; *Kerechashvili Gürcüstana qarşı*). Əgər iddiaçı üzərinə götürdüyü öhdəliyə baxmayaraq Məhkəmə prosesi zamanı baş verən vacib hadisələr barədə Məhkəməyə məlumat verməzsə nəticədə isə Məhkəmə işə bütün faktlar nəzərə alınmaqla baxa bilməzsə, bu halda şikayətçinin ərizəsi şikayət hüququndan sui-istifadə əsası ilə rədd edilir (*Hadrabova və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı*; *Predescu Rumıniyaya qarşı**, § 25-27).

137. Məhkəməni aldatmaq niyyəti hər zaman tam əminliklə aşkar olunmalıdır (*Melnik Ukraynaya qarşı*, § 58-60; *Nold Almaniyaya qarşı* § 87).

3. Təhqiredici ifadələr

138. Şikayətçi Məhkəməyə göndərilən ərizədə və ya Məhkəmə ilə aparılan yazışmada cavabdeh Hökumət, dövləti təmsil edən səlahiyyətli nümayəndə, Dövlətin hakimiyyət orqanları, Avropa Məhkəməsi və ya onun hakimləri, onun Qeydiyyat idarəsi və idarənin nümayəndələrinə qarşı təhqiredici, xoşagəlməyən və ya hədə-qorxu ilə müşayiət olunan, təxribat xarakterli ifadələr işlədirsə - şikayət hüququ pozulur (*Rehak Çexiya Respublikasına qarşı*; *Duringer və Grunge Fransaya qarşı*; *Stamoulakatos Birləşmiş Krallığa qarşı*).

139. Şikayət hüququnun pozulması üçün iddiaçının istifadə etdiyi ifadələr tək-cə sərt, polemik və sarkastik deyil, “normal, sivil və legitim tənqidin sərhədlərini” aşmalıdır (*Di Salvo İtaliyaya qarşı**), bunun əks-nümunəsinə dair *Aleksanyan Rusiyaya qarşı*, § 116-18-ə baxmaq olar. Əgər məhkəmə prosesi zamanı iddiaçı təhqiredici sözlərə son qoyursa və hətta üzr istəyirsə, bu halda ərizə artıq şikayət hüququnun pozulması səbəbindən rədd edilmir (*Chernitsyn Rusiyaya qarşı*, § 25-28).

4. Barışıq sazişi ilə bağlı tədbirlərin məxfilik prinsipinin pozulması

140. Tərəflərə barışıq sazişin bağlanması ilə bağlı məxfiliyin saxlanılmasına dair Konvensiyanın 38-ci maddəsinin 2-ci bəndi və Məhkəmə Qaydalarının 2-ci Qaydası ilə qoyulan öhdəlik ərizəçi tərəfindən qəsdən pozulursa, şikayət hüququ pozulmuş olur, bu da şikayətin qəbul edilməməsi ilə nəticələnə bilər (*Mirolubovs and başqaları Latviyaya qarşı**, § 66,

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

*Hadrabova və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı; Popov Moldovaya qarşı**, § 48).

141. Şikayətçi tərəfindən məxfilik öhdəliyinin pozulub-pozulmamasının müəyyən edilməsi üçün ilkin olaraq bu öhdəliyinin çərçivələri müəyyən edilməlidir. Həmin öhdəlik ümumi məqsəd baxımından, yəni barışıq sazişin bağlanmasına kömək etməklə tərəfləri və Məhkəməni potensial təzyiqdən qorumaq kimi şərh edilməlidir. Barışıq sazişin bağlanması ilə bağlı sənədlərin məzmunu üçüncü tərəfə bildirilərsə, bu nəzəri baxımdan, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndində qeyd olunan şikayət hüququnun pozulması hesab oluna bilər. Lakin bu o demək deyil ki, bu kimi sənədlərin hər hansı üçüncü tərəfə göstərilməsi və ya həmin sənədlər haqqında söhbət aparılması tamamilə qadağandır.

Əgər ərizəçi özünü müdafiə etdiyi məhkəmə işi ilə bağlı birdəfəlik məsləhət almaq istəsə, bu cür geniş və sərt interpretasiya iddiaçının qanuni maraqlarının müdafiəsində təhlükə yarada bilər. Bundan əlavə, Məhkəmə üçün göstərilən qadağaya riayət olunmasına nəzarətin keçirilməsi çox çətin və hətta mümkünsüz olacaqdır. Əslində Konvensiyanın 38-ci maddəsinin 2-ci bəndi və Məhkəmə Qaydalarının 62-ci Qaydasının 2-ci bəndi tərəflər üçün müzakirə olunan məsələnin elan olunmasını, o cümlədən KİV-də dərc edilməsini və böyük bir qrup şəxsin oxuya biləcəyi yazışmada qeyd etməsini qadağan edir (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı**, § 68). Burada davranışın ciddiliyi nəzərə alınaraq şikayət hüququ pozulur.

142. Məxfi informasiyanın açıqlanması qəsdən həyata keçirildikdə şikayət hüququnun pozulması baş verir. Məxfi informasiyanın açıqlanmasında şikayətçinin birbaşa məsuliyyəti kifayət qədər dəqiqliklə müəyyən edilməlidir; tək-tük şübhələr kifayət etmir (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı**, § 66). Bu cür şikayətlərin nümunələri: qəbul edilməmiş şikayət: *Hadrabova və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı*, burada iddiaçılar barışıq sazişə dair Məhkəmə Dəftərxanası tərəfindən hazırlanmış təklifləri öz ölkəsinin Ədliyyə Nazirliyinə təqdim etmiş, bu isə şikayət hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilərək ərizənin qəbul edilməməsi ilə nəticələnmişdir; şikayətin qəbul edildiyi məhkəmə işi: *Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı** işidir, bu işdə hər üç şikayətçinin məxfi informasiyanın açıqlanmasına görə məsuliyyət daşması dəqiqliklə müəyyən edilməmiş və nəticədə Məhkəmə Hökumət tərəfindən verilmiş ilkin etirazı qəbul etməmişdir.

5. Qıcıqlandırıcı formada tərtib edilmiş və ya konkret məqsəd daşımayan şikayət

143. Əgər iddiaçı Məhkəməyə dəfələrlə təhqiredici formada açıq-aydın əsassız şikayətlər edirsə və Məhkəmə tərəfindən əvvəllər artıq eyni

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

məzmunlu şikayət kimi qəbuledilməz elan edilərsə, bu halda şikayət etmək hüququndan sui-istifadə edilir (*M. Birləşmiş Krallığa qarşı; Philis Yunanıstanına qarşı*).

144. Şikayətin açıq-aşkar şəkildə real məqsədi olmadıqda və/və ya şikayət cüzi pul məbləği ilə bağlıdırsa, Məhkəmə bu ərizəni şikayət hüququnun pozulması kimi qiymətləndirə bilər. *Bock Almaniyaya qarşı* işində iddiaçı mülki işlə bağlı məhkəmə prosesinin ləngidilməsindən şikayətlənirdi və həkim tərəfindən ona yazılmış dietik əlavənin məbləğinin, yəni 7,99 avronun ödənilməsinə tələb edirdi. Məhkəmə müəyyən etdi ki, hazırda onun icraatında insan hüquqlarının ciddi pozulması ilə bağlı həddindən artıq çox iş var və iddia edilən cüzi məbləğ və prosesin obyektivi əzəci məhsulu deyil, dietik əlavə ilə bağlı trivial faktlar (o cümlədən iddiaçının əmək haqqı nəzərə alınaraq) və Konvensiya ilə müəyyən edilmiş müdafiə sistemi arasında qeyri-mütənasiblik vardır. Məhkəmə həmçinin qeyd etmişdir ki, bu kimi proseslər milli səviyyədə məhkəmələrin həddindən artıq işlə yüklənməsinə səbəb olur və bu da proseslərin ləngiməsinə gətirib çıxarır. Bunları nəzərə alaraq şikayət hüququnun pozulması əsası ilə ərizə qəbul edilməmişdir.

6. Digər məhkəmə işləri

145. Bəzi hallarda Məhkəmənin qərarları, icraatında olan işlər üzv dövlətlərdə milli səviyyədə siyasi çıxışlar üçün istifadə edilir. Məhkəməyə təbliğat və reklam məqsədi daşıyan müraciət halları özlüyündə şikayət hüququnun pozulması demək deyildir (*McFeeley və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı; Khadzhiyev və başqaları Rusiyaya qarşı*, § 66-67). Lakin ərizəçi siyasi məqsədlər güdməklə KİV-də və televiziya da müsahibə ilə çıxış etsə və Məhkəmə tərəfindən baxılan işə dair məsuliyyətsiz və qeyri-ciddi fikirləri söyləyərsə, bu halda şikayət hüququndan sui-istifadə baş vermiş olacaqdır (*Gürcüstan Fəhlə Partiyası Gürcüstana qarşı*).

7. Cavabdeh qismində çıxış edən Hökumət tərəfindən qəbul edilən yanaşma

146. Əgər cavabdeh Hökumət iddiaçının şikayət etmək hüququnu pozduğunu hesab etsə, bu barədə Məhkəməyə dərhal məlumat verməli və əldə edilmiş informasiyanı Məhkəmənin diqqətinə çatdırmalıdır ki, Məhkəmə uyğun nəticə çıxarsın. Konvensiya və Məhkəmə Qaydaları ilə təsbit olunmuş prosedur öhdəliklərin şikayətçi tərəfindən yerinə yetirilib-yetirilməməsinə nəzarət cavabdeh hökumət tərəfindən deyil, Məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Lakin Hökumət və ya onun orqanları tərəfindən prosedur öhdəliklərin pozulmasına görə şikayətçinin cinayət və ya intizam məsuliyyətinə cəlb edilməsi təhlükəsi *in fine* (nəticə etibarilə) fərdi şikayət hüququnun effektiv həyata keçirilməsinə hər hansı müdaxiləni qadağan

edən Konvensiyanın 34-cü maddəsi çərçivəsində problem ola bilər (*Mirolubovs və başqaları Latviyaya qarşı*^{*}, § 70).

II. MƏHKƏMƏNİN YURISDIKSIYASI İLƏ ƏLAQƏDAR İMTINA ÜÇÜN ƏSASLAR

A. *Ratione Personae* prinsipinə əsasən uyğunsuzluq

35-ci maddənin 3-cü bəndi – Qəbul edilmə üçün meyarlar

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan ... hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

32-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndləri – Məhkəmənin yurisdiksiyası

1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin yurisdiksiyasına aiddir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə bağlı mübahisəni Məhkəmə özü həll edir.

1. Prinsiplər

147. Konvensiya pozuntusu *Ratione Personae* prinsipinin altına düşməsi üçün Razılığa gələn Dövlət tərəfindən törədilməli və ya ona aid olunmalıdır.

148. Əgər hətta cavabdeh Dövlət Məhkəmənin *Ratione Personae* ilə bağlı yurisdiksiyasına etiraz etmirsə, məsələyə Məhkəmə tərəfindən onun öz təşəbbüsü ilə baxılmalıdır (*Sejdic və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı*, § 27).

149. Beynəlxalq insan hüquqları müqavilələri ilə qorunan əsas insan hüquqları üzv dövlətin (gələcəkdə onun parçalanması və ya vərəsəlik hüququ əsasında digər dövlətə çevrilməsindən asılı olmayaraq) ərazisində yaşayan fərdlərə təmin olunmalıdır (*Bjelic Monteneqro və Serbiyaya qarşı*, § 69).

150. Dövlətə məxsus olan şirkət dövlətdən kifayət qədər institusional və fəaliyyət baxımından müstəqil olmalıdır ki, dövlət Konvensiyaya əsasən hərəkət və hərəkətsizliyinə görə məsuliyyət daşsın (*Mykhaylenky və başqaları Ukraynaya qarşı*, § 43-45, *Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei Moldovaya qarşı*, § 19).

151. Şikayətlər Konvensiyaya əsasən aşağıdakı hallarda *ratione personae* əsası ilə icraata qəbul edilməyəcək:

^{*} Mətn yalnız fransız dilindədir.

- əgər şikayətçi Konvensiyanın 34-cü maddəsindəki **statusuna** malik deyilsə (*Antil Bələdiyyə Bölməsi Fransaya qarşı*);
- əgər şikayətçi iddia olunan pozuntunun **qurbanı** olduğunu sübut edə bilməzsə,
- şikayət **fərdi şəxsə** qarşı verilərsə (*X Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Durini İtaliyaya qarşı*);
- şikayət Konvensiyanı **ratifikasiya etməmiş dövlətə** qarşı (*X Çexoslovakiyaya qarşı*, (*E.S. Almaniyaya qarşı*), və ya Konvensiyaya qoşulmayan beynəlxalq təşkilata qarşı verilərsə (*Stephens Kiprə, Türkiyəyə və BMT-yə qarşı*, sonuncu paraqraf)
- şikayət cavabdeh dövlətin ratifikasiya etmədiyi Konvensiyaya dair Protokolla bağlı olarsa (*Horsham Birləşmiş Krallığa qarşı*, *De Saedeleer Belçikaya qarşı**, § 68).

2. Yurisdiksiya

152. Yurisdiksiyanın şamil olunmaması - *ratione loci* aşkar edildikdə Məhkəmə tərəfindən şikayətçilərin Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən bir və ya bir neçə üzv dövlətin yurisdiksiyası altına düşməsi məsələsinin araşdırılmasından azad etmir (*Drozd və Janousek Fransa və İspaniyaya qarşı*, § 90). Bununla əlaqədar şikayətçilərin cavabdeh dövlətin yurisdiksiyasında olmamasına dair etirazlar bir qayda olaraq şikayətin Konvensiyaya *ratione personae* əsası ilə uyğun olmaması ilə bağlı verilir (cavabdeh dövlətlərin təqdimatlarına diqqət yetirin: *Bankoviç və başqaları Belçikaya və digər üzv dövlətlərə qarşı*, § 35; *İlaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı*, § 300; *Weber və Saravia Almaniyaya qarşı*).

153. Konvensiyaya əsasən uyğunsuzluq *ratione personae* əlavə olaraq törədilmiş pozuntunun üzv dövlətdə cəzalandırılmalı olması tələb olunur (*Gentilhomme, Schaff-Benhadji və Zerouki Fransaya qarşı**, § 20). Lakin bu yaxınlarda baxılmış işlərdə məsuliyyət və məsuliyyət daşıma qabiliyyəti kimi məsələlərə *ratione personae* prinsipinə istinad olunmadan baxılmışdır (*Assanidze Gürcüstana qarşı*, § 144; *Hussein Albaniyaya və digər 20 üzv dövlətə qarşı*; *İsaak və başqaları Türkiyəyə qarşı*; *Stephens Maltaya qarşı* (no1), § 45).

3. Məsuliyyət və məsuliyyət daşıma qabiliyyəti

154. Dövlətlər öz hakimiyyət orqanlarının ölkə daxilində və ya onun sərhədlərindən kənarında törətdiyi və nəticələri ərazidən kənarında verilən hərəkətlərə görə də məsuliyyət daşıya bilər (*Drozd və Janousek Fransa və İspaniyaya qarşı*, § 91, *Soering Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 86 və 91; *Loizidou Türkiyəyə qarşı*, § 62. Lakin bu müstəsna hallarda baş tuta bilər

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

(*İlaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı, Bankoviç və başqaları Belçika və digər 16 dövlətə qarşı*), konkret olaraq Razılığa gələn dövlətin ərazi üzrə səmərəli nəzarətin və ya ən azı həlledici təsiri varsa (*İlaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı, § 314, 382 və 392, Medvedyev və başqaları Fransaya qarşı, § 315-316*, “tam nəzarət” konsepsiyası üçün bax *Bankoviç və başqaları Belçika və digər 16 dövlətə qarşı § 67* və onun ardınca gələnlər, *79-82 Kipr Türkiyəyə qarşı, § 75-81, Loizidou Türkiyəyə qarşı, § 52; Markoviç və başqaları İtaliyaya qarşı, § 54*).

155. Dövlət digər dövlətin ərazisində məskunlaşan, lakin birinci dövlətin sonuncu dövlətdə qanuni və ya qanunsuz fəaliyyət göstərən agentləri vasitəsilə həyata keçirilən hakimiyyəti və ya nəzarəti altında olan şəxslərin Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqların pozulmasına görə məsuliyyət daşıya bilər (*İssa və başqaları Türkiyəyə qarşı, § 71; İllich Ramirez Sanchez Fransaya qarşı, Öcalan Türkiyəyə qarşı, § 91, Medvedyev və başqaları Fransaya qarşı, § 66-67*).

BMT-nin bufer zonasında baş vermiş aktlarla bağlı bax *İsaak və başqaları Türkiyəyə qarşı* işə.

156. Hüquqi cəhətdən üzv dövlətin yurisdiksiyasında olan, lakin onun effektiv nəzarəti olmayan ərazilərdən daxil olan şikayətlər Konvensiyanın müddələrinə əsasən uyğunsuz hesab oluna bilər (*An və başqaları Kiprə qarşı*), lakin dövlətin pozitiv öhdəliklərinə də diqqət yetirilməlidir (*İlaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı, § 312-313, 333*). Həmçinin, *Stephens Kiprə, Türkiyəyə və BMT-yə qarşı* işinə baxmaq olar.

157. Şəxsin Razılığa gələn dövlətlərin birinin ərazisində yerləşməsi effektivinə görə bu dövlətin yurisdiksiyasında olması prinsipinin tətbiqində bir sıra istisnalar vardır, məsələn beynəlxalq təşkilat tərəfindən iddia olunan pozuntu ilə bağlı onun yerləşdiyi dövlətə qarşı şikayətin verilməsi. Beynəlxalq cinayət tribunalının yerinin və iqamətgahının Niderlandda olması faktı beynəlxalq təşkilat tərəfindən şikayətçinin məhkumluğu ilə nəticələnən hər hansı hərəkət və ya hərəkətsizlik etməsinə görə həmin dövlətə qarşı şikayət etməyə zəruri əsas vermir (*Galic Niderlanda qarşı və Blagojeviç Niderlanda qarşı*). Beynəlxalq təşkilatın yerləşdiyi cavabdeh dövlətə qarşı verilmiş ərizə ilə bağlı *Lopez Cifuentes İspaniyaya qarşı**, § 25-26-ya baxmaq olar. Cavabdeh dövlətin ərazisində beynəlxalq mülki administrasiyanın öz üzərinə götürülməsi ilə bağlı *Beric və başqaları Bosnia və Hersoqovinaya qarşı* işinə, § 30-a baxmaq olar.

158. Təkcə olaraq bir dövlətin digər dövlətə qarşı prosesdə iştirakı ekstraterritorial yurisdiksiyanın həyata keçirilməsinə səbəb olmur (*McElhinney İrlandiyaya və Birləşmiş Krallığa qarşı; Treska Albaniyaya və İtaliyaya qarşı; Manoilescu və Dobrescu Rumıniyaya və Rusiyaya qarşı, § 99-111*).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

159. Üzv dövlətlərin hər hansı fərdlərin hərəkətlərinə görə məsuliyyəti ənənəvi olaraq *ratione personae* prinsipi əsasında baxılırsa da, Konvensiyada göstərilən fərdi hüquqların dairəsindən və bu hüquqlarla təsbit olunmuş pozitiv öhdəliklərdən asılı ola bilər (məsələn, *Siliadin Fransaya qarşı*, § 77-81, *Beganoviç Xorvatiyaya qarşı*). Konvensiyaya əsasən dövlətin yurisdiksiyasında olan hər hansı fərdlər tərəfindən digər fərdlərin Konvensiya hüququnun pozulması zamanı dövlət razılıq və etinasızlıq nümayiş etdirdiyi təqdirdə onun məsuliyyəti yarana bilər (*İlaşcu və başqaları Moldovaya və Rusiyaya qarşı*, § 318).

160. Məhkəmə, həmçinin, ekstradisiya proseduru baxımından həbs olunma və saxlanma ilə bağlı ekstraterritorial məsuliyyəti tənzimləyən prinsiplər müəyyən etmişdir (*Stephens Maltaya qarşı* (no 1.), § 52).

4. Konvensiyaya üzv dövlətlərin beynəlxalq təşkilatlarda üzvlüyü ilə əlaqədar olan hərəkət və hərəkətsizliyinə görə mümkün məsuliyyətlə bağlı suallar

161. Konvensiya Razılığa gələn dövlətlərin BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının Qətnamələri ilə əhatə olunan və BMT-nin beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin olunması missiyasından öncə və ya missiya zamanı baş verən hərəkət və ya hərəkətsizliyinə dair Məhkəmənin araşdırma səlahiyyətinin olması kimi təfsir oluna bilməz. Bunu etməklə BMT-nin həlledici missiyasının icrasına maneə törədilə bilər (*Behrami və Behrami Fransaya qarşı və Saramati Fransaya, Almaniya və Norveçə qarşı*, § 146-152).

162. Beynəlxalq məhkəmələrin qərarlarına gəlincə, Məhkəmənin BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qətnaməsinə əsasən keçmiş Yuqoslaviya üzrə **Beynəlxalq Cinayət Tribunalının** apardığı faktiki araşdırma ilə bağlı ərizələrə baxmaq *ratione personae* yurisdiksiyası yoxdur (*Galiç Niderlanda qarşı* və *Blagojeviç Niderlanda qarşı*). Səlahiyyəti BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrindən irəli gələn Bosniya və Herseqovina Yüksək Nümayəndənin qərarı ilə işdən azad olunmuş dövlət rəsmilərinə dair *Beric və başqaları Bosniya və Herseqovinaya qarşı*, § 26-ya baxmaq olar.

163. Əgər Konvensiyada beynəlxalq təşkilat tərəfindən insan hüquqlarının təmin edilməsi Konvensiya tərəfindən qorunması səviyyəsinə “ekvivalent” deyilsə və müvafiq dövlətin birbaşa və ya dolay yolla şübhəli hərəkətə bağlılığı müəyyən edilməmişdirsə və yaxud hətta iddia olunmamışdırsa, Konvensiyada təsbit olunmuş hüquqların pozulması dövlətin üzv olduğu beynəlxalq təşkilatın orqanının bu dövlətlə bağlı qərarı və tədbirinə aid edilə bilməz (*Gasparini İtaliya və Belçikaya qarşı**) .

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

164. Üzv dövlətdən fərqli olan hüquqi şəxs statusuna malik olan beynəlxalq təşkilatın səlahiyyətli orqanı tərəfindən məhz həmin təşkilatın daxili qaydalarına aid olan əmək mübahisəsi ilə bağlı fərdi qərarları ilə bağlı şikayətə (əgər dövlətlər heç bir halda birbaşa və ya dolay yolla mübahisəyə müdaxilə etməmiş və Konvensiyada göstərilən məsuliyyətlə bağlı heç bir hərəkət və ya hərəkətsizlik törətməmiş) baxmaq *ratione personae* yurisdiksiyası Məhkəməyə aid deyildir: *Boivin Avropa Şurasının 34 üzv dövlətinə qarşı* - Avrokontrol təşkilatı ilə fərdi əmək mübahisəsi; *Lopez Cifuentes İspaniyaya qarşı** - Beynəlxalq Zeytun Şurası çərçivəsində intizam prosesləri, § 28-29; *Beygo Avropa Şurasının 46 üzv dövlətinə qarşı** - Avropa Şurası çərçivəsində intizam prosesləri. Avropa Komissiyasının rəsmisinin işdən azad olunmasının nəticəsi olaraq Konvensiyanın iddia olunan pozuntuları və CFİ və CJEC qurumlarında baxılmış apelyasiya prosesləri ilə bağlı *Connolly Avropa İttifaqının 15 dövlətinə qarşı** işinə baxmaq olar. Avropa Patent Ofisindəki proseslərlə bağlı *Rambus Inc. Almaniyaya qarşı* işinə nəzər salmaq olar.

Bu işləri müvafiq üzv dövlətlərin öz suveren hakimiyyətlərinin bir hissəsini təhvil verdiyi beynəlxalq təşkilatların daxili mexanizmlərə uyğun, struktur cəhətdən çatışmazlıqları olan ərizələrinə dair Məhkəmə araşdırmaları ilə müqayisə etmək olar. Ərizələrdə qeyd olunmuşdur ki, təşkilat tərəfindən fundamental hüquqları müdafiə etmənin təşkili Konvensiya tərəfindən təminat verilən hüquqlarla ekvivalent deyildir: *Gasparini İtaliya və Belçikaya qarşı**.

165. Mübahisələrə beynəlxalq məsuliyyətə cəlb edilmiş cavabdeh dövlət tərəfindən birbaşa və ya dolay yolla müdaxilə edilməsi işləri ilə bağlı Məhkəmə fərqli yanaşma tətbiq edir (*Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticarət Anonim Şirkəti İrlandiyaya qarşı*, § 153 *Behrami və Behrami Fransaya qarşı* və *Saramati Fransa, Almaniya və Norveçə qarşı* § 151, məsələn:

- Avropa icmaları çərçivəsində bağlanmış müqaviləyə əsasən ərizəçini səsverən kimi qeydiyyatda almamaq qərarı (*Matthews Birləşmiş Krallığa qarşı*);
- İcma Direktivini implementasiya edən Fransa qanununun şikayətçiye qarşı icra olunması (*Cantoni Fransaya qarşı*);
- Alman məhkəmələrinə müraciətdən imtina (*Beer və Regan Almaniyaya qarşı* və *Waite və Kennedy Almaniyaya qarşı* işləri);
- İcma hüququndakı öhdəliklərə əsasən cavabdeh dövlətin ərazisində onun hakimiyyət orqanları tərəfindən nazirin əmri ilə həbs qoyulması (*Bosphorus Airways İrlandiyaya qarşı*) (BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının qətnaməsindən sonra çıxarılmış İcma Nizamnaməsi - § 153-154);

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- yerli məhkəmə tərəfindən Avropa İcmalarının Ədalət Məhkəməsinə edilmiş müraciət (*Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. Niderlanda qarşı*).

166. **Avropa İttifaqına** gəlinə, İcma hüququnu tətbiq edən fərdi üzv dövlətlərə qarşı verilmiş şikayətlər bu əsasla qəbul edilməz olmaya da bilər (*Bosphorus Airways İrlandiyaya qarşı*, § 137; *Matthews Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 26-35).

167. Birbaşa olaraq Konvensiyaya üzv olmayan Avropa İcmasının institutlarına qarşı edilmiş şikayətlərin *ratione personae* əsası ilə qəbul edilməməsinə dair daha köhnə mənbə mövcuddur (*Confederation française démocratique du travail Avropa İcmasına qarşı*, alternativ olaraq üzv dövlətlər a) birgə b) ayrıca; digər istinadlarla bağlı *Airways İrlandiyaya qarşı*, § 152-yə, yeni mənbə ilə bağlı *Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. Niderlanda qarşı* işinə baxın.

Bu mövqə, həmçinin **Avropa Patent Ofisi** üçün də qəbul edilmişdir (*Lenzig AG Almaniyaya qarşı*).

168. Dövlətin məsuliyyətinin onun beynəlxalq müqaviləyə əlavə olan Konstitusiyasına əsasən müəyyən olunması sualı ilə bağlı *Sejdiç və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı* § 30-a baxın.

B. Ratione loci prinsipinə əsasən uyğunsuzluq

35-ci maddənin 3-cü bəndi – Qəbul edilmə üçün meyarlar

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan ... hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

32-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndləri – Məhkəmənin yurisdiksiyası

1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin yurisdiksiyasına aiddir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə bağlı mübahisəni Məhkəmə özü həll edir.

1. Prinsiplər

169. *Ratione loci* uyğunluq prinsipi iddia olunan Konvensiya pozuntunun cavabdeh Dövlətin yurisdiksiyasında yaxud onun nəzarət etdiyi ərazidə baş vermiş olmasını tələb edir (*Kıpr Türkiyəyə qarşı*, §§ 75-81; *Drozd və Janousek Fransa və İspaniyaya qarşı*, §§ 84-90).

170. Şikayətlər Razılığa gələn Dövlətlərin ərazisindən kənarında baş vermiş hadisələrə əsaslanırsa və bu hadisələrlə Dövlətlərin yurisdiksiyasına

daxil olan səlahiyyətli orqanların heç bir əlaqəsi olmadıqda, şikayətlər Konvensiyaya *ratione loci* uyğunsuzluğu ilə qəbul edilmir.

Məhkəmə iş üzrə yurisdiksiyası olduğuna əmin olmalıdır: *Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, §§ 65 və 67.

171. **Razılığa gələn Dövlətin ərazisindən kənarında baş vermiş hadisələrə** aid şikayətlərə gəldikdə, Hökumət şikayətin Konvensiyaya *ratione loci* əsası ilə uyğun olmaması ilə bağlı ilkin etirazlar qaldıra bilər (*Louizidou Türkiyəyə qarşı*, § 55). Belə bir etiraz Konvensiyanın 1-ci maddəsi baxımından araşdırılacaqdır (Konvensiyanın 1-ci maddəsi üzrə “yurisdiksiya” anlayışının əhatə dairəsi barədə: *Bankoviç və başqaları Belçika və digər 16 Razılığa gələn Dövlətə qarşı*, § 75).

172. Lakin aydındır ki, Dövlət onun xaricdəki diplomatik və konsul nümayəndəliklərinin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşıyır və *ratione loci* uyğunsuzluğu **diplomatik missiyalara** (*X Almaniya Federativ Respublikasına qarşı*; *W.M. Danimarkaya qarşı*, §1 və orada edilən istinadlar), habelə həmin dövlətdə qeydiyyatda duran, yaxud onun bayrağı altında hərəkət edən **təyyarə** və gəmilərə aid oluna bilməz (*Bankoviç və başqaları Belçika və digər 16 Razılığa gələn Dövlətə qarşı*, § 73).

173. Son olaraq, *ratione loci* yurisdiksiyanın yoxluğunun aşkar olunması, Məhkəmə tərəfindən şikayətçilərin Konvensiyanın 1-ci maddəsinin məqsədlərinə uyğun olaraq bir yaxud daha çox Razılığa gələn Dövlətlərin yurisdiksiyası altına düşüb-düşmədikləri faktının araşdırılmasına mane olmaz (*Drozd və Janousek Fransa və İspaniyaya qarşı*, § 90).

Ona görə də şikayətçilərin cavabdeh dövlətin yurisdiksiyasının altına düşməməsi barədə etirazlar adətən ərizənin Konvensiyaya *ratione personae* əsası ilə uyğun olmaması kimi qələmə verilir (cavabdeh Hökumətlərin təqdimatları: *Bankoviç və başqaları Belçika və digər 16 Razılığa gələn Dövlətə qarşı*, § 35; *İlaşcu və digərəri Moldova və Rusiyaya qarşı*, § 300; *Weber və Saravia Almaniya qarşı*).

2. Xüsusi hallar

174. **Təbə olan ərazilərə** aid şikayətlərə gəlincə, əgər Razılığa gələn Dövlət 56-cı maddəyə əsasən (keçmiş 63-cü maddə) Konvensiyanın tətbiqini bu əraziyə də şamil olunmasına dair bəyannamə verməyibsə, verilən şikayətlər *ratione loci* əsası ilə icraata qəbul olunmayacaq (*Gillou Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 60-62; *Bui Van Tanh və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Yonqhonq Portuqaliyaya qarşı*. Bu həm də Konvensiya Protokollarına tətbiq olunur (*Quark Fişinq Limited Birləşmiş Krallığa qarşı*).

Əgər Razılığa gələn Dövlət 56-cı maddəyə uyğun olaraq belə bir bəyannamə veribsə, bu cür uyğunsuzluq məsələsi meydana çıxmayacaq (*Tyrer Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 23).

175. Əgər **tabe olan ərazi** müstəqillik qazanırsa, bəyannamə avtomatik olaraq qüvvədən düşür.

Metropoliya dövlətinə qarşı bundan sonra edilən şikayətlər *ratione personae* əsası ilə qəbuledilməz elan olunacaqlar (*X Kilsəsi Birləşmiş Krallığa qarşı*).

176. Tabe olan ərazi Müqaviləli Dövlətin paytaxt ərazisininin tərkib hissəsinə çevrildikdə, Konvensiya avtomatik olaraq **keçmiş tabe olan əraziyə** tətbiq olunur (*Hingitaq 53 və başqaları Danimarkaya qarşı*).

C. *Ratione temporis* prinsipinə əsasən uyğunsuzluq

35-ci maddənin 3-cü bəndi – Qəbul edilmə üçün meyarlar

3. *Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan ... hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.*

32-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndləri – Məhkəmənin yurisdiksiyası

1. *Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin şərhə və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin yurisdiksiyasına aiddir.*

2. *Konkret iş üzrə Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə bağlı mübahisəni Məhkəmə özü həll edir.*

1. Ümumi prinsiplər

177. **Beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə (müqavilələrin geriyə şamil olunmaması prinsipi)** əsasən Konvensiyanın müddəaları Razılığa gələn dövləti Konvensiyanın həmin tərəf üçün qüvvəyə minməsi tarixindən əvvəl baş vermiş hadisələrə və ya başa çatmış vəziyyətlərə görə məsul tutmur (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı, § 70; Silih Sloveniyaya qarşı, § 140; Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı, § 130*).

178. *Ratione temporis* yurisdiksiyası yalnız Konvensiyanın və onun Protokollarının cavabdeh dövlət tərəfindən ratifikasiya edildikdən sonrakı müddəti əhatə edir. Konvensiya Razılığa gələn Dövlətlərin üzərinə həmin tarixdən əvvəl baş vermiş pozuntuların aradan qaldırılmasına yaxud vurulmuş zərərin ödənilməsinə dair öhdəlik qoymur (*Kopecky Slovakiyaya qarşı, § 38*).

179. Ratifikasiya tarixindən sonra Dövlətin bütün iddia olunan hərəkətləri və hərəkətsizliyi Konvensiya yaxud onun Protokollarına uyğun olmalıdır və sonra baş verən faktlar artıq keçmişdə mövcud olun vəziyyəti davamı olsa da Məhkəmənin yurisdiksiyası altına düşür (*Almeida Garrett, Maskarenhas Falcao və başqaları Portuqaliyaya qarşı, § 43*). Lakin Məhkəmə ratifikasiyadan əvvəl baş vermiş faktlara da baxa bilər, əgər bu faktlar hazırda mövcud olan vəziyyətə səbəb olmuş və yaxud hazırda baş

verən faktları başa düşmək üçün yardım olsalar (*Hutten-Czapska Polşaya qarşı* §§ 147-153)

180. Məhkəmə **öz vəsatəti ilə** və **prosesin istənilən mərhələsində** *ratione temporis* səlahiyyətini araşdırmağa borcludur, belə ki bu məsələ yalnız ərizənin qəbul olunub-olunmaması məsələsinə deyil, daha çox məhkəmənin yurisdiksiyasına aiddir (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, § 67).

2. Bu prinsiplərin tətbiqi

a) Konvensiyanın ratifikasiya olunması yaxud Konvensiya təsisatlarının yurisdiksiyasının tanınması üçün həlledici tarix

181. Prinsipcə, Məhkəmənin müvəqqəti yurisdiksiyasının müəyyənləşdirilməsi üçün həlledici tarix **Konvensiya və Protokolların** maraqlı Tərəfə münasibətdə **qüvvəyə mindiyi tarixdir** (misal üçün: *Silih Sloveniyaya qarşı*, § 164).

182. Lakin 1950-ci ilin Konvensiyanın Komissiyasının fərdi şikayətləri araşdırma səlahiyyətini (Maddə 25) və Məhkəmənin yurisdiksiyasını (Maddə 46) Razılığa gələn Dövlətlər tərəfindən verilmiş spesifik bəyannamələrdən asılı etmişdir. Bu bəyannamələrin verilməsində məhdudiyətlər, xüsusilə də müvəqqəti məhdudiyətlər ola bilər. Bu bəyannamələri Konvensiyanı ratifikasiya etdikdən sonra tərtib edən ölkələrə gəlincə, Komissiya və Məhkəmə **Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonra və müvafiq bəyannamələrin verilməsindən əvvəl dövrə** aid faktlara dair öz yurisdiksiyasına aid **müvəqqəti məhdudiyətləri** qəbul etmişdir (*X İtaliyaya qarşı; Stamulakatos Yunanıstanına qarşı* (no. 1), § 32).

183. Hökumətin bəyannaməsində **belə müvəqqəti məhdudiyətlərin olmadığı** hallarda (Fransanın 2 oktyabr 1981-ci il bəyannaməsinə baxın), Konvensiya təsisatları öz yurisdiksiyasının **retrospektiv təsirini** tanımışlar (*X. Fransaya qarşı*).

Bu bəyannamələrə daxil olan **müvəqqəti məhdudiyətlər** Məhkəmə tərəfindən **11 sayılı Protokolun**⁵ 6-cı maddəsi əsasında olan indiki 34-cü maddə üzrə fərdi şikayətləri qəbul etmək yurisdiksiyasının müəyyənləşdirilməsində **hələ qüvvədədir** (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, § 72). Əvvəlki sistemə ümumilikdə baxarkən, Məhkəmə öz yurisdiksiyası olduğunu Komissiyaya fərdi vəsatət qaldırma haqqını tanıyan ilk

⁵ Razılığa gələn Yüksək Tərəf Konvensiyanın keçmiş 25-ci və ya 46-cı maddəsinə əsasən Komissiyanın və ya Məhkəmənin yurisdiksiyasının tanınmasına dair bəyannamə veribsə və bu bəyannamə ondan sonra meydana çıxan və ya sonra baş vermiş faktlara əsaslanan məsələlərə aiddirsə, göstərilən məhdudiyət Məhkəmənin yurisdiksiyasına münasibətdə bu Protokola uyğun olaraq qüvvədə qalır.

bəyannamədən sonra hesab etmişdir, baxmayaraq ki, bu bəyannamənin verilməsi və Məhkəmənin yurisdiksiyanın tanınması arasında müəyyən vaxt keçə bilər (*Cankoçak Türkiyəyə qarşı*, § 26; *Yorgiyadis Türkiyəyə qarşı*, § 24; *Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 133).

b) Bəyannamədən və ya qüvvəyə minməsindən əvvəl yaxud sonrakı fəvri faktlar

184. Məhkəmənin müvəqqəti yurisdiksiyası iddia olunan müdaxiləni təşkil edən faktlara münasibətdə müəyyənləşdirilməlidir. Bunun üçün, hər bir konkret işdə iddia olunan müdaxilənin dəqiq vaxtının müəyyənləşdirilməsi zəruridir. Bunu edərkən, Məhkəmə ərizəçinin şikayət etdiyi faktlar və pozulduğu iddia olunan Konvensiya hüququnun əhatə dairəsini nəzərə almalıdır (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, § 82; *Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 131).

185. Bu testi həlledici tarixdən əvvəl və ya sonra verilmiş müxtəlif məhkəmə qərarlarına tətbiq edərkən, Məhkəmə **özlüyündə şikayətçinin hüquqlarını pozmağa qadir olan yekun qərarını** nəzərə alır (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, § 85 Ali Məhkəmənin ərizəçinin icarəçiliyini ləğv edən qərarı; yaxud Dairə Məhkəməsinin *Mrkiç Xorvatiyaya qarşı* hökmü), **müdaxiləyə icazə verən sonrakı hüquqi vasitələrin** mövcudluğuna baxmayaraq (Ali Məhkəmənin hökmünü qüvvədə saxlamış sonrakı Konstitusiya Məhkəməsinin qərarı *Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, § 85; yaxud *Mrkiç Xorvatiyaya qarşı* işindəki Ali Məhkəmənin və Konstitusiya məhkəməsinin qərarları).

Həmin **müdaxilənin nəticələrini bərpa etməsinə yönəldilmiş sonrakı hüquqi vasitələrin müvəffəqiyyətsizliyi bu nəticələrin Məhkəmənin müvəqqəti yurisdiksiyasının dairəsinə gətirə bilməz** (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, §§ 77-79). Məhkəmə təkrar qeyd edib ki, yerli məhkəmələr həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş müdaxilələrə Konvensiyanı retroaktiv olaraq tətbiq etməyə məcbur deyillər (*Varnava və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 130).

Məhkəmə işlərinin misalları:

186. Həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş müdaxilələr və həmin tarixdən sonra çıxarılmış yekun məhkəmə qərarları: *Melteks Ltd Ermənistanına qarşı*. Həlledici tarixdən sonra baş vermiş müdaxilələr: *Lepojiç Serbiyaya qarşı*, § 45; *Filipoviç Serbiyaya qarşı*, § 33.

Həlledici tarixdən əvvəl pis rəftar nəticəsində əldə olunmuş dəlillərin həmin tarixdən sonra verilmiş məhkəmə qərarlarında istifadəsi: *Harutyunyan Ermənistanına qarşı*, § 50.

Həlledici tarixdən əvvəl başlanılmış, lakin o tarixdən sonra yekunlaşmış mülkiyyət hüququnun ləğv edilməsinə dair aktın qəbulu (*Turgut və*

*başqaları Türkiyəyə qarşı**, § 73). Mülkiyyət hüququnun yekun olaraq ləğv olunması tarixi: *Fener Rum Patrikliği (Ecumenical Patriarchate) Türkiyəyə qarşı**.

187. Həmçinin baxın:

- Yunanıstanın 25-ci maddə üzrə verilmiş bəyannaməsindən əvvəl yunan məhkəmələri tərəfindən şikayətçinin *in absentia* (qiyabi) məhkum olunması və məhkumluğa qarşı həmin tarixdən sonra müvəffəqiyyətsiz edilmiş apellyasiya şikayətləri (*Stamulakatos Yunanıstana qarşı* (no. 1), § 33);
- Mərkəzi Seçki Komissiyasının ərizəçinin pasportunda möhür olmadan petisiya imzalamaq xahişini Konvensiyanın təsdiqindən əvvəl verdiyi rədd qərarı, halbuki həmin hüquq üzrə başlanılmış proseslər o tarixdən sonra yekunlaşmışdır (*Kadikis Latviyaya qarşı**);
- Konvensiyanın ratifikasiyasından əvvəl, ərizəçinin işdən çıxarılması və onun tərəfindən mülki iddianın qaldırılması, ardınca isə Konstitusiya Məhkəməsinin həmin tarixdən sonra çıxarılmış qərarı (*Jovanoviç Xorvatiyaya qarşı*);
- Ərizəçilərin şirkətində idarəetmə hüququnun nazirin əmri ilə İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən təyin olunmuş idarə heyətinə verilməsi, bununla da onların məhkəməyə müraciət etmək hüququnun pozulması, halbuki ərizəçinin apellyasiyasını rədd edən Ali Məhkəmənin qərarı həlledici tarixdən sonra verilmişdir (*Kefalas və başqaları Yunanıstana qarşı*, § 42);
- Həlledici tarixdən əvvəl jurnalistlərə edilən bəyanatlara görə 46-cı maddə üzrə müvafiq bəyannamədən sonra şikayətçinin məhkum olunması (*Zana Türkiyəyə qarşı*, § 42).
- Ərizəçiyə məxsus şirkətin binalarında axtarışın aparılması və sənədlərin müsadirə edilməsi, halbuki sonrakı proseslər konvensiyanın ratifikasiyasından sonra baş vermişdir (*Veeber Estoniyaya qarşı* (no. 1), § 55); həmçinin *Kikots və Kikota Latviyaya qarşı**.

188. Lakin əgər şikayətçi sonrakı proseslərin Konvensiyanın maddəsinə zidd olması barədə şikayət edərsə, Məhkəmə bəyan edə bilər ki, sonrakı hüquq müdafiə vasitələrinə münasibətdə onun *ratione temporis* yurisdiksiyası vardır (birinci instansiya məhkəməsinin qəzetin buraxılmasının və yayılmasının ləğv olunması barədə Ali Məhkəməyə verilmiş kassasiya şikayəti – *Kerimov Azərbaycanca qarşı* işinə baxın).

189. *Bleciç Xorvatiyaya qarşı* işində müəyyən olunmuş test və meyarlar ümumi xarakter daşıyır; Konvensiyanın **2-ci və 3-cü maddələrində** təsbit olunmuş hüquqların xüsusi təbiəti, bu meyarlar tətbiq edilərkən nəzərə alınmalıdır (*Şilih Sloveniyaya qarşı*, § 147).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

3. Spesifik hallar

a) Davam edən pozuntular

190. Konvensiyanın təsisatları qərarlar qəbul etmişlər ki, **Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən əvvəl baş vermiş, lakin həmin tarixdən sonra da davam edən pozuntulara *ratione temporis* yurisdiksiyası şamil olunur (*De Beker Belçikaya qarşı**)**.

191. **Mülkiyyət hüququna** aid bir sıra işlərdə Məhkəmə bu yanaşmanı tətbiq etmişdir:

- Ərizəçilərə məxsus torpağın Hərbi Dəniz Qüvvələri tərəfindən kompensasiya ödənilmədən qanunsuz zəbtin davamı (*Papamiçapulos və Başqaları Yunanıstana qarşı*, § 40);
- Ərizəçinin Şimali Kiprdəki mülkiyyətindən istifadəsi imkanından məhrum edilməsi (*Loizidou Türkiyəyə qarşı*, §§ 152-153).
- Milliləşdirilmiş mülkiyyət üçün yekun kompensasiyanın ödənilməməsi (*Almeyda Qarrett Maskarenyas Falcao və başqaları Portuqaliyaya qarşı*, § 43);
- Polşa tərəfindən 1 sayılı Protokolun ratifikasiya edilməsindən əvvəl və sonra qüvvədə olan qanunlara görə ərizəçinin öz mülkiyyətinə geri qaytarılmasının və öz evinin icarəsinə görə adekvat ödəniş almasının davamlı mümkünsüzlüyü (*Hutten-Czapska Polşaya qarşı*, §§ 152-153).

192. **Məhdudiyətlər:** şəxsin evdən yaxud **mülkiyyətdən məhrum edilməsi** prinsipə “fövri akt”-dır və müvafiq hüquqlara münasibətdə davamlı vəziyyət yaratmır (*Bleciç Xorvatiyaya qarşı*, § 86 və istinadlar). 1945-ci ildən sonra keçmiş rejim altında mülkiyyətdən məhrum olunmasına dair spesifik iş üçün *Preussische Treuhand GmbH və Co. Kg a. A. Polşaya qarşı*, §§ 55-62 və oradakı istinadlara baxın.

193. Pozuntunun davamlı xüsusiyyəti həmçinin, Konvensiyanın hər hansı bir başqa maddəsinə münasibətdə müəyyən oluna bilər (2-ci maddə və həlledici tarixdən əvvəl ərizəçilərə tətbiq edilən ölüm cəzasının verilməsi üçün *İlascu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı*, §§ 406-408 baxın).

b) 2-ci maddəyə əsasən ölüm faktının araşdırılmasını tələb edən prosesual öhdəlik: Məhkəmənin müvəqqəti yurisdiksiyasından kənar olan faktlara aid proseslər

194. Məhkəmə qərara almışdır ki, Konvensiyanın **2-ci maddəsinə** əsasən ölümün hətta həlledici tarixdən əvvəl baş verdiyi halda Dövlətin **effektiv araşdırmanın aparılmasına dair pozitiv öhdəliyi** vardır. Məhkəmə onun yurisdiksiyasına düşən dövrdən öncə baş vermiş ölüm hallarına aid 2-ci

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

maddədəki prosessual öhdəliklərə riayət olunmasına dair öz müvəqqəti yurisdiksiyasının prinsipini müəyyən etmişdir. Hüquqi müəyyənlik prinsipi nəzərə alınaraq, Məhkəmənin yurisdiksiyası müəyyən məhdudiyyətlərlə həmin tarixdən sonra baş vermiş prosessual hərəkət və ya hərəkətsizliyi əhatə edir (*Şilih Sloveniyaya qarşı*, §§ 159-167, xüsusilə §§ 161-163 - iş həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş ölüm barəsindədir, lakin istintaqın aparılması zamanı səhv və nöqsanlar həmin tarixdən sonra baş vermişdir). 2-ci maddədə tələb edilən prosessual öhdəliklərin tətbiq olunması üçün atılan prosessual addımların əhəmiyyətli hissəsi Konvensiyanın həmin Dövlət tərəfindən ratifikasiyasından sonra baş verməlidir. 2-ci maddənin tələb etdiyi istintaqın aparılması 35-ci maddənin məqsədlərinə cavab verən hüquqi vasitə deyil.

c) 2-ci maddəyə əsasən həlledici tarixdən əvvəl baş vermiş itkin düşmə faktının araşdırılmasını tələb edən prosessual öhdəlik

195. İtkin düşmə ilə bağlı şübhəli halın təhqiqatı üzrə öhdəlik şübhəli ölüm və ya qətl hadisəsinin təhqiqatı üzrə öhdəlikdən fərqlənir; yoxa çıxma “*fövri*” deyil. Beləliklə, prosessual öhdəlik, potensial olaraq, yoxa çıxmış şəxs tapılana qədər davam edəcəkdir və zəruri təhqiqatın aparılmasında davam edən uğursuzluqlar, şəxs ölmüş hesab edilsə belə davam edən pozuntu kimi qəbul ediləcəkdir. (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı*, §§ 148-149).

d) 3-cü maddəyə əsasən prosessual öhdəlik

196. *Silih Sloveniyaya qarşı* işlə bağlı qərarında Böyük Palata prosessual öhdəliklərin “ayırma” prinsipinin (§§ 148-163) və xüsusən, 2-ci yaxud 3-cü maddələrin substantiv aspektinə aid olan faktlar öz yurisdiksiyası çərçivəsindəki dövrdən kənar qaldıqda, lakin prosessual aspektə aid olan faktlar, yəni sonrakı proseslər ən azı qismən həmin dövrə düşdükdə Məhkəmənin *ratione temporis* yurisdiksiyasını müəyyən etmək üçün iki müvafiq meyarının əsasını qoymuşdur. (§148 – göstərilmiş istinadlara baxın)

e) Əvvəlki faktlara baxılması

197. Məhkəmə belə düşünür ki, “*Məhkəmə ratifikasiyadan əvvəl baş vermiş faktlara da baxa bilər, əgər bu faktlar hazırda mövcud olan vəziyyətə səbəb olmuş və yaxud hazırda baş verən faktları başa düşmək üçün yardım olsalar*” (*Broniowski Polşaya qarşı*, §74).

f) Gözlənilən proseslər yaxud həbs

198. Ratifikasiya tarixindən əvvəl qaldırılmış, lakin həmin tarixdən sonra davam edən **məhkəmə prosesinin ləngidilməsi** halları ilə bağlı

şikayətlər üzrə xüsusi şərait yaranır (maddə 6 §1). Baxmayaraq ki, Məhkəmənin yurisdiksiyası həlledici tarixdən sonrakı dövr ilə məhdudlaşır, Məhkəmə təlimat məqsədilə tez-tez həmin vaxta kimi aparılmış prosesin vəziyyətini nəzərdən keçirir (misal üçün *Humen Polşaya qarşı* § 58-59; *Foti və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 53).

Eyni qaydalar **istintaq zamanı həbs** faktlarına (maddə 5 §3; *Klyaxin Rusiyaya qarşı*, §§ 58-59) yaxud **həbsdə saxlanma şəraitinə** də aiddir (maddə 3) (*Kalashnikov Rusiyaya qarşı*, §36).

199. **Prosesin ədalətliyinə** gəldikdə, məhkəmə prosesində yol verilmiş çatışmazlıqların həlledici tarixdən əvvəl keçirilmiş təhqiqat zamanı prosesual zəmanətlərlə əvəzlənə biləcəyini Məhkəmə nəzərdən keçirir (*Barbera, Messegue və Jabardo İspaniyaya qarşı*, §§ 61 və 84). Belə etdikdə Strasburq hakimləri prosesi bütövlükdə nəzərdən keçirirlər (həmçinin *Kerojarvi Finlandiyaya qarşı*, § 41).

200. Azadlıqdan məhrum etmə Konvensiya qüvvəyə mindiyi tarixdən əvvəl baş verdiyi təqdirdə, **5-ci maddənin § 5** əsasında verilən prosesual şikayət Məhkəmənin müvəqqəti yurisdiksiyasına düşə bilməz (*Korizno Latviyaya qarşı**).

g) Səhvən məhkum edilməyə görə kompensasiya hüququ

201. Məhkəmə bəyan etmişdir ki, əgər şəxs həlledici tarixdən əvvəl məhkum edilmiş, lakin onun məhkumluğu həmin tarixdən sonra götürülmüşdürsə, Məhkəmənin **7 saylı Protokolun 3-cü maddəsinə** uyğun qaldırılmış şikayətə baxmağa səlahiyyəti var (*Matveyev Rusiyaya qarşı*, § 38).

D. *Ratione materiae* prinsipinə əsasən uyğunsuzluq⁶

35-ci maddənin 3-cü bəndi – Qəbul edilmə üçün meyarlar

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan ... hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

32-ci maddənin 1-ci və 2-ci bəndləri – Məhkəmənin yurisdiksiyası

1. Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının şərh və tətbiqinə dair ona verilə bilən, 33, 34, 46 və 47-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş bütün məsələlər Məhkəmənin yurisdiksiyasına aiddir.

2. Konkret iş üzrə Məhkəmənin yurisdiksiyası ilə bağlı mübahisəni Məhkəmə özü həll edir.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

⁶ 30 iyun 2010-cu il tarixdə yenilənmişdir.

202. Ərizənin yaxud şikayətin Konvensiya ilə *ratione materiae* uyğunluğu Məhkəmənin substantiv yurisdiksiyasından irəli gəlir. Şikayətin Konvensiya ilə *ratione materiae* uyğun olması üçün ərizəçinin istinad etdiyi **hüquq qüvvəyə minmiş Konvensiya və Protokollarla qorunmalıdır**. Məsəl üçün, sürücülük vəsiqəsinin verilməsi (*X Almaniya Federal Respublikasına qarşı*); öz müqəddəratını təyin etmə hüququ (*X Niderlanda qarşı*) və xarici vətəndaşların Razılığa gələn dövlətin ərazisinə daxil olmaq və orada yaşamaq hüququ (*Penafiel Salgado İspaniyaya qarşı**) haqqında ərizələr qəbul edilməz sayılır, çünki bu hüquqlar Konvensiyada göstərilmiş hüquq və azadlıqlar arasında öz əksini tapmamışdır.

203. Digər beynəlxalq müqavilələrlə qorunan hüquqların iddia olunan pozuntuları məhkəmənin səlahiyyətlərinə aid olmasa da, Konvensiyanın mətnində terminlərin və anlayışların mənasını şərh edəndə məhkəmə **Konvensiyadan fərqli olan beynəlxalq hüququn elementlərini** nəzərə ala bilər və nəzərə almalıdır (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı*, § 85).

204. Dövlət etirazının olub-olmasından asılı olmayaraq, məhkəmə prosesinin hər bir mərhələsində Məhkəmə *ratione materiae* yurisdiksiyasının mövcudluğunu nəzərdən keçirməlidir (*Tanase Moldovaya qarşı* § 131)

205. **Cavabdeh dövlət tərəfindən qeyd-şərt verdiyi Konvensiyanın müddəasına dair şikayətlər** Konvensiyaya *ratione materiae* əsası ilə uyğunsuz hesab olunur (məsəl üçün *Kozlova və Smirnova Latviyaya qarşı* işinə baxın), əgər həmin qeyd-şərt Konvensiyanın 57-ci maddəsinə uyğun olaraq etibarlı hesab olunarsa (etibarsız elan olunan izahedici bəyannamə üçün *Belilos İsveçrəyə qarşı* işinə baxın).

206. Bundan əlavə, **Məhkəmənin Razılığa gələn dövlətin məhkəmənin qərarı ilə qoyulmuş öhdəliyə riayət olunub-olunmaması məsələsinin araşdırmağa *ratione materiae* yurisdiksiyası yoxdur**. Konvensiyanın 46-cı maddəsinin 2-ci bəndinə əsasən qərarların icrasına nəzarət edən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin səlahiyyətlərinə qəsd etmədən Məhkəmə bu təbiətə malik olan şikayətləri qəbul edə bilməz. Lakin Nazirlər Komitəsinin bu sahədə rolunun olması, o demək deyil ki, cavabdeh dövlətin Məhkəmə tərəfindən aşkarlanan hüquq pozuntusunun aradan qaldırılmasına yönəlmiş tədbirləri qərarda həll olunmamış məsələ ilə bağlı Məhkəməyə yeni şikayətin göndərilməsinə əsas verməyəcəkdir (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz İsveçrəyə qarşı*, (no 2) § 62). Başqa sözlə, Məhkəmənin qərarının icrası məqsədi ilə yerli səviyyədə yeni məhkəmə prosesinin açılması Konvensiyaya dair yeni hüquq pozuntusu hesab oluna bilər və Məhkəmə bu kimi işlərə dair şikayətə baxa bilər (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı* (no 2), § 62; *Lyons Birləşmiş Krallığa qarşı*).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

207. *Ratione materiae* əsası ilə qəbul edilməz elan olunan ərizələrin böyük əksəriyyəti Konvensiyanın maddələrinin və ya Protokollarının əhatə dairəsinin limitlərinə aiddir, xüsusilə 6-cı maddə (**ədalətli məhkəmə hüququ**), 8-ci maddə (**şəxsi həyata və ailə həyatına, ev və yazışmaya hörmət hüququ**) və 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi (**mülkiyyətin müdafiəsi**).

1. “Mülki hüquq və öhdəliklər” anlayışı

6-cı maddənin 1-ci bəndi – Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

Hər kəs, onun mülki hüquq və öhdəlikləri müəyyən edilərkən məhkəmə vasitəsi ilə araşdırılması hüququna malikdir

a) 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq olunması üçün ümumi tələblər

208. “Mülki hüquq və öhdəliklər” anlayışı təkcə dövlətdaxili qanunvericiliyə istinadən şərh oluna bilməz; o, Konvensiyadan irəli gələn “müstəqil anlayış”dır. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi tərəflərin statusundan, mübahisənin həll olunmasını tənzimləyən qanunun xarakterindən və məsələdə yurisdiksiyası olan səlahiyyətli orqanın xüsusiyyətindən asılı olmayaraq tətbiq olunur (*Georgiadis Yunanıstana qarşı*, § 34).

209. Lakin Konvensiyada əks olunan müstəqil anlayışların bugünkü reallıqlara əsasən şərh olunmasını zəruri edən prinsip Məhkəməyə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mətnində guya “mülki” sifətin (bu sifətin həmin Maddənin tətbiq olunduğu “hüquq və öhdəliklər” kateqoriyasının üzərinə qoyduğu lazımi məhdudiyyətlərlə birgə) olmadığı kimi şərh etmək səlahiyyəti vermir (*Ferrazzini İtaliyaya qarşı*, § 30).

210. 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mülki işlərdə tətbiqi əvvəla mübahisənin mövcudluğundan asılıdır. İkincisi, mübahisə yerli qanunvericilik tərəfindən tanınan “hüquq və öhdəliklər”ə aid olmalıdır. Nəhayət, bu “hüquq və öhdəliklər” Konvensiyanın mənasında “mülki” olmalıdır, hərçənd 6-cı maddə özü bu “hüquq və öhdəliklər”ə Razılığa gələn Dövlətlərin hüquq sistemində konkret mənə təyin etmir.

b) “Mübahisə” termini

211. “Mübahisə” sözünə (fransızca, “*contestation*”) rəsmi deyil, substantiv mənə verilməlidir (*Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı*, § 40).

212. Mübahisə real və ciddi təbiətli olmalıdır (*Sporrong və Lönnrot İsveçə qarşı*, § 81). Bu, məsələn, həbsxana rəhbərliyinə qarşı həbsxanada

QİÇS viruslu məhbusların olması zəminində başlanılan mülki prosesə şamil olunmur (*Skoroboqatix Rusiyaya qarşı*). Məsələn, Məhkəmə: prokurordan hüquqi məsələlərdə apellyasiya vermək tələbinə aid “mübahisə”ni real saymışdır, belə ki, o, ərizəçinin kompensasiya almaq məqsədilə mülki tərəfə qoşulduğu prosesin tərkib hissəsi idi (*Goron Yunanıstana qarşı*, § 35).

213. Bu, təkcə hüququn mövcudluğuna deyil, həm də onun tətbiq dairəsinə və icra tərzinə aiddir (*Benthem Niderlanda qarşı*, § 32). Mübahisə faktiki hallarla da əlaqədar ola bilər.

214. Proseslərin nəticəsi qaldırılan hüquq baxımından həlledici olmalıdır. Zəif əlaqə və əhəmiyyətsiz nəticələr 6-cı maddənin 1-ci bəndini tətbiq etmək üçün kifayət deyildir. Məsələn, Məhkəmə nüvə stansiyalarının fəaliyyətinə dair lisenziyaların uzadılmasının qanuniliyi məsələsinin 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsində olmadığını müəyyən etmişdir, çünki uzadılma qərarı ilə yaşamaq hüququ, fiziki və mülki toxunulmazlıq arasında olan əlaqə “çox zəif və əhəmiyyətsiz idi”, ərizəçilər yalnız spesifik deyil, həm də qaçılmaz olan təhlükəyə məruz qaldıqlarını sübut etməyə nail olmamışlar (*Balmer-Schafroth və başqaları İsveçrəyə qarşı*, § 40; həmçinin bu yaxınlarda çıxarılmış qərar: *Sdruzeni Jihoceske Matky Çexiya Respublikasına qarşı**). Oxşar bir vəziyyətdə dövlət sektorunda çalışan iki əməkdaş öz həmkarının vəzifəyə təyin edilməsi ilə bağlı şikayət etməsi onların mülki hüquqlarına dair əhəmiyyətsiz effektlər verə bilər (xüsusilə, təyinatla bağlı öz hüquqlara dair – *Revel və Mora Fransaya qarşı** işinə baxın).

215. Əksinə, ərizəçilərin evlərini su basması ilə bağlı dambanın tikilməsi (*Gorraiz Lizaragga və başqaları İspaniyaya qarşı*, § 46), ərizəçilərin evlərinin yanında olan qızıl mədənlərində sianlaşdırma yuyulması ilə bağlı (*Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 133) kimi işlər 6-cı maddənin 1-ci bəndinin dairəsi altına düşür. Planasalma icazəsinin məhkəmə araşdırmasına dair ətraf mühitin mühafizəsi assosiasiyası tərəfindən verilmiş apellyasiya şikayəti ilə bağlı Məhkəmə assosiasiyanın statusunu və təsisçilərini, habelə onlar tərəfindən güdən məqsədin məhdud fəzasını və mahiyyətini nəzərə alaraq, mübahisə mövzusu və hüquqi şəxs tərəfindən iddia edilən hüquq arasında kifayət qədər əlaqə olduğunu müəyyən etmişdir (*L'Eralbliere A.S.B.L. Belçikaya qarşı**, § 28-30).

c) Milli hüquq sistemində mübahisəli hüququn mövcudluğu

216. 6-cı maddə Razılığa gələn Dövlətlərin milli qanunvericiliyində olan “hüquq” üçün heç bir spesifik mənanı təsbit etmir və prinsipcə Məhkəmə hər hansı hüququn mövcud olub-olmadığını araşdırdıqda milli

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

hüquqa istinad etməlidir. Məhkəmə milli hüquqda olan yaşamaq hüququ, sağlamlıq hüququ, sağlam mühitdə yaşamaq və mülkiyyət hüququnun tanınması ilə bağlı qərar qəbul edə bilər (*Athanassoglou və başqaları İsveçrəyə qarşı*, § 44).

217. Qaldırılan hüququn milli qanunvericilikdə hüquqi əsası olmalıdır. Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndini təfsir etmək yolu ilə müvafiq dövlətdə hüquqi əsası olmayan maddi mülki hüquq yarada bilməz (*Fayed Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 65).

218. Şəxsin yerli səviyyədə qaldırdığı əsaslı iddia yalnız mahiyyətdən, daha dəqiq desək, milli qanunvericilikdə olan müvafiq mülki hüquqdan asılı olmaya bilər, o, həmçinin, mümkün iddialarla bağlı məhkəməyə müraciət edilməsini çətinləşdirən, məhdudlaşdıran prosessual maneələrindən ibarət ola bilər. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə əlaqədar sonuncu kateqoriyaya düşən işlər: *Al-Adsani Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 48-49, *Forgarty Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 25. Prinsipcə, 6-cı maddə hüquqla bağlı milli qanunvericilikdə mövcud olan substantiv məhdudiyyətlərə münasibətdə tətbiq edilə bilməz (*Roche Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 119).

219. Mülki “hüquq”un olmasını və məhdudiyyətlərin substantiv və ya prosessual xarakter daşdığını müəyyənləşdirmək üçün ilk öncə milli qanunvericiliyin müvafiq müddəalarına və yerli məhkəmələrin onları necə təfsir etməsinə diqqət yetirilməlidir (*Masson və Van Zon Niderlanda qarşı*, § 49). Məsələn, dərindən öyrənmək, milli qanunvericilikdə xüsusi məhdudlaşdırmanı necə müəyyən etdiyini araşdırmaq və reallıqlara nəzər yetirmək lazımdır (*Van Drogenbroeck Belçikaya qarşı*, § 38). Sonda, məhkəmənin yekun qərarı olsa da, o, retrospektiv olaraq ərizəçilərin şikayətlərinin mübahisə xarakterini istisna etmir (*Le Calvez Fransaya qarşı*, § 56). Məsələn, xarici siyasətlə bağlı hərəkətə dair məhkəmə araşdırmasının məhdud tətbiq dairəsi ərizəçilərin dövlətə qarşı olan iddiasını retrospektiv olaraq mübahisə olunmaz edə bilməz, çünki yerli məhkəmələr bu məsələ ilə bağlı ilk dəfə olaraq qərar qəbul etməlidir (*Markoviç və başqaları İtaliyaya qarşı*, § 100-102).

220. Bu kriteriya baxımından substantiv məhdudiyyətlərlə prosessual maneələr arasında fərq müəyyən edilərkən, Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndinə əsasən polisə (*Osman Birləşmiş Krallığa qarşı*) və ya yerli hökumət orqanlarına qarşı (*Z və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*) səhlənkarlığa görə mülki iddiaları tanıyıb və xüsusi məhdudiyyətlərin (istintaqdan azad olunma və ya günahsızlıq) 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mənası baxımından mütənasib olub-olmamasını nəzərə almışdır. Digər tərəfdən Məhkəmə qərar çıxarmışdır ki, Tacın silahlı qüvvələr qarşısında mülki məsuliyyətdən azad olunması məsələsi substantiv məhdudiyyətdən irəli gəlir və milli qanunvericilik “hüququn” Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin dairəsinə düşməsinə tanımamışdır (*Roche Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 124).

221. Ərizəçilər, həmçinin milli qanunvericilikdə tanıdığı hüquqlara əsasən ağlabatan iddia qaldırmalıdır. Məhkəmə qərara gəlmişdir ki, assosiasiyalar öz üzvlərinin xüsusi hüquqlarının və maraqlarının tanınmasını istədikdə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin müdafiə dairəsinə düşürlər (*Gorraiz Lizarraga və başqaları İspaniyaya qarşı*, § 45), eyni prinsip aşağıdakı hallara tətbiq olunur: hüquqi şəxs qismində şəxsi hüquqların qorunması ilə bağlı iddia qaldırıldıqda (məsələn, “ictimaiyyətin” ətraf mühitlə bağlı məlumatların əldə edilməsi və qərarların qəbul olunmasında iştirak edilməsi hüququna dair – *Collectif national d'information et d'opposition a l'usine Melox-Collectif Stop Melox et Mox Fransaya qarşı** işi, assosiasiyanın iddiası *actio popularis* kimi nəzərə alınmadıqda *L'Erabliere A.S.B.L. Belçikaya qarşı** işi).

222. Qanunvericilik hər hansı vəzifəyə və ya sənətə sahib olmaq üçün şərtlər irəli sürdükdə, bu şərtlərə cavab verən namizədin həmin vəzifəyə və ya sənətə yiyələnmək hüququ vardır (*De Mor Belçikaya qarşı*, § 43). Məsələn, ərizəçinin bütün tələblərə cavab verərək həkim kimi qeydiyyatdan keçməklə bağlı mübahisəli işi olarsa, 6-cı maddə tətbiq olunur (*Chevroil Fransaya qarşı*, § 55; həmçinin əks qərarla bağlı: *Bouilloc Fransaya qarşı** işi). Bütün hallarda, ərizəçinin müraciət etdiyi məhkəmədə mülki hüquqla bağlı proseslərin qanuniliyi mübahisəli olduğu halda, hətta ərizəçinin qanuni tələblərə əməl etməməsi aşkar olunsa belə, “mülki hüquq”la bağlı mübahisə olması nəticəsinə gəlinir (ərizəçinin xaricdə yiyələndiyi tibbi vərdişlərin tətbiqini davam etmək hüququ ilə bağlı *Kök Türkiyəyə qarşı**, § 37-yə baxın).

d) Hüququn “mülki” təbiəti

223. Hüququn Konvensiyaya əsasən mülki hesab olunub-olunmaması, onun müvafiq dövlətin milli qanunvericiliyində hüquqi təsnifatına görə deyil - maddi mahiyyətinə və hüquqi effektlərə nəzər salmaqla müəyyən olunur. Məhkəmə nəzarət funksiyasını həyata keçirərkən, Konvensiyanın obyektini, məqsədini və digər üzv dövlətlərin milli qanunlarını nəzərə almalıdır (*König Almaniyaya qarşı*, § 89).

224. Prinsipcə, fərdlər arasında olan və milli qanunvericilikdə mülki hesab olunan işlərə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiqi məsələsi Məhkəmədə mübahisə olunmur (ər-arvadın ayrı-ayrılıqda yaşamasına dair məhkəmə qərarı ilə bağlı *Airey İrlandiyaya qarşı* işinə, § 21-ə baxın).

e) Hüququn xüsusi təbiəti: maddi ölçü

225. Məhkəmə milli qanunlarda “ümumi hüquq” adlanan və nəticəsi şəxsi hüquq və vəzifələr üçün həlledici olan prosesləri 6-cı maddənin 1-ci

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

bəndinin tətbiq dairəsinə aid edir. Belə proseslər, xüsusilə, torpağın satılması ilə bağlı icazənin alınması (*Ringeisen Avstriyaya qarşı*, § 94), özəl klinikanın idarə edilməsi (*König Almaniyaya qarşı*, § 94-95), tikinti üçün icazənin alınması (*Sporrong və Lönnroth İsveçə qarşı*, § 79), dini binaya malik olması və onun istifadəsi (*Sambata Bihor Greco-Catholic Parish Rumuniyaya qarşı**, § 65), vəzifəni tutmaq üçün tələblərə cavab verməklə bağlı inzibati icazənin alınması (*Benthem Niderlanda qarşı*, § 36) və ya alkoqol içkilərin satılması üçün icazənin alınması (*Tre Traktörer Aktiebolag İsveçə qarşı*, § 43) ilə bağlı ola bilər. Eyni əsasla 6-cı maddə peşə ilə məşğul olmaq üçün peşəkar qurumlar qarşısında intizam icraatlarına (*Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı*), dövlətə qarşı qaldırılmış səhlənkarlıq iddiasına (*X Fransaya qarşı*), ərizəçinin hüquqlarına zərər vuran inzibati qərarın ləğv edilməsi ilə bağlı iddiaya (*De Geouffre de la Pradelle Fransaya qarşı*), ərizəçilərin sularında balıq tutmasını qadağan edən inzibati proseslərə (*Alatulkkila və başqaları Finlandiyaya qarşı*, § 49) və dövlət müqavilələri ilə bağlı tenderin keçirilməsi zamanı dinə və ya siyasi baxışlarına görə ayrı-seçkiliyə məruz qalmaması kimi mülki hüquqa (*Tinelly və Sons LTD və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 61) münasibətdə tətbiq oluna bilər (əksinə olaraq *İ.TC. Maltaya qarşı*).

226. 6-cı maddənin 1-ci bəndi şəxsi qisas və ya cəzalandırma məqsədini daşıyan mülki şikayətlər istisna olmaqla (*Sigalas Yunanıstana qarşı**, § 29) cinayət proseslərində mülki tərəfin şikayətlərinə münasibətdə tətbiq oluna bilər (*Perez Fransaya qarşı*, § 70-71). Konvensiya cinayət əməlinə görə üçüncü tərəflərə qarşı təqibin aparılmasına və ya onların məhkum olunmasına dair hüquq vermir. Konvensiyanın tətbiq dairəsinə əsasən belə bir hüquq zərərcəkmişin milli qanunvericilikdə mülki iddia qaldırmaq hüququnun ayrılmaz hissəsidir, hətta bu dəymiş ziyanla bağlı simvolik kompensasiyanın ödənilməsi və “reputasiya” kimi mülki hüququn qorunması ilə bağlı ola bilər (*Perez Fransaya qarşı*, § 70, həmçinin *Gorou Yunanıstana qarşı* (no 2), § 24). Bununla əlaqədar, əgər ərizəçi aşkar şəkildə kompensasiya almaq hüququndan imtina etməmişsə, onun mülki tərəf olaraq şikayətçi qismində proseslərə qoşulduğu zaman həmin proseslər 6-cı maddənin tətbiq dairəsinə düşür.

227. 6-cı maddənin 1-ci bəndi dövlət məmurları tərəfindən törədilməsi iddia edilən kobud rəftara görə kompensasiyanın alınması ilə bağlı şikayətlərə də tətbiq edilir (*Aksoy Türkiyəyə qarşı*, § 92).

f) Mübahisələrin digər növlərinin tətbiq dairəsinə düşməsi

228. Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin sosial məsələlərdə, məsələn, işçinin özəl şirkət tərəfindən işdən azad olunması ilə bağlı

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

proseslərə (*Buchholz Almaniyaya qarşı*), sosial-sığorta müavinətlərinin alınmasında (*Feldbrugge Niderlanda qarşı*), ödəmələrdən azad olunmuş sosial təminatda yardımın göstərilməsində (*Salesi İtaliyaya qarşı*), məcburi ictimai təhlükəsizlik xidmətlərlə bağlı proseslərdə (*Schouten və Meldrum Niderlanda qarşı*) tətbiq olunur. Bu işlərdə Məhkəmə xüsusi hüquq aspektlərinin ümumi hüququn aspektlərinə münasibətdə üstünlük təşkil etdiyini hesab etmişdir. Əlavə olaraq Məhkəmə sosial müavinət hüququ ilə nasistlərin təqib edilməsi ilə bağlı xüsusi hüquq fondundan kompensasiya almaq hüququ arasında oxşarlıqlar müəyyən etmişdir (*Wos Polşaya qarşı*, § 76).

229. Dövlət qulluqçuları ilə bağlı mübahisələr prinsipə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə düşür. *Pellegrinin işi* ilə bağlı qərarda (*Pellegrin Fransaya qarşı*, § 64-71) Məhkəmə “funksional” kriteriyayı qəbul etmişdir. Məhkəmə digər işdə yeni yanaşmanın tətbiq edilməsi barədə qərara gəlib: *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* § 50-62. Bu gün həmin prinsipi elə izah etmək olar: belə işlərdə 6-cı maddənin tətbiq olunmasını gözləmək lazımdır və məhz cavabdeh dövlət birincisi, dövlət qulluqçusu olan ərizəçinin milli qanunvericiliyə əsasən məhkəməyə müraciət etmək hüququnun olmamasını, ikincisi isə, 6-cı maddədə olan hüquqların dövlət qulluqçusuna aid olmaması istisnası əsaslı olduğunu sübut etməlidir. Ərizəçinin milli qanunlara əsasən məhkəməyə müraciət etmək hüququ olduqda 6-cı maddə tətbiq olunur (hətta hərbi zabitlərə və onların hərbi məhkəmələr qarşısında qaldırdığı iddialara münasibətdə, *Pridatçenko və başqaları Rusiyaya qarşı*, § 47). Qeyd olunan ikinci kriteriyaya gəlicə, istisna “*dövlətin maraqlarında olan obyektiv əsasları*”na uyğun olaraq əsaslandırılmalıdır. Dövlətin isə mübahisənin mahiyyətinin dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilməsinə aid olduğunu və ya dövlət qulluqçusu ilə dövlət arasında xüsusi əlaqənin sual altında olmasını sübut etmək öhdəliyi vardır. Belə ki, konkret dövlət qulluqçusu və dövlət arasında xüsusi təbiətli əlaqəyə əsaslanan, maaşla, müavinətlərlə və digər oxşar hüquqlarla bağlı adi əmək mübahisələrinin 6-cı maddənin tətbiq dairəsindən çıxarılmasına heç bir əsas ola bilməz (polisin xüsusi müavinətlə bağlı hüququna dair *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı işi*). *Eskelinenin işi* ilə bağlı qərarda öz əksini tapmış kriteriyalar baxımından Məhkəmə 6-cı maddənin 1-ci bəndinin Səfirlik tərəfindən səfirliyin işçisinin ədalətsiz olaraq işdən azad edilməsinə dair proseslərə (Polşa Səfirliyində katib və kommutator operatoru ilə bağlı *Cudak Litvaya qarşı işinə*, § 44-47-yə baxın), millət vəkiliyin köməkçisi vəzifəsinə sahib olmaqla bağlı proseslərə (*Savino və başqaları İtaliyaya qarşı* *) və hakimə qarşı intizam icraatına (*Olujić Xorvatiyaya qarşı*) münasibətdə tətbiq olunmasını məqsəddə müvafiq hesab etmişdir.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

230. Konstitusion proseslər mübahisənin (“mülki” hüquqa dair) nəticəsinə adi məhkəmələrdə həlledici təsir göstərə bilərsə, mübahisə 6-cı maddənin tətbiq dairəsinə düşə bilər (*Ruiz-Mateos İspaniyaya qarşı*).

231. Son olaraq 6-cı maddə digər birmənalı maddi olmayan işlərə – məsələn, yaşamaq, sağlamlıq və ya sağlam mühitdə yaşamaq hüquqlarını əhatə edə biləcək ətraf mühit məsələlərinə münasibətdə tətbiq edilə bilər (*Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı*); digər misallar: uşaqların tərbiyəsi (*McMichael Birləşmiş Krallığa qarşı*); azadlıq hüququ (*Laidin Fransaya qarşı* (no 2)), məhkumların hüquqlarının məhdudlaşdırılması (məsələn, məhkumların yüksək səviyyəli təhlükəsizlik bölməsinə yerləşdirilməsi ilə əlaqədar hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına dair mübahisələr, *Enea İtaliyaya qarşı*, § 97-107, intizam tədbirlərinin nəticəsi olaraq ailənin həbsxanaya baş çəkməsinin məhdudlaşdırılması, *Gülmez Türkiyəyə qarşı* işinə, § 27-yə baxın); yaxşı reputasiya hüququ (*Helmerts İsveçə qarşı*, § 27); inzibati sənədlərlə tanış olmaq hüququ (*Loiseau Fransaya qarşı*) və ali təhsilin davam etdirilməsi hüququ (*Emine Araç Türkiyəyə qarşı*, § 18-25). Bu kimi geniş şərhətmə Məhkəməyə 6-cı maddədə göstərilən “mülki” ifadəsinin təkcə maliyyə məsələlərinə deyil, şəxsi xarakter daşıyan fərdi hüquqlara münasibətdə də tətbiq edilməsini imkan verir.

g) İstisna olunmuş məsələlər

232. Mübahisənin təbiətə maliyyə xarakterli olması 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mülki başlıq altında tətbiq edilməsi üçün kifayət deyildir (*Ferrazzini İtaliyaya qarşı*, § 25).

233. 6-cı maddənin tətbiq dairəsindən kənarında olan məsələlər sırasına vergi icraatları daxildir: vergi məsələləri hələ də dövlət hakimiyyətinin üstünlük təşkil edən dərin özəyidir və vergi ödəyicisi ilə ictimaiyyət arasında olan dövlət xarakterli münasibətlər üstün olaraq qalmaqdadır (*Ferrazzini İtaliyaya qarşı*, § 29). Oxşar istisnalar gömrük rüsumları və yığımları ilə bağlı məhkəmə icraatlarına da aiddir (*Emesa Sugar N.V. Niderlanda qarşı*).

234. Eyni məsələ imiqrasiya sahəsində, siyasi sığınacağıın verilməsi və deportasiya proseslərinə də aiddir (deportasiya əmrinin ləğv olunması üçün edilmiş şikayət: *Maaouia Fransaya qarşı*, § 38; ekstradisiya: *Penaftiel Salgado İspaniyaya qarşı* *; şəxsi və ailə həyatı üçün, iş perspektivi baxımından mümkün ağır nəticələrə baxmayaraq, siyasi sığınacaq istəyən şəxs tərəfindən siyasi sığınacağıın verilməməsi ilə bağlı törədilmiş ziyanverici hərəkətlər: *Panjeheighalehei Danimarkaya qarşı*. 6-cı maddənin məqsədlərinə əsasən pasport əldə etmək və vətəndaşlıq almaq hüquqları mülki hüquqlar sırasına aid deyil (*Smirnov Rusiyaya qarşı*). Lakin xarici vətəndaşın işləmək icazəsi ilə bağlı müraciətinə həm işçi, həm də işəgötürən baxımından, hətta işçinin milli

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

qanunlara əsasən müraciət etmək üçün *locus standi* hüququ olmadıqda, 6-cı maddə çərçivəsində baxıla bilər. Burada qeyd olunan məsələnin həlli üçün hüququn mahiyyəti deyil, yalnız prosedur maneə meydana çıxmalıdır (*Jurisc və Collegium Mehrerau Avstriyaya qarşı*, § 54-62).

235. *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı* işinə əsasən, iki kriteriyaya rast gəldikdə dövlət qulluqçuları ilə bağlı mübahisələr 6-cı maddənin tətbiq dairəsinə aid edilmir (praqraf 22-yə baxın). Bu, əsgərin intizam məsələləri ilə bağlı xidmətdən kənarlaşdırılması və qərarla əlaqədar tribunala şikayət edə bilməməsi kimi işlərdir və belə işlər ərizəçi ilə dövlət arasında xüsusi əlaqənin mövcudluğu mübahisəli olduğu təqdirdə meydana gəlir (*Suküt Türkiyəyə qarşı*). Eyni məsələ hakimin istefasından sonra vəzifəyə reinteqrasiyası ilə bağlı mübahisələrə aid edilir (*Apay Türkiyəyə qarşı* *).

236. Nəhayət, seçkilərdə iştirak hüququ və yerini qoruyub saxlamaq kimi siyasi hüquqlar (*Pierre-Bloch Fransaya qarşı*, § 50), parlamentin keçmiş üzvü kimi təqaüd almaq hüququ (*Papon Fransaya qarşı*) və ya siyasi partiyanın öz siyasi fəaliyyətini davam etdirmək hüququ (*Rifah Partiyası və başqaları Türkiyəyə qarşı* *) Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin mənasına görə mülki hüquqlar hesab edilə bilməz. Eyni qaydada parlament seçkilərində müşahidəçi olan QHT-nin ona aid olmayan məlumatlardan ibarət sənədlərlə tanış olmaqdan imtina məsələsi 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tətbiq dairəsinə düşmür (*Geraguyn Khorhurd Akumb Ermənistanına qarşı*).

h) 6-cı maddənin əsas icraatda deyil, digər proseslərdə tətbiqi

237. Məhkəmə qadağasının qoyulması və bu kimi digər müvəqqəti tədbirlər kimi ibtidai icraat mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsini nəzərdə tutmur və 6-cı maddənin müdafiə çərçivəsindən kənardadır (*Verlagsgruppe News GMBH Avstriyaya qarşı və Libert Belçikaya qarşı* *). Buna baxmayaraq Məhkəmə bir müddətdir ki, öz əvvəlki presedent hüququndan fərqli yeni yanaşma tətbiq etməyə başlamışdır. *Micallef Maltaya qarşı* işində, § 83-86, Məhkəmə müvəqqəti tədbirlərə münasibətdə 6-cı maddənin tətbiq olunmasının müəyyən şərtlərdən asılı olacağı barədə qərar qəbul etmişdir. Birincisi, əsas məhkəmə prosesində və məhkəmənin qadağa qoyulması ilə bağlı prosesində sözügedən hüquq Konvensiyanın nəzərdə tutduğu çərçivəyə uyğun olaraq “mülki” olmalıdır. İkincisi, müvəqqəti tədbirin təbiəti, obyekt, məqsədi və effekti məsələyə uyğun olaraq araşdırılmalıdır. Müvəqqəti tədbir müzakirə mövzusu olan mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsində effektiv vasitə hesab olunduqda onun uzun müddət qüvvədə olmasına baxmayaraq, 6-cı maddə tətbiq olunacaqdır.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

238. Ardıcıl cinayət və mülki proseslər. Dövlətin milli qanunvericiliyində prosedurların iki mərhələdən ibarət olması öz əksini tapdıqda – birincisi, məhkəmə dəymiş ziyanla əlaqədar kompensasiya ödənilməsi barədə qərar çıxarır, ikincisi, onun miqdarını müəyyən edir – Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən dəqiq miqdar aşkar olunmayanadək mülki hüququn müəyyən edilməsi həyata keçirilmir: hüququn müəyyən edilməsi dedikdə, yalnız onun həyata keçirilməsi deyil, həmçinin onun tətbiq dairəsi, icra tərzini nəzərdə tutulur və bura ziyanın qiymətləndirilməsi də daxildir (*Torri İtaliyaya qarşı*, § 19).

239. Məhkəmə qərarlarının icrası. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi “*mülki hüquq və vəzifələrin müəyyən edilməsi*” ilə bağlı hüquqi prosedurların bütün mərhələlərində, o cümlədən hökmün çıxarılmasından sonrakı mərhələdə də tətbiq olunur. 6-cı maddənin məqsədlərinə əsasən istənilən məhkəmə qərarının icrası “məhkəmə prosesi”nin ayrılmaz hissəsi hesab olunmalıdır (*Hornsby Yunanıstanına qarşı*, § 40-a baxın). 6-cı maddənin ilkin prosedurlara tətbiq olunmasından asılı olmayaraq, mülki hüquqlarla bağlı icra prosedurları 6-cı maddənin tətbiq olunduğu proseslərlə bağlı olmamalıdır (*Buj Xorvatiyaya qarşı*, § 19). Xarici məhkəmələrin müsadirə qərarlarının *ekzekvaturası* 6-cı maddənin yalnız mülki başlıq altında tətbiq dairəsinə aiddir (*Saccoccia Avstriyaya qarşı*).

240. İcraatın yenidən açılmasını tələb edən ərizələr. 6-cı maddə yekun qərarla tamamlanmış prosesin yenidən açılmasını tələb edən ərizələrə tətbiq edilmir (*Sablon Belçikaya qarşı**). Bu yanaşma Məhkəmənin Konvensiyaya dair pozuntu aşkar etməsindən sonra prosesin yenidən açılmasını tələb edən ərizələrə də aid edilə bilər (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (Vgt) İsveçrəyə qarşı*, § 24).

2. “Cinayət ittihamı”nın anlayışı

6-cı maddənin 1-ci bəndi – Ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ

1. Hər kəs, ona qarşı hər hansı cinayət ittihamı irəli sürülərkən, qanun əsasında yaradılmış müstəqil və qərəzsiz məhkəmə vasitəsi ilə, ağlabatan müddətdə işinin ədalətli və açıq araşdırılması hüququna malikdir.

2. Cinayət törətməkdə ittiham olunan hər kəs onun təqsiri qanun əsasında sübut edilənədək təqsirsiz hesab edilir.

a) Ümumi prinsiplər

241. Üzv dövlətlərin milli hüquq sistemində olan təsnifatdan asılı olmayaraq, “cinayət ittihamı” anlayışının “**müstəqil**” mənası vardır (*Adolf Avstriyaya qarşı*, § 30).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

242. “**İttiham**” anlayışı Konvensiyanın mənası çərçivəsində başa düşülməlidir. O, “səlahiyyətli orqan tərəfindən cinayət əməlinin törədilməsində şübhəli bilinən şəxsə rəsmi bildiriş təqdim edilməsi” kimi müəyyən edilə bilər. Bu anlayış, həmçinin “şübhəli şəxsin vəziyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə təsirə məruz qalması” testinə uyğundur (məsələn, *Deweer Belçikaya qarşı*, § 42 və 46, *Eckle Almaniyaya qarşı*, § 73). Məsələn, rəsmi olaraq heç bir cinayət əməlinə təqsirləndirilməyən şəxs yolda olarkən onun yoxlanılması, verdiyi ifadələr, səbəbi göstərilmədən sorğu-sual edilməsi və ya ona qarşı olan hər hansı şübhənin təbiəti, səbəbi barədə məlumat verilməməsi, yaxud şəxsin ifadələrinin ona qarşı istifadə olunduğunu söyləmək, şəxsə “əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmək” kimi məqamlar nümunə ola bilər (*Aleksandr Zaiçenko Rusiyaya qarşı*, § 43).

243. “**Cinayət**”in müstəqil anlayışına gəlincə, Konvensiya üzv dövlətlərin “**dekriminalizasiya**”ya dair olan yanaşmalarına qarşı çıxmır. Buna baxmayaraq dekriminalizasiyadan irəli gələn, “nizamlayıcı” kimi təsnif olunan cinayət əməlləri “cinayət” əməlinin müstəqil anlayışına daxil ola bilər. Bu cinayətləri istisna etmək məsələsinin üzv dövlətlərin ixtiyarına verilməsi Konvensiyanın məqsədi və obyektinə dair uyğunsuzluq yaranması kimi nəticələrə gətirib çıxarda bilər (*Öztürk Almaniyaya qarşı*, § 49).

244. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin cinayət aspektlərinin tətbiqinin qiymətləndirilməsinin başlanğıc nöqtəsi **Engel və başqalarının** (*Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, § 82-83) işində **öz əksini tapmış** kriteriyaya əsaslanır: (1) milli qanunvericilikdə təsnifləşdirmə; (2) cinayətin təbiəti; (3) şəxsə təyin oluna biləcək cəzanın ağırlığı.

245. **Birinci kriteriya** nisbi xarakter daşıyır və yalnız başlanğıc nöqtəsinə xidmət edir. Milli qanunvericilik əməli cinayət hesab etdikdə bu, həlledici ola bilər. Əks təqdirdə Məhkəmə milli qanunvericilik olan təsnifləşdirməyə nəzər yetirəcək və məsələ ilə bağlı prosedurun əsas reallıqlarını araşdıracaq.

246. Daha vacib sayılan **ikinci kriteriyayı** müəyyənləşdirərkən aşağıda qeyd olunan faktorlar nəzərə alınmalıdır:

- müzakirə olunan hüquqi normanın yalnız istisna olaraq xüsusi qrupa yönəldilməsi, yaxud ümumi məcburi xarakter daşması (*Bendenoun Fransaya qarşı*, § 47);
- icraatın məcbur etmə səlahiyyətlərinə malik olan dövlət orqanı tərəfindən başlanması (*Benham Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 56);
- normanın cəzalandırıcı, yaxud müdafiəedici məqsəd daşması (*Öztürk Almaniyaya qarşı*, § 53; *Bendenoun Fransaya qarşı*, § 47);
- cəzanın təyin olunmasının təqsirin müəyyən edilməsindən asılı olub-olmaması (*Benham Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 56);
- Avropa Şurasının digər üzv dövlətlərində oxşar prosedurların qruplaşdırılması (*Öztürk Almaniyaya qarşı*, § 53);

- əməlin məhkumluqla nəticələnməməsi faktı əhəmiyyətli, lakin həlledici deyil, çünki bu, adətən, milli qanunvericilikdə olan təsnif edilmənin təzahürüdür (*Ravnsborg İsveçə qarşı*, § 38).

247. **Üçüncü kriteriya** müvafiq qanunda göstərilən maksimal potensial cəzaya istinad etməklə müəyyən edilir (*Campbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 72; *Demicoli Maltaya qarşı*, § 34).

248. *Engel və başqaları Niderlanda qarşı* işində öz əksini tapmış **ikinci və üçüncü kriteriyalar** alternativdir və toplu şəkildə olması zəruri deyil; 6-cı maddənin tətbiq olunması üçün əməlin Konvensiya baxımından öz təbiətinə görə “cinayət” hesab olunması və yaxud şəxs tərəfindən törədilmiş, sanksiya tətbiq edilməli olan əməl öz təbiətinə, ağırlıq dərəcəsinə görə ümumilikdə “cinayət” sahəsinə aid edilməsi kifayətdir (*Öztürk Almaniyaya qarşı*, § 54, *Lutz Almaniyaya qarşı*, § 55). Cinayət ittihamının mövcud olması ilə bağlı hər bir kriteriyanın ayrı-ayrılıqda təhlil edilməsi aydın nəticəyə gəlmək üçün imkan vermədikdə toplu şəkildə yanaşma tətbiq oluna bilər (*Bendenoun Fransaya qarşı*, § 47).

249. “Cinayət ittihamı” və “cinayət əməlinə görə məsuliyyət daşımaq” terminlərinin istifadəsində **6-cı maddənin üç bəndi** identik vəziyyətlərə aiddir. Beləliklə, 6-cı maddənin cinayət başlığı altında hər üç bəndə münasibətdə tətbiq olunub-olunmaması eyni qayda ilə yoxlanılır.

b) Ümumi prinsiplərin tətbiqi

İntizam icraatları

250. **Hərbi intizam əleyhinə olan cinayətlərin** bir neçə aylıq intizam xarakterli hərbi hissəyə köçürülmə ilə cəzalandırılması Konvensiyanın 6-cı maddəsinin cinayət başlığı ilə tənzimlənir (*Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, § 85). Əksinə, iki günlük ciddi şəraitdə həbs “cinayət hüququ” sahəsinə aid olmaq üçün olduqca qısa müddət kimi müəyyən edilmişdir (*Engel və başqaları Niderlanda qarşı*, § 85).

251. Konvensiyanın 6-cı maddəsi **hərbi məhkəmə proseslərinə** də aşkar şəkildə tətbiq olunur (*Findlay Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 69).

252. **Peşəkar intizam prosedurlarına** gəlinə, Məhkəmə həmin prosedurların mülki başlığa aid olduğu üçün qərar qəbul edilməsinin zəruri olmadığını hesab etmiş və məsələ açıq qalmışdır (*Albert və Le Compte Belçikaya qarşı*, § 30). **İntizam prosedurlarının dövlət qulluqçusunun** məcburi təqaüdə çıxması ilə nəticələnmiş işdə, Məhkəmə bu icraatın 6-cı maddəyə əsasən “cinayət” olmadığını hesab etmiş, çünki yerli səlahiyyətli orqanlar məsələ ilə bağlı öz qərarlarını sırf inzibati sahə çərçivəsində vermişlər (*Moulet Fransaya qarşı*).

253. Həbsxananın və xüsusi həbsxana intizam rejiminin xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, 6-cı maddə **həbsxana intizam qaydalarına qarşı** yönəlmiş əməllərə ittihamın təbiəti və cəzanın ağırlığına görə tətbiq oluna bilər (probasiya zabitini öldürməklə bağlı hədələmə və həbsxana zabitinə

hücum etməklə bağlı ittihamlar müvafiq olaraq 40 və 7 gün əlavə həbsdə saxlanılmaqla nəticələnən iş: *Ezeh və Connors Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 82; əks yanaşma üçün bax *Stitic Xorvatiyaya qarşı* işə, § 51-63, bu işdə 6-cı maddə 7 gün tək kamerada saxlanılmaqla və ərizəçinin həbs müddətinə toxunmadan həbsxananın içində 3 aylıq hərəkətinin məhdudlaşdırılması ilə bağlı intizam proseslərində tətbiq olunmamışdır).

254. Lakin həbsxana sisteminin özü ilə bağlı prosedurlar 6-cı maddənin cinayət başlığının tətbiq dairəsinə düşür. Məsələn, məhkumun ciddi nəzarət olunan bölməyə yerləşdirilməsi cinayət ittihamını nəzərdə tutmur; belə bir tədbirlə və ondan irəli gələn məhdudiyətlərlə bağlı məhkəməyə şikayət etmək hüququ 6-cı maddənin 1-ci bəndinin mülki başlığı altında araşdırılacaqdır (*Enea İtaliyaya qarşı*, § 98).

255. Məhkəmə proseslərində qeyri-etik davranışlarla (məhkəməyə hörmətsizlik) bağlı məhkəmə tərəfindən görülmüş tədbirlər 6-cı maddənin tətbiq dairəsinə düşür, çünki onlar intizamla bağlı tədbirləri həyata keçirən hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə daha yaxındır (*Ravnsborg İsveçə qarşı*, § 34; *Putz Avstriyaya qarşı*, § 33-37). Lakin cəzanın təbiəti və ağırlığı milli qanunvericilikdə cinayət əməli (*Kyprianou Kiprə qarşı*, § 61-64, 5 günlük həbs cəzası ilə bağlı) və ya inzibati xəta (*Zaicevs Latviyaya qarşı*, § 31-36, 3 günlük inzibati həbs cəzası) kimi təsnif olunan məhkəməyə hörmətsizlik işi ilə bağlı qərarlara münasibətdə 6-cı maddənin tətbiq olunmasına zəmin yarada bilər.

256. **Məhkəmə araşdırmasının məxfiliyinin pozulmasına** gəlincə, ilk öncə araşdırmanın məxfiliyi ilə bağlı olan insanlarla - hakimlər, vəkillər, məhkəmə fəaliyyəti ilə bağlı olan şəxslərlə digərləri - məhkəmə sisteminin intizam sahəsinə aid olmayan tərəflər arasında fərq olmalıdır (*Weber İsveçrəyə qarşı*, § 33-34).

257. **Parlamentə hörmətsizliklə** bağlı Məhkəmə qanunverici hakimiyyətin səlahiyyətləri ilə bağlı iki məsələni fərqləndirir: birincisi, qanunverici hakimiyyətin nümayəndələrinin toxunulmazlıq hüququnun pozulmasına dair prosesləri onun özünün nizamlaması, digər tərəfdən üzv olmayanların istənilən yerdə törətdikləri əmələ görə cəzalandırılmasına dair genişləndirilmiş yurisdiksiya. Birinci məsələ öz təbiətinə görə intizam xarakterli olduğu halda, ikinci məsələ ümumi tətbiq qaydası və təyin edilə biləcək potensial cəzanın ağırlığı nəzərə alınmaqla Məhkəmə tərəfindən cinayət xarakterli hesab olunur (*Demicoli Maltaya qarşı* işdə, (§ 32) 60 günədək həbs cəzası və cərimə).

İnzibati, vergi, gömrük və rəqabət prosesləri

258. Aşağıdakı **inzibati xətalər** 6-cı maddənin cinayət başlığının əhatə dairəsinə düşə bilər:

- cərimə balları və diskvalifikasiya kimi cərimə və ya sürmə məhdudiyətləri ilə cəzalana bilən yol-nəqliyyat xətaləri, (*Lutz Almaniyaya qarşı*, § 182; *Schmautzer Avstriyaya qarşı*; *Malige Fransaya qarşı*);

- narahatlıq yaradan kiçik xətlər (*Lauko Slovakiyaya qarşı*);
- sosial təminat qanunvericiliyinə qarşı xətlər (tətbiq olunan cərimənin cüzi olmasına baxmayaraq işlə təmin olması barədə bildirməmək, (*Hüseyn Turan Türkiyəyə qarşı* *, §§ 18-21).

259. Əksinə olaraq, Məhkəmə sürücülük vəsiqəsindən dərhal məhrum edilməsi kimi xəbərdarlıq xarakterli tədbirlərə 6-cı maddənin tətbiq oluna biləcəyini hesab etmir (*Escoubet Belçikaya qarşı*).

260. **Əlavə verginin alınması proseslərində** 6-cı maddə aşağıdakı elementlər əsasında tətbiq olunur: (1) cərimələri təyin edən qanun öz vergi ödəmə qabiliyyətinə görə bütün vətəndaşları əhatə edir; (2) əlavə verginin alınması maddi ziyanın ödənilməsi məqsədilə deyil, əsasən təkrar pozuntunun qarşısını almaq üçün nəzərdə tutulub; (3) o, həm prevensiya, həm də cəza vermə məqsədlərinə uyğun olaraq ümumi qayda əsasında tətbiq olunur; və (4) əlavə vergi böyük olmuşdur (*Bendenoun Fransaya qarşı*). Xətanın cinayət təbiəti əlavə verginin miqdarının az olmasına baxmayaraq, 6-cı maddənin tətbiqi üçün kifayət ola bilər (*Jussila Finlandiyaya qarşı* işində yenidən hesablanmış 10%-lik vergi öhdəliyi, § 38).

261. Lakin 6-cı maddə **xalis vergi qiymətləndirilməsi** proseslərinə və ya **gecikmiş ödəməyə görə faizə** aid proseslərə tətbiq olunmur, çünki onlar əsasən təkrar pozuntunun qarşısını almaq üçün deyil, dəymiş maddi ziyanın səlahiyyətli vergi qurumlarına ödənilməsi üçün nəzərdə tutulub (*Mieg de Boofzheim Fransaya qarşı*).

262. 6-cı maddə öz cinayət başlığı altında **gömrük qanununa**, (*Salabiaku Fransaya qarşı*), **rəqabət qanununa** (*Societe Stenuit Fransaya qarşı*) və **maliyyə məsələlərində** səlahiyyətli olan məhkəmə tərəfindən verilən cəzalara tətbiq olunur (*Guisset Fransaya qarşı*).

Siyasi məsələlər

263. Seçkilərdən kənarlaşdırılmaq və artıq seçki xərclərinə bərabər miqdarda Xəzinədarlığa ödəmə öhdəliyi kimi **seçki sanksiyaları** 6-cı maddənin cinayət başlığı altına düşür (*Pierre-Bloch Fransaya qarşı*, §§ 53-60).

264. **Siyasi partiyaların ləğv edilməsinə dair proseslər** siyasi hüquqlara şamil edilir və müvafiq olaraq 6-cı maddənin 1-ci bəndinin əhatə dairəsinə düşür (*Refah Partisi (Məişət Partiyası) və Başqaları Türkiyəyə qarşı* *).

265. 6-cı maddə **Parlament tərəfindən təşkil olunmuş araşdırma komissiyalarına** şamil edilmir, çünki bu qurumlar ümumi və ictimai maraqlara aid məsələləri araşdırır (*Montera İtaliyaya qarşı* * işinə baxın)

266. **Məhrum etmə proseslərinə** gəlinə, Məhkəmə son vaxtlar qərara gəlib ki, cinayət səciyyələri (cinayətin təbiəti – yalançı məhrum edilmə bəyannaməsi – və cəzanın xarakteri və ağırlığı – müəyyən peşə ilə uzun

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

müddət məşğul olmaq qadağası) bu prosesləri Konvensiyanın 6-cı maddəsinin əhatə dairəsinə sala bilər (*Matyjek Polşaya qarşı*; əks olaraq, *Sidabras və Dziautas Litvaya qarşı*).

Ölkədən çıxarılma və ekstradisiya

267. **Əcnəbilərin ölkədən çıxarılmasına dair icraat** həтта onun cinayət prosesi çərçivəsində başlanmasına baxmayaraq 6-cı maddənin cinayət başlığı altına düşmür (*Maaouia Fransaya qarşı*, § 39). Eyni müstəsna yanaşma **ekstradisiya icraatında** (*Penafiel Salgado İspaniyaya qarşı**) və ya Avropa həbs orderinə dair proseslərdə də tətbiq olunur (*Monedero Anqora İspaniyaya qarşı**).

268. Lakin əks olaraq, azadlıqdan məhrumetmə ilə bağlı hökmün deportasiya və milli ərazidən 10 illik sürgün ilə əvəz olunması - həmin şəxsə cinayət qanununun yeni kvazi-avtomatik tətbiq olunmasından başqa öz nöqtəyi-nəzərini bildirmək fürsəti verilmədiyi halda və işin heç bir digər faktı nəzərə alınmadıqda - ilkin hökm əsasında verildiyi cəza kimi şərh olunmalıdır (*Gurguchiani İspaniyaya qarşı**, §§ 40 və 47-48).

Cinayət prosesin, xidməti icraatın və sonrakı dövlətdaxili hüquq müdafiə vasitələrinin müxtəlif mərhələləri

269. **İğtişəşin və ya cinayətin qarşısını almaq** məqsədilə görülən tədbirlərə 6-cı maddənin təminatları şamil olunmur (polis tərəfindən xüsusi nəzarət – *Raimondo İtaliyaya qarşı*, § 43; yaxud polis tərəfindən məktəb qızlarına qarşı nalayiq şəkildə hücum edən yeniyetməyə qarşı xəbərdarlıq – *R Birləşmiş Krallığa qarşı*).

270. 6-cı maddə həтта hər hansı digər icraatın olmadığı halda ifadə vermək məcburiyyəti olan işlərə tətbiq oluna bilər və ya ərizəçinin əsas prosesdə bəraət qazandığı halda (məsələn, maşının sahibi kimi qeydiyyatda olan şəxs nəqliyyat hadisəsini törətmiş sürücünün kimliyini açıqlamadığı üçün cərimələnir, baxmayaraq ki əsas proses heç baş verməmişdir – *O`Halloran və Francis Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 35).

271. 6-cı maddənin 1-ci bəndinin cinayət aspekti **hüquqi yardım** ərizələrinə, prinsipə, şamil edilmir (*Gutfreund Fransaya qarşı*, §§ 36-37)

272. Prinsipə, üçüncü tərəfə qarşı cinayət icraatının təhlükəsi mövcud olmadıqda **müsadirə tədbirlərinin** bu tərəfin mülkiyyət hüquqlarına mənfi təsir göstərməsi cinayət ittihamı üçün əsas deyil (*Air Canada Birləşmiş Krallığa qarşı* işində təyyarənin müsadirəsi, § 54; *AGOSİ Birləşmiş Krallığa qarşı* prosesində qızıl sikkələrin müsadirəsi, §§ 65-66). Lakin inzibati xəbərdarlıq və nəşrin (etnik nifrətə təhrik edən) müsadirəsi, onların qabaqlayıcı və cəzalandırıcı məqsədinə, habelə cəzanın ağırlığına görə cinayət sahəsinə aiddir (*Balsyte-Lideikiene Litvaya qarşı*, § 61).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

273. **Məhkəmədən əvvəlki (təhqiqat, istintaq) mərhələyə** gəlincə, Məhkəmə cinayət proseslərinə bütövlükdə baxır. Ona görə də 6-cı maddənin bəzi tələbləri (ağlabatan müddət tələbləri və müdafiə olunmaq hüququ kimi) prosesin bu mərhələsində də münasib ola bilər, çünki bu şərtlərlə ilkin mərhələdə riayət olunmaması məhkəmənin ədalətliliyinə xələl gətirə bilər (*Imbrioscia İsveçrəyə qarşı*, § 36). Lakin bu təminatların ilkin ibtidai istintaq zamanı tətbiq olunma tərzində prosesin və işin xüsusiyyətlərindən asılıdır (*John Murrey Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 62).

274. Baxmayaraq ki, tədqiqatçı-hakimlər cinayət ittihamını müəyyən etməzlər, onlar tərəfindən atılan addımlar sonrakı icraatın, o cümlədən məhkəmə prosesinin aparılmasına və ədalətliliyinə birbaşa təsir göstərir. Müvafiq olaraq, 6-cı maddənin 1-ci bəndi tədqiqatçı-hakim tərəfindən aparılan araşdırma prosesinə münasibətdə tətbiq oluna bilər, lakin 6-cı maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş bəzi prosessual təminatlar tətbiq olunmaya da bilər (*Vera Fernandez-Huidobro İspaniyaya qarşı**, §§ 108-114).

275. Deputat toxunulmazlığı hesabına dayandırılan proseslərə gəlincə, Konvensiyanın 6-cı maddəsində cinayət prosesinin konkret nəticənin: məhkum olunması və ya bəraət hökmün verilməsinə dair hüquq yoxdur, lakin mübahisə olunmur ki, prosesin başlanmasına dair vəsatətin verilməsindən sonra Məhkəmə tərəfindən işə ağlabatan müddətdə baxılması hüququ yaranır. Müvafiq olaraq, parlament üzvünün özünü müdafiə etmək üçün deputat toxunulmazlığının götürülməsi mümkün olmadığına görə onun mandatının bitməsinə qədər duran proseslər 6-cı maddənin 1-ci bəndinin əhatə dairəsinə düşür (*Kart Türkiyəyə qarşı*, §§ 67-70).

276. 6-cı maddənin 1-ci bəndi “cinayət ittihamının” müəyyənləşdirilməsi üzrə proseslərin bütün mərhələlərində, o cümlədən hökmün verilməsi prosesi zamanı tətbiq oluna bilər (məsələn, milli məhkəmələrdə müsadirə əmrinin miqdarının müəyyən edilməsinə dair **müsadirə prosesləri** – *Philips Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 39). 6-cı maddənin 1-ci bəndi öz cinayət başlığı altında həmçinin planlaşdırma icazəsi olmadan tikilən evin sökülməsi prosesində də tətbiq oluna bilər, çünki sökülmə “cəza” tədbiri sayıla bilər (*Hamer Belçikaya qarşı**, § 60; 7-ci maddəyə münasibətdə - sahilyanı ərazidə qeyri-qanuni tikintiyə görə torpağın müsadirə olunmasına dair *Sud Fondi Srl və Başqaları İtaliyaya qarşı** işinə baxın). Lakin 6-cı maddə ilkin hökmün yeni Cinayət Məcəlləsinin daha əlverişli müddəaları ilə uyğunlaşdırılmasına dair proseslərə tətbiq oluna bilməz (*Nurmagomedov Rusiyaya qarşı*, § 50).

277. **Məhkəmə qərarlarının icrası** ilə bağlı proseslər: amnistiyanın tətbiqi (*Montcornet de Caumont Fransaya qarşı*), şərti buraxılma icraatı (*Aldrian Avstriyaya qarşı*), Məhkum olunmuş şəxslərin verilməsinə dair

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

Konvensiya üzrə verilmə tədbirləri prosesləri (*Szabo İsveçə qarşı*) və ya xarici məhkəmə tərəfindən verilən müsadirə əmrinin icrası ilə bağlı *ekzequatur* proseslər (*Saccoccia Avstriyaya qarşı*) 6-cı maddənin cinayət başlığı altına düşür.

278. 6-cı maddənin təminatları **hüquqi məsələlərə dair verilmiş şikayətlərə** (*Meftah və Başqaları Fransaya qarşı*, § 40), həmçinin **konstitusional proseslərə** (*Gast və Popp Almaniyaya qarşı*, §§ 65-66; *Caldas Ramirez de Arrellamo İspaniyaya qarşı*) münasibətdə tətbiq olunur, çünki bu kimi proseslər müvafiq cinayət icraatının davamıdır və onun nəticəsi məhkum üçün həlledici ola bilər.

279. Son olaraq, 6-cı maddə **məhkəmə işinin yenidən açılmasına dair proseslərə** tətbiq olunmur, çünki yekun hökm ilə məhkum olunmuş və işinin yenidən açılması üçün müraciət edən şəxsə qarşı həmin maddədə nəzərdə tutulan “cinayət ittihamı irəli sürülməmişdir” (*Fischer Avstriyaya qarşı*). Yalnız işin yenidən açılması haqqında qərar verildikdən sonra baş verən yeni prosesin cinayət ittihamının müəyyən olunmasına münasib hesab oluna bilər (*Löffler Avstriyaya qarşı*, §§ 18-19). Lakin yekun hökmə düzəlişlə nəticələnən nəzarət prosesləri 6-cı maddənin cinayət başlığı altına düşür (*Vanyan Rusiyaya qarşı*, § 58).

c) Konvensiyanın digər maddələri və ya Protokolları ilə əlaqə

280. **5-ci maddənin 1-ci bəndinin** (c) yarım-bəndi həbsə yalnız cinayət prosesləri ilə bağlı işlərdə icazə verir. Bu onun yazılışından irəli gəlir və (a) yarım-bəndi və 3-cü bənd ilə birlikdə oxunmalıdır. (*Ciulla İtaliyaya qarşı*, § 38). Ona görə də “cinayət ittihamı” anlayışı həmçinin, **5-ci maddənin 1-ci bəndinin (a) və (c) yarım-bəndlərində** və bu **maddənin 3-cü bəndində** olan təminatların tətbiqinə də aiddir (məsələn, *Steel və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 49-a baxın). Bununla əlaqədar, yalnız 5-ci maddənin 1-ci bəndinin digər yarım-bəndlərində təsbit olunmuş əsaslarla həbslə bağlı icraat (məsələn, ruhi xəstələrin həbs olunması - ((e) yarım-bəndi) 6-cı maddənin cinayət başlığının əhatə dairəsini düşür (*Aerts Belçikaya qarşı*, § 59).

281. Cinayət icraatı sahəsində **5-ci maddənin 4-cü bəndi** və 6-cı maddə arasında yaxın əlaqənin olmasına baxmayaraq, bu iki maddə fərqli məqsədlər güdür və 6-cı maddənin cinayət başlığı 5-ci maddənin 4-cü bəndi altına düşən və 6-cı maddə üçün *lex specialis* (xüsusi qanun) olan həbsin qanuniliyi məsələlərinə tətbiq olunmur. (*Reinprecht Avstriyaya qarşı*, §§ 36, 39, 48 və 55).

282. Konvensiyanın **7-ci maddəsi** üzrə “cəza” anlayışı da müstəqil konsepsiyadır (*Welch Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 27). İlk olaraq, Məhkəmə “cəzanın” olub-olmaması məsələsinə baxarkən, tətbiq olunmuş tədbirin “cinayət ittihamından” sonra baş verib-vermədiyini müəyyənləşdirir.

Bununla əlaqədar, *Enqel və başqaları* işində müəyyən olunmuş üç qat test tətbiq olunmalıdır (*Brown Birləşmiş Krallığa qarşı*).

283. Son olaraq, “cinayət ittihamı” və “cəza” anlayışları **7 sayılı Protokolun 2-ci və 4-cü maddələrinin** tətbiq olunmasına da aid ola bilər (*Greco Rumıniyaya qarşı* *, § 81, *Sergey Zolotuxin Rusiyaya qarşı*, §§ 52-57).

3. “Şəxsi həyat” və “ailə həyatı” konsepsiyaları

Maddə 8 - Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlərinə hörmət hüququna malikdir.
2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

a) 8-ci maddənin əhatə dairəsi

284. 8-ci maddə şəxsi müstəqilliyin dörd sahəsinin qorunmasına yönəldilmişdir (şəxsi həyat, ailə həyatı, mənzil və yazışma hüququ) və bu sahələr bir-birini qarşılıqlı olaraq istisna etmir: edilmiş hərəkət, eyni zamanda həm şəxsi, həm də ailə həyatına toxuna bilər (*Menteş və Başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73; *Stjerna Finlandiyaya qarşı*, § 37; *Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Burqartz İsveçrəyə qarşı*, § 24; *Ploski Polşaya qarşı*, § 32).

b) “Şəxsi həyat” sahəsi

285. Şəxsi həyat anlayışının ətraflı və mükəmməl tərifı yoxdur (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29), amma bu **geniş termindir** (*Pek Birləşmiş Krallığa qarşı* § 57; *Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 61) və aşağıdakı sahələri əhatə edir:

- şəxsin **fiziki və psixoloji toxunulmazlığı** (*X və Y Niderlanda qarşı*, § 22), o cümlədən **tibbi yardım və psixoloji müayinə** (*Glass Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 70-72; məcburi ginekoloji müayinə barədə *Y.F. Türkiyəyə qarşı*, § 33; *Matter Slovakiyaya qarşı*, § 64; *Worva Polşaya qarşı*, § 80) və **ruhi sağlamlığı** (*Bensaid Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 47);

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- şəxsin **fiziki və sosial kimliyinin** aspektləri (məsələn, mənşəyi və valideynlərindən birinin mənşəyi və kimliyi barədə məlumat əldə etmək hüququ – *Mikuliç Xorvatiyaya qarşı*, § 53; *Odievre Fransaya qarşı*, § 29), kimliyini sübut etmək üçün lazım olan sənədlərin müsadirəsi (*Smirnova Rusiyaya qarşı*, §§ 95-97);
- **şəxsin adı və soyadı** (*Mentzen Latviyaya qarşı*); *Burghartz İsveçrəyə qarşı*, § 24; *Guillot Fransaya qarşı*, §§ 21-22; *Güzel Erdagöz Türkiyəyə qarşı*, § 43);
- **şəxsin şəkillərinə və fotolarına hüququ** (*Von Hannover Almaniyaya qarşı*, §§ 50-53; *Sciacca İtaliyaya qarşı*, § 29, *Reklos və Davourlis Yunanıstana qarşı*, § 40);
- **şəxsin reputasiyası** (*Chauvi və Başqaları Fransaya qarşı*, § 70; *Pfeifer Avstriyaya qarşı*, § 35, *Petrina Rumuniyaya qarşı**, § 28) və **şərəfi** (*A. Norveçə qarşı*, § 64);
- **cinsi kimliyi** (*B. Fransaya qarşı*, §§ 43-63), əməliyyat sonrası transseksualların hüquqi tanınma haqqı da daxil olmaqla (*Christine Goodwin Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 77);
- **seksual oriyentasiya** (*Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı qarşı*, § 41);
- **seksual həyat** (*Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 41; *Laskey, Jaggard və Brown Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36; *A.D.T. Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 21-26);
- **başqa insanlar** və kənar dünya ilə **əlaqə** qurmaq və inkişaf etdirmək hüququ (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29);
- **məskunlaşmış miqrantlar və yaşadıkları cəmiyyət arasında sosial əlaqələr**, “ailə həyatı”-nın mövcud olub-olmamasından asılı olmayaraq (*Üner Niderlanda qarşı*, § 59);
- **eyni cinsə mənsub iki şəxs arasında emosional əlaqələr** (*Mata Estevez İspaniyaya qarşı*);
- **şəxsi inkişaf və şəxsi müstəqillik hüququ** (*Pretty Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 61 və 67), amma bu digər insanlarla birgə şəxsin qatılmaq istədiyi bütün sosial fəaliyyətləri aid etmir (məsələn, *Friend and Countryside Alliance və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı* işindəki vəhşi məməli heyvanların ov itləri ilə ovlanması, §§ 40-43);
- genetik mənada, **valideyn olub-olmamaq seçiminə hörmət olunması hüququ** (*Evans Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 71). Lakin Məhkəmə övladlığa götürmənin 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşüb-düşmədiyini tam müəyyən etməyib, halbuki subay şəxslərin milli qanunvericiliyə uyğun olaraq övladlığa götürmək hüququnun verilməsi 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşür (*E.B. Fransaya qarşı*, §§ 46 və 49);
- **peşə və biznes** təbiətli fəaliyyətlər (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, § 29; *Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44), müəyyən peşə ilə məşğul olmaq və bəzi vəzifələri tutmaq üçün məhdudiyətlər (*Sidabras və*

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- Dziautas Litvaya qarşı*, §§ 47-50; *Bigaeva Yunanıstana qarşı**, §§ 22-25);
- təhlükəsizlik xidməti və ya digər dövlət orqanları tərəfdən yığılmış və saxlanılan **şəxsi və ya ictimai xarakterli fayl və məlumatlar** (məsələn, şəxsin siyasi fəaliyyəti barədə məlumat) (*Rotaru Rumıniyaya qarşı*, §§ 43-44; *Amann İsveçrəyə qarşı*, §§ 65-67; *Leander İsveçə qarşı*, § 48; DNT profili, hüceyrə nümunəsi və barmaq izlərinə gəlincə *S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 68-86-a baxın; milli cinsi cinayətkarlar bazasına daxil olunmaya gəlincə *Gardel Fransaya qarşı**, § 58-ə baxın);
 - **şəxsin sağlamlığı barədə məlumat** (məsələn, QİÇS-lə yoluxma barədə məlumat, *Z Finlandiyaya qarşı*, § 71, və *C.C İspaniyaya qarşı**, § 33; yaxud reproduktiv qabiliyyəti, *K.H. və Başqaları Slovakiyaya qarşı*, § 44) və **birinin sağlamlığına xələl gətirmə riski barədə məlumat** (*McGinley və Egan Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 97; *Guerra və Başqaları İtaliyaya qarşı*, § 60);
 - **etnik kimlik** (*S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 66; *Ciubotaru Moldovaya qarşı*, § 53) və milli azlıqların öz kimliklərini gizlətmək, şəxsi və ailə həyatını bu əhəmiyyətə uyğun yaşamaq hüququ (*Chapman Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 73);
 - **şəxsin dini və fəlsəfi əqidələri barədə məlumat** (*Folgero və Başqaları Norveçə qarşı*, § 98);
 - **əlil şəxslərin müəyyən hüquqları**: 8-ci maddə şəxsin hərbi xidmətə yararsız olmasına baxmayaraq hərbi xidmətdən azad olunma vergisini ödəmək məcburiyyəti məsələsində tətbiq olunur (*Glor İsveçrəyə qarşı**, § 54), amma əlil şəxsin təttil zamanı çimərlik və dənizə girmək hüququna tətbiq olunmur (*Botta İtaliyaya qarşı*, § 35);
 - **axtarış və müsadirələr** (*McLeod Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36; *Funke Fransaya qarşı*, § 48);
 - ictimai yerdə şəxsin **dayandırılıb axtarılması** (*Gillan və Quinton Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 61-65);
 - **əlaqələrin** və telefon danışqlarının **izlənməsi** (*Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 44; *Weber və Saravia Almaniyaya qarşı*), lakin **gizli agentlərin** istifadə olunması buna daxil olmaya bilər (*Lüdi İsveçrəyə qarşı*, § 40);
 - **ictimai yerlərin video izlənməsi**, vizual məlumatın yazıldığı, saxlanıldığı və ictimaiyyətə açıqlandığı halda (*Pek Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 57-63);
 - **ətraf mühitin ciddi çirklənməsi**, potensial olaraq şəxslərin rifahına - evlərindən bəhrələnmə bilmədiyinə qədər təsir göstərən çirklənmə, bununla da şəxsi və ailə həyatlarına mənfi təsir göstərir (*Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Tatar Rumıniyaya qarşı**, § 97), o cümlədən

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

məhbusun bir neçə il yaşaya biləcəyi yeganə yer olan kameraya tullantı yerindən çatan xoşagəlməz qoxu da daxil olmaqla (*Branduşe Rumıniyaya qarşı**, §§ 64-67);

- **ailə üzvlərinin dəfninə aid məsələlərə** münasibətdə də 8-ci maddə tətbiq oluna bilər, bəzən Məhkəmə müdaxilənin şəxsi həyat yaxud ailə həyatına aid olduğunu aydınlaşdırmır: uşağın cəsədinin yarılmasından sonra səlahiyyətli orqanlar tərəfindən onun qaytarılmasında hədsiz gecikdirmə (*Pannullo və Forte Fransaya qarşı*, § 36; həyat yoldaşının külünün yerləşdiyi urnanın köçürülməsinə dair müraciətinə imtina (*Elli Poluhas Dödsbo İsveçə qarşı*, § 24); ananın ölü doğulmuş uşağının dəfn mərasiminə qatılmaq hüququ və uşağın cəsədinin aidiyyəti nəqliyyat vasitəsində köçürülməsi tələbi (*Hadri-Vionnet İsveçərəyə qarşı**, § 52).

286. 8-ci maddə şəxslərə öz şəxsiyyətlərini sərbəst şəkildə inkişaf etdirmək üçün təminat verir (*Brüggemann və Sheuten Almaniyaya qarşı*, § 55), o şəxslərə öz evlərində və şəxsi yerlərdə təsir göstərən hərəkətlərlə məhdudlaşmır: burada şəxslər arasında qarşılıqlı əlaqə zonası mövcuddur, hətta şəxsi həyat anlayışının əhatə dairəsinə düşə bilən ictimai kontekstdə (*P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 56 və 57).

287. Fiziki və mənəvi toxunulmazlığa təsir göstərən hər bir hərəkət şəxsi həyata hörmət hüququna müdaxilə etmir. Lakin fiziki və mənəvi toxunulmazlığa ciddi mənfi təsir göstərən, amma qəddarlığa görə 3-cü maddənin çərçivəsinə düşməyən rəftar 8-ci maddədəki şəxsi həyat aspektini poza bilər (*Costello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36-ya baxın). Bəzi hallarda həbsdə saxlama şəraiti ilə bağlı 3-cü maddənin tətbiqi üçün tələb olunan qəddarlıq səviyyəsinə çatmayan şikayətlərə 8-ci maddə çərçivəsində baxıla bilər (*Raninen Finlandiyaya qarşı*, § 63).

c) “Ailə həyatı” anlayışının sahəsi

288. “Ailə həyatı” anlayışı müstəqil konsepsiyadır (*Marckx Belçikaya qarşı*, § 31; və *Marckx Belçikaya qarşı**, § 69). “Ailə həyatı”nın mövcudluğu praktiki olaraq yaxın şəxsi əlaqələrin mövcud olub-olmamasından asılı olan faktdır (*K. Birləşmiş Krallığa qarşı*). Ona görə də ailə həyatının hüquqi tanınmadığı hallarda Məhkəmə ərizəçilərin bir yerdə yaşaması kimi *de facto* ailə əlaqələrinə baxır (*Jonston və Başqaları İrlandiyaya qarşı*, § 56). Digər faktorlara əlaqənin müddəti və onların uşaq doğurmaqla bir-birinə olan bağlılığı nümayiş etdirmələri aiddir (*X. Y və X Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 36). Yenə də ailə həyatının tam mükəmməl tərifinin olmamasına baxmayaraq, Məhkəmənin presedentlərinə əsasən o, aşağıdakıları əhatə edir:

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

Valideyn olmaq hüququ

289. “Şəxsi həyat” anlayışı kimi, “ailə həyatı” anlayışına da genetik valideyn olmaq seçimi hüququ daxildir (*Dikson Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 66). Müvafiq olaraq, cütlüyün tibbi müdaxilə vasitəsilə çoxalma hüququ da şəxsi və ailə həyatının ifadəsi olmaqla 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşür (*S.H. və Başqaları Avstriyaya qarşı*, § 60). Lakin 8-ci maddə özlüyündə ailə qurmaq və övladlığa götürmək hüququ vermir (*E. B. Fransaya qarşı*).

Uşaqlara gəlinə

290. **Ana** və onun **övladı** arasında təbii bağlantı (*Marckx Belçikaya qarşı*, § 31; *Kearns Fransaya qarşı*, § 72).

291. **Evlilik birliyi** çərçivəsində doğulmuş uşaq, o əlaqənin *ipso jure* hissəsidir; belə ki, uşağın doğulduğu andan və o faktın nəticəsi olaraq, valideynlər və həmin uşaq arasında ailə həyatını tərənnüm edən əlaqə yaranır. Bu əlaqəni müstəsna hallar istisna olmaqla heç bir sonrakı hadisələr poza bilməz (*Ahmut Niderlanda qarşı*, § 60; *Gül İsveçrəyə qarşı*, §32; *Berrehab Niderlanda qarşı*, § 21; *Hokkanen Finlandiyaya qarşı*, § 54).

292. Bioloji **ata** və onun evlilikdən kənar doğulmuş övladı üçün bir yerdə yaşamaları, valideynlər arasında əlaqənin təbiəti və atanın övlada olan marağı kimi faktorlar münasib sayılır (*Keegan İrlandiyaya qarşı*, §§ 42-45; *M.B. Birləşmiş Krallığa qarşı*); *Nylund Finlandiyaya qarşı*; *Libbink Niderlanda qarşı*, §§ 37-40).

293. Lakin ümumilikdə, **birlikdə yaşamaq** valideynlər və övladlar arasında ailə həyatının *sine qua non* (əsas şərti) deyil (*Berrehab Niderlanda qarşı*, § 21).

294. **Övladlığa götürülmüş uşaqlar** və onların övladlığa götürən valideynləri (*X Fransaya qarşı*; *X Belçika və Niderlanda qarşı*; *Pini və Başqaları Rumuniyaya qarşı*, §§ 139-140 və 143-148). Qanuni və əsl övladlığa götürmə hətta birlikdə yaşama və övladlığa götürülmüş uşaq və onu götürən valideynlər arasında hər hansı digər real bağlantının olmadığı halda “ailə həyatı”-nı tərənnüm edə bilər (*Pini və Başqaları Rumuniyaya qarşı*, §§ 143-148).

295. Məhkəmə **ögey valideyn (atalıq) və onlara verilmiş uşaq** arasında *de facto* “ailə həyatı”-nın olduğunu birlikdə keçirilmiş vaxt, münasibətin keyfiyyəti və valideynin uşağa qarşı rolunu nəzərə almaqla qəbul edə bilər (*Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı*, §§ 48-52).

296. Uşaq və **yaxın qohumlar** arasında əlaqələr (baba-nənə və nəvə əlaqələri kimi), çünki belə qohumlar ailə həyatında önəmli rol oynayır (*Price Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Bronda İtaliyaya qarşı*, § 51).

297. Uşağın himayəyə verilməsi (*Johansen Norveçə qarşı*, § 52) və ya valideynlərin boşanması (*Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı*, § 19) nəticəsində ailə həyatı bitmir.

298. **İmmiqrasiya** məsələlərində normal emosional bağlılıqdan başqa əlavə asılılıq elementləri nümayiş etdirilmədikdə valideynlər və yetkinlik yaşına çatmış uşaqlar arasında ailə həyatı yoxdur (*Slivenko Latviyaya qarşı*, § 97; *Kwaky-Nti və Dufie Niderlanda qarşı**). Lakin bu cür əlaqələrə “şəxsi həyat” başlığı altında baxıla bilər (*Slivenko Latviyaya qarşı*, § 97). Bir çox işlərdə Məhkəmə öz ailə həyatını qurmamış yetkinlik yaşına çatmış gənclərin valideynləri və digər yaxın qohumları arasında əlaqələrinin “ailə həyatı”-nı tərənnüm etdiyini qəbul etmişdir (*Maslov Avstriyaya qarşı*, § 62).

Cütlüklərə gəlinə

299. 8-ci maddədə təsbit olunan “ailə” anlayışı yalnız evlilik əsaslı əlaqələrlə kifayətlənmir və tərəflərin nikahdan kənar birlikdə yaşaması kimi digər *de facto* “ailə həyatı”-nı əhatə edə bilər (*Jonston və Başqaları İrlandiyaya qarşı*, § 56).

300. Hətta birlikdə yaşamanın olmadığı halda belə ailə həyatı üçün yetərli bağlantılar ola bilər (*Kroon və Başqaları Niderlanda qarşı*, § 30).

301. Milli qanunvericiliyə uyğun olmayan nikahlar ailə həyatı üçün mane deyil (*Abdulaziz Cabales və Balkandali Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 63).

302. Nişanlanma özlüyündə ailə həyatı təşkil etmir (*Wakefield Birləşmiş Krallığa qarşı*).

303. Stabil münasibətdə yaşayan eyni cinsli cütlük eyni qaydada yaşayan əks cinsli cütlüklər kimi “ailə həyatı” kateqoriyasına düşür (*Schalk və Kopf Avstriyaya qarşı*, §§ 92-94).

Digər əlaqələrə gəlinə

304. Ailə həyatı həmçinin **bacı-qardaş** arasında (*Moustaquim Belçikaya qarşı*, § 36; *Mustafa və Armağan Akin Türkiyəyə qarşı*, § 19) və əmi-dayı, bibi-xala və **bacı-qardaş uşaqları** (*Boyle Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 41-47) arasında mövcud ola bilər. Lakin ənənəvi yanaşma odur ki, “ailə həyatı” kateqoriyasına düşməyən əlaqələr, “şəxsi həyat” kateqoriyasına aid edilir (*Znamenskaya Rusiyaya qarşı*, § 27 və oradakı istinadlar).

Maddi maraqlar

305. “Ailə həyatı” təkcə sosial, mənəvi və ya mədəni əlaqələrdən ibarət deyil; onu həm də əksər Razılığa gələn dövlətlərin daxili hüquqi sistemlərində əmlakın qorunan hissəsi (*réserve héréditaire*) təsisatının tutduğu mövqe ilə nümayiş olunduğu kimi maddi maraqlar da təşkil edir. Məhkəmə qəbul etmişdir ki, övladlar və valideynlər, nəvə və baba-nənə arasında varislik hüququ ailə həyatı olaraq 8-ci maddənin əhatə dairəsinə düşür (*Marckx Belçikaya qarşı*, § 52; *Pla və Puncernau Andorraya qarşı*, §

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

26). Lakin 8-ci maddə uşağın ölmüş şəxsin varisi kimi mütləq tanınmasını tələb etmir (*Haas Niderlanda qarşı*, § 43). Həmçinin, “ailə həyatı” anlayışı üçüncü tərəfə ərizəçinin nişanlısının vəfatı nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsi tələbinə də şamil olunmur (*Hofmann Almaniyaya qarşı* iş).

4. “Mənzil” və “yazışma” konsepsiyaları

Maddə 8 - Şəxsi həyata və ailə həyatına hörmət hüququ

1. Hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirrinə hörmət hüququna malikdir.

2. Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iğtişaş və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

a) 8-ci maddənin əhatə dairəsi

306. 8-ci maddə şəxsi müstəqilliyin dörd sahəsinin qorunmasına yönəldilmişdir (şəxsi həyat, ailə həyatı, mənzil və yazışma hüququ) və bu sahələr bir-birini qarşılıqlı olaraq istisna etmir: edilmiş hərəkət, eyni zamanda həm şəxsi həm də ailə həyatına, mənzil yaxud yazışma hüququna toxuna bilər. (*Mentes və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73; *Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 41; *Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Margareta və Rocer Andersson İsveçə qarşı*, § 72).

b) “Mənzil” konsepsiyasının əhatə dairəsi

307. Mənzil müstəqil konsepsiyadır və hər hansı bir yaşayış yerinin 8-ci maddənin 1-ci bəndində göstərilmiş “mənzil” anlayışının əhatə dairəsinə düşüb-düşməməsi məsələsi işin faktiki hallarından, xüsusən həmin yerlə kifayət qədər və fasiləsiz əlaqələrin mövcudluğundan asılıdır (*Prokopoviç Russeyaya qarşı*, § 36; *Qilou Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 46; *McKay-Kopeçka Polşaya qarşı*). Bundan əlavə, 8-ci maddənin ingilis dili variantında göstərilmiş “mənzil” (home) anlayışı məhdud anlamda şərh olunmamalıdır, çünki onun fransız ekvivalentinin “domicile”-nin məzmunu daha genişdir (*Niemietz Almaniyaya qarşı*, §30). Bu konsepsiya:

- **digər şəxsə məxsus olan mənzildə** illik əsaslarla çox vaxt orada yaşamağı əhatə edir (*Mentes və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 73). Ərizəçi 8-ci maddənin məqsədləri üçün “mənzilin” yiyəsi mütləq olmamalıdır;

- yalnız qanuni tikililərə şamil olunmur (*Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı*, §54; *Prokopoviç Rusiyaya qarşı*, § 36);
- ona görə də sosial mənzildə kirayənişin qismində qalan ərizəçiyə də aid oluna bilər, hətta o, milli qanunvericiliyə müvafiq olaraq artıq bu hüquqa malik olmasa belə (*McCann Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 46);
- ənənəvi yaşayış yerləri ilə kifayətlənmir və ona görə də, **qoşqu tipli vaqonları** və digər **bərkidilməmiş yaşayış üçün nəzərdə tutulmuş qurğuları** əhatə edir (*Bakli Birləşmiş Krallığa qarşı* (Komissiyanın hesabatı), § 64; (*Chapman Birləşmiş Krallığa qarşı* §§ 71-74);
- həmçinin **ikinci mənzilləri** və **istirahət evlərini** əhatə edə bilər (*Demades Türkiyəyə qarşı*, §§ 32-34);
- şəxsin ofisi və şəxsi yaşayış yeri arasında, habelə şəxsi və iş fəaliyyəti arasında aydın fərq olmadıqda, **biznes məqsədilə işlədilən obyektlərə** də aid oluna bilər (Niemietz Almaniya qarşı, §§ 29-31);
- həmçinin şirkətin qeydiyyatda alınmış ofisinə, filiallarına və digər biznes məqsədi ilə işlədilən obyektlərini əhatə edir (*Societe Colas Est və başqaları Fransaya qarşı*, § 41);
- hər hansı bir torpaq sahəsində ev tikmək niyyətinə, yaxud hər hansı bir ərazidə əcdadlarının olması faktına aid deyil (*Loisidou Türkiyəyə qarşı*, § 66);
- bir neçə mənzilin sahiblərinə birgə məxsus olan və aradək istifadə olunan camaşırxanaya (*Çelu Rumıniyaya qarşı**, § 45), rəssamın soyunma otağına (*Hartunq Fransaya qarşı**) yaxud mülkiyyətçilərin idmanla məşğul olduqları və ya idmanla məşğul üçün icazə verdikləri ərazilərə aid deyil (məsələn – ovçuluq, *Friend və Countryside Alliance və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı işdə*) § 45).

Lakin “mənzil” iddiası verilən ərizə heç yaşanmamış, yaxud az yaşanmış, ya da uzun müddət yaşanmamış mülkiyyət barəsində olduqda, həmin mülkiyyətlə olan əlaqələr zəif olduğundan iddianın 8-ci maddə yaxud həmin maddənin bir qismi altında qaldırılması mümkün olmaya da bilər (məsələn, *Andreou Papi Türkiyəyə qarşı* § 54). Belə mülkiyyətin varisi olmaq imkanı həmin əmlakın “mənzil” kimi tanınması üçün kifayət qədər konkret əlaqə yaratmır (*Demopolous və başqaları Türkiyəyə qarşı* §§ 136-137).

c) Müdaxiləyə aid misallar

308. Mənzilinə hörmət hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilələr aşağıdakıları ehtiva edir:

- qəsdən evi dağıtmaq (*Selçuk və Asker Türkiyəyə qarşı*, § 86);
- **məcburi köçkünlərin** evlərinə **qayıtmağa** icazə verməmək (*Kipr Türkiyəyə qarşı* § 165-177);

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- **axtarışlar** (*Murray Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 50 və § 51; *Funke Fransaya qarşı*, § 48) və polis tərəfindən həyata keçirilən digər daxilolmalar (*Evcen Hollandiyaya qarşı*; *Kanthan Almaniyaya qarşı*)
- **planlaşdırma qərarları** (*Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 60) və **məcburi satınalma sərəncamları** (*Howard Birləşmiş Krallığa qarşı*);
- **ətraf mühit problemləri** (*Lopez Ostra İspaniyaya qarşı*, § 51; *Powell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 40);
- **telefon söhbətlərinə qulaqasma** (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 41);
- evin tərkib hissəsi olan **şəxsi əşyaları** qoruya bilməmək (*Novoseletskiy Ukraynaya qarşı*).

309. Mənzildən istifadə ilə əlaqədar bəzi tədbirlər 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsi çərçivəsində baxılmalıdır. Bunlar aşağıdakılara şamil oluna bilər:

- standart ekspropriasiya işləri (*Mehmet Salih və Abdülsamet Çakmak Türkiyəyə qarşı*, § 22; *Mutlu Türkiyəyə qarşı*, § 23);
- **icarənin** kirayə səviyyəsi kimi müəyyən aspektləri (*Langborger İsveçə qarşı*, § 39).

310. Eyni qaydada, 8-ci maddənin pozulması mütləq olaraq 1 saylı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulması demək deyil (*Surugui Rumuniyaya qarşı*).

311. **Müsbət öhdəliklərə** gəldikdə, mənzilə hörmət hüququna hətta şəxslər arasında həmin hüququn qorunmasına yönəldilmiş dövlət orqanları tərəfindən qəbul edilmiş tədbirləri də aid etmək olar. Misal üçün, ərizəçinin evinə daxil olmanın qarşısını almaq (*Novoseletskiy Ukraynaya qarşı*, § 68; *Surugui Rumuniyaya qarşı**, § 59 və aidiyyəti istinadlar).

d) “Yazışma” konsepsiyasının əhatə dairəsi

312. Yazışma hüququnun məqsədi şəxsi əlaqələrin məxfiliyini qorumaqdır (*B.C. İsveçrəyə qarşı*) və bu hüquq aşağıda sahələrə şamil olunur:

- fərdlər arasında **məktublaşma**, göndərən yaxud qəbul edən məhkum olduqda belə (*Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 84), o cümlədən **gömrük rəsmiləri** tərəfindən müsadirə olunmuş paketlər (*X Birləşmiş Krallığa qarşı*).
- **telefon söhbətləri** (*Klass və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 41; *Malone Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 64; *Margareta və Rocer Andersson İsveçə qarşı*, § 72), o cümlədən zəng edilmiş nömrələr, onların tarixi və danışıqın müddəti kimi məlumatlar.
- **peycer** vasitəsi ilə göndərilmiş **mesajlar** (*Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı*);

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

- **teleks** kimi elektron əlaqələrin köhnə formaları (*Kristi Birləşmiş Krallığa qarşı*);
- **elektron mesajlar (elektron poçt)** və şəxsin internet istifadəsinin nəzarəti nəticəsində əldə alınan məlumatlar (*Copland Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 41-42);
- **şəxsi radio** (*X və Y Belçikaya qarşı*), buraya ictimai dalğada yayımlanan və hər kəs üçün əlçatan olan radio adı deyil (*B.C. İsveçrəyə qarşı*);
- **biznes fəaliyyəti** nəticəsində yaxud biznes əməliyyatları keçirilən binadan əldə edilmiş məlumatlar (*Kopp İsveçrəyə qarşı*, § 50; *Halford Birləşmiş Krallığa qarşı*, §§ 44-46);
- hüquq məsləhətxanasında aparılmış axtarış zamanı əldə edilmiş **elektron məlumatlar** (*Wieser və Bicos Beteiligungen GmbH Avstriyaya qarşı*, § 45).

313. Məktubun **məzmununun** müdaxilə məsələsinə **aidiyyəti yoxdur** (*A Fransaya qarşı*, §§ 35-37; *Frerot Fransaya qarşı*, §54).

314. Müdaxilənin baş verməsi üçün **de minimis** prinsipli tətbiq olunmur: bir məktubu açmaq kifayət edir (*Narinen Finlandiyaya qarşı*, § 32).

315. İndiyə kimi, Məhkəmə aşağıdakı **müsbət öhdəlikləri** xüsusən məktublaşma ilə əlaqələndirmişdir:

- şəxsi söhbətlərin ictimaiyyətin əlinə düşməsinin qarşısını almaq (*Craxi İtaliyaya qarşı (no. 2)*, §§ 68-76);
- məhkumları yazı yazmaları üçün lazımı materiallarla təchiz etmək (*Cotlet Rumıniyaya qarşı* *, §§ 60-65).

5. "Mülkiyyət" konsepsiyası

1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi

Hər bir fiziki və hüquqi şəxs öz mülkiyyətindən maneəsiz istifadə hüququna malikdir.

a) Qorunan mülkiyyət

316. Ərizəçi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin pozulmasını o zaman iddia edə bilər ki, etiraz edilən qərar bu müddəə altında onun "mülkiyyət"inə aid olsun. "Mülkiyyət" ya "mövcud olan mülkiyyət"dən, yaxud da əmlaklardan ibarət ola bilər. Ərizəçi mülkiyyətə dair "legitim gözləmə"nin olduğunu bəyan edə bildiyi təqdirdə həmin iddialar da bura daxildir (*J.A.Pye (Oxford) Ltd and J.A.Pye (Oxford) Land Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 61; *Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 74 c); *Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 35 c)

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

b) Müstəqil mənə

317. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsində göstərilmiş “mülkiyyət” konsepsiyasının müstəqil mənası var. Bu mənə fiziki malların mülkiyyəti ilə məhdudlaşmır və milli qanunvericiliyin rəsmi təsnifatından azaddır. Məsələn, əmlak sayıla bilən digər başqa hüquqlar və maraqlar “mülkiyyət hüququ”dur və bu müddəanın məqsədləri üçün “mülkiyyət” sayıla bilər. Hər bir halda işin faktlarına, bütövlükdə götürüldükdə, baxılmalıdır və ərizəçinin maddi marağı 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə qorunub-qorunmadığı yoxlanılmalıdır (*Anheuser-Busch İnc Portuqaliyaya qarşı*, § 63; *Öneryıldız Türkiyəyə qarşı*, § 124; *Broniowski Polşaya qarşı*, § 129; *Beyeler İtaliyaya qarşı*, § 100; *İatridis Yunanıstanına qarşı*, § 54).

Qeyri-fiziki mülkə gəldikdə, Məhkəmə, xüsusilə, müzakirə olunan hüquqi vəziyyətdən maliyyə hüquq və maraqların irəli gəlib-gəlmədiyini və bunun nəticəsində iqtisadi dəyərin olub-olmadığını nəzərdən keçirir (*Paeffgen GmbH Almaniyaya qarşı*).

c) Mövcud olan mülkiyyət

318. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi yalnız şəxsin mövcud olan mülkiyyətinə aiddir (*Marckx Belçikaya qarşı*, § 50; *Anheuser –Busch İnc Portuqaliyaya qarşı*, § 64). O, əmlakı əldə etməyə zəmanət vermir (*Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı*, § 121; *Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 35 (b)).

319. Mülkiyyət hüququ iddiası ilə şikayət edən şəxs öncə həmin hüququn mövcudluğunu göstərməlidir (*Pistorova Çex Respublikasına qarşı*, § 38; *Des Fours Walderode Çex Respublikasına qarşı*; *Jiqalev Rusiyaya qarşı*, § 131).

320. Ərizəçinin 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi çərçivəsində mülkiyyət marağı olub-olmadığı haqqında mübahisə olduqda, Məhkəmə ərizəçinin hüquqi mövqeyini müəyyənləşdirməlidir (*J.A. Pye (Oxford) Ltd və J.A.Pye (Oxford) Land Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 61).

d) İddialar və borclar

321. İddiyanın mahiyyətində olan əmlak marağı milli qanunvericilikdə kifayət qədər əsas varsa, “mülkiyyət” kimi hesab oluna bilər. Misal üçün, yerli məhkəmələrin bunu təsdiq edən presedentləri olduqda (*Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*, § 94; *Anheuser-Busch İnc Portuqaliyaya qarşı*, § 65; *Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 52; *Draon Fransaya qarşı*, § 68).

322. Məhkəmə tərəfindən müəyyən olunmuş və icrasında heç bir şübhə olmadan borc “mülkiyyət” hesab olunur (*Stran Greek Refineries və Stratis Andreadis Yunanıstanına qarşı*, § 59; *Burdov Rusiyaya qarşı*, § 40).

323. Məhkəmənin presedentlərində qeyd edilmişdir ki, mövcud olan “real mübahisə” yaxud “mübahisəli iddia” 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi ilə qorunan “legitim gözləmə”nin müəyyən edilməsi üçün meyar deyil (*Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 52; *Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı*, § 94).

324. Milli qanunvericiliyin şərh və tətbiqi barədə mübahisə olduqda və ərizəçinin təqdimatları yerli məhkəmələr tərəfindən rədd edildikdə, “legitim gözləmə”in yaranmasından söz gedə bilməz (*Anheuser-Busch İnc Portuqaliyaya qarşı*, § 65; *Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 50).

e) Mülkiyyətin restitusiyası

325. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üzv dövlətlərin üzərinə Konvensiyanı ratifikasiya etməzdən əvvəl onlara ötürülmüş mülkiyyətin qaytarılması ilə bağlı hər hansı ümumi öhdəlik qoyan maddə kimi şərh oluna bilməz. Bundan başqa 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi üzv dövlətlərin mülkiyyətin bərpa olunma dairəsinin təyin edilməsi azadlığına və keçmiş mülkiyyətçilərin mülkiyyətini bərpa edilməsinə dair şərtlərin razılaşdırılmasına məhdudiyətlər qoya bilməz.

326. Xüsusilə, üzv dövlətlər bu hüquqla bağlı keçmiş mülkiyyətçilərin müəyyən kateqoriyalarının istisna olunmasına dair qərar qəbul etmək üçün geniş çərçivələrdən istifadə edirlər. Bu yolla mülkiyyətçilərin müəyyən kateqoriyası istisna olunduqda, onların restitusiyası ilə bağlı şikayətləri 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə əsasən “legitim gözlənilən” kimi müdafiə oluna bilməz.

327. Digər tərəfdən 1 sayılı Protokolu və Konvensiyanı ratifikasiya etmiş üzv dövlət keçmiş rejim tərəfindən müsadirə olunmuş əmlakın tam və ya qismən restitusiyası ilə bağlı qanun qəbul etdikdə, bu qanun bərpa hüququ ilə bağlı bütün tələblərə cavab verən şəxslər üçün 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi çərçivəsində yeni mülkiyyət hüququ yaradan sənəd kimi hesab edilə bilər. Ratifikasiyadan əvvəl qüvvədə olan kompensasiya və ya bərpa ilə bağlı tədbirləri nəzərdə tutan qanunvericilik üzv dövlətin 1 sayılı Protokolu ratifikasiya etməsindən sonra da qüvvədə qalıbsa, bu halda da yuxarıda göstərilən yanaşma tətbiq edilir (*Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 74; *Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 35).

328. Effektiv şəkildə həyata keçirilməsi mümkün olmayan mülkiyyət hüququnun tanınmasına ümid, habelə şərtlərin yerinə yetirilməməsi nəticəsində rədd olunan şərti iddia da 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin məzmunu çərçivəsində “mülkiyyət” kimi nəzərə alın bilməz (*Malhous Çexiya Respublikasına qarşı*; *Kopecky Slovakiyaya qarşı*, § 35).

329. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin məqsədlərinə əsasən keçmişdə qüvvədə olan qanunun ərizəçinin xeyrinə dəyişməsi ümidi legitim gözləmə forması sayıla bilməz. Bərpa olunmaya sadəcə ümid etməklə (həlbuki ola bilməsi anlaşılandır), daha konkret təbiətə malik olmalı legitim gözləmə ara-

sında fərq var, çünki legitim gözləmə hüquqi müddəaya və ya məhkəmə qərarı kimi hüquqi akta əsaslanır (*Gratzinger və Gratzingerova Çexiya Respublikasına qarşı*, § 73; *Maltzan və başqaları Almaniyaya qarşı*, § 112).

f) Gələcək gəlir

330. Gələcək gəlir qazanıldıqda və ya icra olunmalı iddia mövcud olduqda “mülkiyyət” yaranır (*Ian Edgar (Liverpool) LTD Birləşmiş Krallığa qarşı*; *Wendenburg Almaniyaya qarşı*; *Levanen və başqaları Finlandiyaya qarşı*; *Anheuser-Busch İnc Portuqaliyaya qarşı*, § 64).

g) Peşəkar müştəri bazası

331. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi peşəkar fəaliyyətə və müştəri bazasına aiddir. Bu da ondan irəli gəlir ki, bu hüquqların müəyyən dəyəri var və onlar xüsusi hüquq təbiətinə malikdir, mülkiyyət və sahiblik isə 1 maddənin 1-ci cümləsi çərçivəsində qorunur (*Lederer Almaniyaya qarşı*, *Buzescu Ruminiyaya qarşı*, § 81; *Wendenburg və başqaları Almaniyaya qarşı*; *Olbertz Almaniyaya qarşı*; *Döring Almaniyaya qarşı*; *Van Marle və başqaları Niderlanda qarşı*, § 41).

h) Biznes lisenziyaları

332. Biznes idarə etmək üçün lisenziya mülk təşkil edir; onun ləğv edilməsi 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin zəmanət verdiyi hüququn pozulması deməkdir (*Megadat.com SRL Moldovaya qarşı*, § 62-63; *Bimer S.A. Moldovaya qarşı*, § 49; *Rozensweig və Bonded Warehouses Ltd Polşaya qarşı*, § 49; *Capital Bank AD Bolqarıstana qarşı*, § 130; *Tre Traktörer Aktiebolag İsveçə qarşı*, § 53).

i) İnflyasiya

333. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi vəsaitlərin sistemə indeksasiya yolu ilə maliyyə təşkilatlarına qoyulan depozit məbləğlərin alıcılıq qabiliyyətinin saxlanılması ilə bağlı üzv dövlətlərin üzərinə hər hansı ümumi öhdəlik qoymur (*Rudzinska Polşaya qarşı*; *Gayduk və başqaları Ukraynaya qarşı*; *Ryabykh Rusiyaya qarşı*, § 63).

Bu maddə həmçinin, dövlətlərin üzərinə iddiaların dəyərinin saxlanılması və inflyasiyaya uyğun olaraq fərdi iddialara bank faizi dərəcəsi tətbiq etməklə bağlı öhdəlik qoymur (*Todorov Bolqarıstana qarşı*).

j) Əqli mülkiyyət

334. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi əqli mülkiyyətə də tətbiq olunur (*Anheuser-Busch İnc Portuqaliyaya qarşı*, § 72).

335. O, həmçinin, ticarət markasının qeydiyyatı ilə bağlı ərizələrə baxılarkən tətbiq olunur (*Anheuser-Busch Inc Portuqaliyaya qarşı*, § 78).

k) Şirkətin səhmləri

336. İqtisadi dəyərə malik olan şirkətin səhmi mülk hesab oluna bilər (*Olczak Polşaya qarşı*, § 60; *Sovtransavto Holding Ukraynaya qarşı*, § 91).

l) sosial müavinətdən yararlanma

337. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin tətbiqi üçün töhfəli və töhfəsiz faydalar arasında fərq qoymağa heç bir əsas yoxdur.

338. 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinə hər hansı növdə sosial müavinətlərin alınması hüququnun daxil edilməsinə baxmayaraq, əgər üzv dövlətin rifah hüququ ilə bağlı müavinət alınması hüququna dair qüvvədə olan qanun varsa (töhfələrlə bağlı ilkin ödənişin şərti olub-olmaması), həmin qanun tələblərə cavab verən şəxslərə münasibətdə 1 sayılı Protokolun 1-ci maddəsinin çərçivəsinə daxil olan mülkiyyət marağını yaradır (*Stec və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 53-55; *Andrejeva Latviyaya qarşı*, § 77).

III. MAHIYYƏTİNƏ GÖRƏ UYĞUNSUZLUQ

A. Açıq-aydın əsassız şikayət

35 maddənin 3-cü bəndi - Fərdi şikayətlər

Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti, bu Konvensiya və ya ona dair Protokolların müddəaları ilə bir araya sığmayan, **açıq-aydın əsassız** və ya şikayət vermə hüququndan sui-istifadə hesab edərsə, qəbul olunmayan elan edə bilər.

1. Ümumi giriş

339. Məhkəmə həтта şikayətin Konvensiyaya uyğun olmasına və bütün formal qəbul kriteriyalarına cavab verməsinə baxmayaraq şikayətin mahiyyəti üzrə baxılması ilə bağlı səbəblərə görə onu icraata qəbul etməyə də bilər. Bunun səbəbi şikayətin açıq-aşkar əsassız hesab olması ola bilər. Doğrudur ki, 35-ci maddənin 3 (a) bəndində “açıq-aşkar” anlayışının istifadə olunması çəşqınlıq yarada bilər - bu anlayış hərfi mənada şərh olunsaydı onu bu cür başa düşmək olardı: şikayət yalnız orta oxucu üçün dərhal açıq-aşkar əsassız və süni şəkildə yaradılmış kimi görünürsə qəbul edilməyəcəkdir. Lakin Konvensiya təsisatlarının (Məhkəmənin və 1998-ci ilin noyabrın 1-dək İnsan hüquqları üzrə Avropa Komissiyasının) zəngin

və qəti presedent hüququna əsasən bu anlayış işin yekun nəticələri baxımından daha geniş təfsir olunur. Əslində, **əgər şikayətin mahiyyətinin ilkin təhlili Konvensiya ilə təmin olunan hüquqların pozulmasının görüntüsünü aşkar etmirsə və mahiyyəti üzrə formal baxılmasına keçmədən** (bu halda tətbiq edilən prosedura görə qərar qəbul olunmalıdır) **icraata qəbul olunmayan kimi elan olunması ilə nəticələnmə bilərsə**, bu halda hər hansı şikayət “açıq-aydın əsassız” hesab edilir.

340. Məhkəmə tərəfindən bəzən ərizənin açıq-aşkar əsassız hesab olunması üçün tərəflərdən şərtlərin istənilməsi və qərar da uzun və ətraflı izahların verilməsi faktı “açıq-aydın” əsassız anlayışının mahiyyətini dəyişdirə bilməz (*Mentzen Latviyaya qarşı*).

341. Şikayətlərin açıq-aydın əsassız olduğundan icraata qəbul olunmaması qərarı *de plano* bir hakim və ya üç hakimdən ibarət komitə tərəfindən elan olunur (Konvensiyanın 27-ci və 28-ci maddələri). Lakin bu kimi bəzi şikayətlərə Palata və yaxud müstəsna hallarda - Böyük Palata tərəfindən baxılır (*Gratzinger və Gratzingerova Çexiya Respublikasına qarşı* və *Demopoulos və başqaları Türkiyəyə qarşı*).

342. "Açıq-aydın əsassız" anlayışı bütövlükdə şikayətə və yaxud geniş bir şikayət çərçivəsində konkret müddəaya münasibətdə tətbiq edilə bilər. Beləliklə, bəzi işlər üzrə şikayətin bir hissəsi dördüncü instansiya xarakterinə görə icraata qəbul olunmaya bilər, lakin şikayətin digər hissəsi icraata qəbul oluna bilər və hətta bu məsələ üzrə Konvensiyanın pozulması nəticəsi müəyyən oluna bilər. Buna görə də "açıq-aydın şikayətlər" anlayışı daha dəqiq istifadə olunur.

343. "Açıq-aşkar əsassız" anlayışının mahiyyətini və tətbiq dairəsini dərk etmək üçün Konvensiya sisteminin bünövrəsini təşkil edən fundamental təməllərdən birinin **subsidiarlıq** prinsipi olduğunu yadda saxlamaq lazımdır. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin kontekstində Konvensiya ilə qorunan hüquqlara hörmət edilməsinin, onların icrasının və tətbiqinin təmin olunması öhdəliyi ilk öncə Məhkəməyə deyil, daha çox üzv dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarının üzərinə düşür. Yalnız yerli hakimiyyət orqanları öz öhdəliklərini həyata keçirə bilmədikdə, Məhkəmə məsələyə müdaxilə edir (*Scordino İtaliyaya qarşı* (no 1), § 140). İşə dair faktların və halların araşdırılmasının mümkün qədər yerli səviyyədə həyata keçirilməsi daha qənaətbəxş olardı, çünki öz dövlətlərinin lazımi qüvvələri ilə birbaşa və davamlı əlaqə yaratmaq gücündə olan yerli hakimiyyət orqanları bu işləri daha yaxşı görə bilər və Konvensiya üzrə iddia edilən pozuntuların yoluna qoyulmasını təmin etmək imkanına malikdir (*Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı*, § 164).

344. Açıq-aşkar əsassız şikayətlər 4 kateqoriyaya bölünə bilər: “dördüncü instansiya şikayətləri”, aydın və aşkar şəkildə pozuntunun olmadığı şikayətlər, əsassız şikayətlər və qarışıq, yaxud reallığa uyğun olmayan şikayətlər.

2. "Dördüncü instansiya"⁷

345. Məhkəməyə təqdim olunan şikayətlərin konkret bir kateqoriyası da "dördüncü instansiya" şikayətləri adlanır. Konvensiyanın mətnində rast gəlinməyən və Konvensiya təsisatlarının presedent hüququ vasitəsilə əmələ gəlmiş bu termin bir qədər paradoksaldır (*Kemmmache Fransaya qarşı* (no 3), § 44), çünki o, Məhkəmənin əks-məqsədlərindən bəhs edir. Məhkəmə Konvensiyaya üzv dövlətlərin məhkəmələri tərəfindən çıxarılmış qərarları ləğv edən bir məhkəmə və ya apelyasiya instansiyası deyil, baxılmış işlərə yenidən baxmamalı və Ali Məhkəmə kimi işin hallarını yenidən araşdırmalı deyil. Dördüncü instansiya şikayətləri Konvensiya tərəfindən əsas qoyulmuş mühakimə mexanizmi olan Məhkəmənin rolunun və təbiətinin **ərizəçilər tərəfindən düzgün dərk edilməməsindən** irəli gəlir.

346. Fərqli xüsusiyyətlərə baxmayaraq, Konvensiya digər dövlətlərarası sazişlər kimi eyni qaydalara, xüsusilə Müqavilələr Hüququ üzrə Vyana Konvensiyasına tabe olur (*Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı*, § 65). Məhkəmə üzv dövlətlərin suveren iradəsilə ona verilmiş hüquqlardan istifadə etməklə ümumi səlahiyyətlər çərçivəsindən kənara çıxma bilməz. Bu məhdudiyətlər Konvensiyanın 19-cu maddəsində müəyyən edilib:

Razılığa gələn Yüksək Tərəflər **bu Konvensiya və ona dair Protokollarla öz üzərlərinə götürdükleri öhdəliklərə riayət olunmasını** təmin etmək məqsədi ilə İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinə təsis edirlər.

347. Buna görə, Razılığa gələn dövlətlər Konvensiyaya (və Protokollara) qoşularkən Məhkəmənin həmin üzv dövlətlərdə insan hüquqları ilə bağlı üzərlərinə götürdükleri öhdəliklərə əməl olunub-olunmamasını yoxlamaq səlahiyyəti məhduddur. Əlavə olaraq üzv dövlətlərin hüquq sistemlərinə Məhkəmənin birbaşa müdaxilə etmək hüququ olmadıqda, o, həmin hüquq sistemlərinin müstəqilliyinə hörmətlə yanaşmalıdır. Bu o deməkdir ki, milli məhkəmələr tərəfindən düzgün şərh olunmadığı faktlarla və ya qanunla bağlı araşdırma aparmaq Məhkəmənin işi deyil. Əgər bu pozuntular Konvensiya tərəfindən qorunan hüquq və azadlıqları pozursa, Məhkəmə müdaxilə edə bilər. Məhkəmə yerli məhkəmənin bir qərar əvəzinə başqasını qəbul etməsinə gətirib çıxaran faktları qiymətləndirməməlidir. Əks təqdirdə Məhkəmə üçüncü və ya dördüncü instansiya məhkəməsi qismində çıxış etmiş olur və bu onun hərəkətlərinə qoyulmuş məhdudiyətlərin aşması ola bilər (*Garcia Ruiz İspaniyaya qarşı*, § 28 və *Perlala Yunanıstana qarşı**, § 25).

⁷ 13 sentyabr 2010-cu il tarixdə yenilənmişdir.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

348. Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə almaqla, Məhkəmə bir qayda olaraq aşağıdakı məsələlərlə bağlı yerli məhkəmələr tərəfindən aparılmış araşdırmanı və çıxarılan yekun nəticəni sual altına qoya bilər:

- (a) işin hallarının müəyyən edilməsi;
- (b) milli hüququn şərh və tətbiqi;
- (c) məhkəmə baxışında sübutların qiymətləndirilməsi və qəbul edilməsi;
- (d) mülki mübahisə ilə bağlı nəticənin ədalətli olmasının əsaslandırılması;
- (e) şübhəli şəxsin cinayət proseslərinə əsasən təqsirli və ya təqsirsiz bilinməsi.

349. Bu qayda istisna olmaqla Məhkəmə yalnız bir halda araşdırmanı və yekun nəticəni sual altına qoya bilər: işin yekun nəticəsi ədalətdən və sağlam fikirdən uzaq olan kobud və aşkar özbaşınalıqla Konvensiyanın müddəalarını pozmuş olsun (*Sisojeva və başqaları Latviyaya qarşı*, § 89).

350. Dördüncü instansiya şikayəti Konvensiyanın istənilən müddələrinin pozulması və yerli səviyyədə hüquqi sahədən asılı olmayan prosedurların nəticəsində təqdim edilə bilər. Məsələn, dördüncü instansiya doktrini aşağıdakı işlərdə tətbiq oluna bilər:

- (a) mülki işlər (*Garcia Ruiz İspaniyaya qarşı*, § 28; *Pla və Puncernau Andorraya qarşı*, § 26);
- (b) cinayət işləri (*Perlala Yunanıstana qarşı**, § 25; *Khan Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 34);
- (c) vergi işləri (*Dukmedjian Fransaya qarşı**, § 71);
- (d) sosial məsələlərlə bağlı işlər (*Marion Fransaya qarşı*, § 22);
- (e) inzibati işlər (*Agathos və başqa 49 nəfər Yunanıstana qarşı**, § 26);
- (f) səsvermə hüququ ilə bağlı işlər (*Adamsons Latviyaya qarşı**, § 118);
- (g) qeyri-vətəndaşların gəlişi, yaşayışı və ölkədən çıxarılması ilə bağlı işlər (*Sisojeva və başqaları Latviyaya qarşı*).

351. Buna baxmayaraq dördüncü instansiya şikayətləri əsasən Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq mülki və cinayət proseslərində “ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ” ilə bağlı verilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bu məsələ ərizəçilər tərəfindən əsas anlaşılmazlıq mənbəyidir, 6-cı maddənin 1-ci bəndinin tələb etdiyi “ədalətlik” “maddi” deyil (yalnız məhkəmə prosesində tətbiq oluna bilən həm hüquqi, həm də etik hissədən ibarət konsepsiyalar), əksinə - “prosesual” ədalətlikdir. Bu, praktiki olaraq tərəflərin ifadələrinin dinlənilməsi çəkişmə prosesinə aiddir və tərəflər bu zaman məhkəmə qarşısında bərabər hüquqa malik olurlar (*Star Cate Epilekta Gevmata və başqaları Yunanıstana qarşı**).

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

352. Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun verilmiş dördüncü instansiya şikayəti Məhkəmə tərəfindən ərizəçinin artıq çəkişmə prosesində iştirak etməsi əsası ilə rədd edilir; çünki o, həmin proseslərin müxtəlif mərhələlərində öz işi ilə bağlı arqument və sübutlar təqdim etmək imkanına malik olmuş; qarşı tərəfin təqdim etdiyi sübut və arqumentlərlə bağlı effektiv olaraq əks arqument irəli sürmək imkanına malik olmuş; onun bütün arqumentləri obyektiv, işin həllinə uyğun olaraq tam şəkildə dinlənilmiş və məhkəmələr tərəfindən araşdırılmışdır; mübahisə olunan qərarla bağlı faktiki və hüquqi əsaslar tam təfərrüatı ilə verilmiş və ümumilikdə proses tam olaraq ədalətli olmuşdur (*Garcia Ruiz İspaniyaya qarşı, Khan Birləşmiş Krallığa qarşı*).

3. Pozuntunun aydın və aşkar şəkildə yoxluğu

353. Ərizəçi qəbuledilmə kriteriyasının bütün formal şərtlərini yerinə yetirirsə və Konvensiyaya uyğun hərəkət edərək dördüncü instansiya şikayəti etməzsə belə, Konvensiyanın zəmanət verdiyi hüquqlara dair pozuntu aşkar edilmədikdə ərizəçinin şikayəti açıq-aşkar əsaslandırılmamış elan ediləcəkdir. Belə hallarda Məhkəmənin yanaşması şikayəti mahiyyəti üzrə araşdırmaqdan, pozuntunun olmaması barədə nəticə çıxarmaqdan və növbəti prosedurlara keçmədən şikayəti qəbuledilməz elan etməkdən ibarət olacaqdır. Belə yanaşmanın tətbiqi ilə bağlı şikayətin 3 növü var.

a) Ədalətsizlik və özbaşnalığın aşkar olunmaması

354. Subsidiarlıq prinsipinə uyğun olaraq yerli hakimiyyət orqanları ilk öncə Konvensiya ilə qorunan əsas azadlıqları təmin etməlidirlər. Ümumi qayda olaraq işin hallarının müəyyən edilməsi və milli hüququn təfsiri bilavasitə yerli məhkəmələrin və digər hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətinə aiddir və onların araşdırılması və yekun qərarı Məhkəmə üçün məcburidir. Lakin bütün Konvensiya sisteminə məxsus hüquqların effektivliyi prinsipi ondan ibarətdir ki, Məhkəmə ərizəçinin şikayət etdiyi qərar qəbuletmə prosesinin ədalətli və özbaşına olmamasını müəyyən etməlidir (baxılan iş inzibati və ya məhkəmə xarakterli, yaxud işdən asılı olaraq hər ikisi ola bilər).

355. Məhkəmə prosesin gedişində aşağıdakı şərtlər nəzərə alınmaqla səlahiyyətli yerli məhkəmə tərəfindən mahiyyəti üzrə araşdırılmış şikayəti (bunu təkzib edən sübut olmadıqda) açıq-aydın əsassız elan edə bilər:

(a) proseslər milli hüquq sistemində müəyyən olunmuş səlahiyyətli orqanlar tərəfindən həyata keçirildikdə;

(b) proseslər milli hüququn prosedur tələblərinə uyğun şəkildə həyata keçirildikdə;

(c) maraqlı tərəf müvafiq orqan tərəfindən tam dinlənilmiş arqument və sübutları təqdim etdikdə;

- (d) səlahiyyətli orqanlar işin ədalətli həlli üçün əhəmiyyətli olan bütün faktiki və hüquqi elementləri obyektiv araşdırdıqda və nəzərə aldıqda;
- (e) kifayət qədər əsaslı qərarın qəbul edilməsi ilə nəticələnən proseslər.

b) Məqsəd və vasitələr arasında mütənasiblik çatışmazlığının olmaması

356. Şikayətin əsası olan Konvensiyanın müvafiq hüququ mütləq olmadığı halda və məhdudiyyətlərin subyektə açıq-aydın (Konvensiyada aşkar şəkildə ifadə olunmuş) və ya qeyri-müəyyən (Məhkəmə preşident hüququ ilə müəyyən edilir) olduqda, Məhkəmə bu hüquqa müdaxilənin mütənasib olub-olmamasını qiymətləndirməyə çağırılır.

357. Məhdudiyyətlərə açıq-aydın formada icazə verən müddəalar çərçivəsində 4 maddə ilə bağlı xüsusi qrup müəyyən edilə bilər: 8-ci maddə (şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ), 9-cu maddə (fikir, vicdan və din azadlığı), 10-cu maddə (fikri ifadə etmək azadlığı) və 11-ci maddə (yığıncaq və birləşmək azadlığı). Bütün bu maddələr eyni struktura malikdir: birinci bənddə əsas hüquq barədə qeyd olunur, ikinci bənd isə dövlət tərəfindən həmin hüququn həyata keçirilməsini məhdudlaşdırma biləcək şəraitləri müəyyən edir. İkinci bəndin mətni hər bir halda eyni olmasa da, quruluşu eynidir. Məsələn, şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ ilə bağlı 8-ci maddənin 2-ci bəndində aşağıdakılar qeyd olunur:

Milli təhlükəsizlik və ictimai asayiş, ölkənin iqtisadi rifah maraqları naminə, iqtisad və ya cinayətlərin qarşısını almaq üçün, sağlamlığı yaxud mənəviyyatı qorumaq üçün və ya digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarını müdafiə etmək üçün **qanunla nəzərdə tutulmuş** və **demokratik cəmiyyətdə zəruri olan** hallar istisna olmaqla, bu hüququn həyata keçirilməsinə dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən müdaxiləyə yol verilmir.

4 sayılı Protokolun 2-ci maddəsi də (hərəkət azadlığı) bu kateqoriyaya aiddir: onun üçüncü bəndi də eyni modeli təsbit edir.

358. Dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən yuxarıda qeyd olunmuş hüquqlardan birinin həyata keçirilməsinə edilmiş müdaxilə ilə bağlı Məhkəməyə müraciət edildikdə, o, məsələni 3 mərhələdə araşdırır. Əgər dövlət tərəfindən “müdaxilə” həqiqətən də olmuşdursa (bu cavab hər zaman aydın olmayan, ilk olaraq araşdırılmalı olan ayrıca məsələdir) Məhkəmə aşağıdakı suallara növbə ilə cavab axtarır:

- (a) Müdaxilə kifayət qədər əlçatan və proqnoz verilə bilən “qanun”a əsasən edilibmi?
- (b) Əgər belədirsə, tam sadalanan “legitim məqsədlər”dən heç olmazsa birinə riayət olunubmu (Maddədən asılı olaraq məqsədlərin siyahısı dəyişir)?

(c) Əgər belədirsə, müdaxilə məqsədə çatmaq üçün “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olmuşdurmu? Başqa sözlə, məsələ üzrə məhdudiyətlər və məqsəd arasında əlaqə mütənasibliyi varmı?

359. Bu üç sualın hər birinə cavab müsbətdirsə, edilmiş müdaxilə Konvensiyaya uyğun hesab olunacaqdır. Əgər belə deyilsə pozuntu aşkar olunacaqdır. Üçüncü sualla bağlı araşdırma apararkən, Məhkəmə dövlətin qiymətləndirmə çərçivəsini nəzərə almalıdır və onun tətbiq dairəsi şəraitdən, qorunan hüququn təbiətindən və müdaxilənin xarakterindən asılı olaraq dəyişir (*Stoll İsveçrəyə qarşı*, § 105; *Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı*, § 119; *S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 102; *Mentzen Latviyaya qarşı*).

360. Eyni prinsip təkcə yuxarıda qeyd olunan maddələrə deyil, həmçinin Konvensiyanın digər müddələrinə, eyni zamanda maddədə qeyd olunmayan, qeyri-müəyyən məhdudiyətlərə də tətbiq olunur. Məsələn, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi ilə təmin edilən məhkəməyə maneəsiz müraciət hüququ mütləq deyil və məhdudiyətlərin subyektivi ola bilər; maneəsiz müraciət hüququ öz təbiətinə görə dövlət tərəfindən tənzim olunmalıdır və nəticə etibarilə bu məhdudiyətlərə icazə verilir. Bu baxımdan üzv dövlətlərin müəyyən qərarverici səlahiyyətləri var, lakin Konvensiyanın tələblərinə əməl olunub-olunmaması ilə bağlı yekun qərarı Məhkəmə verir. O əmin olmalıdır ki, tətbiq olunan məhdudiyətlər şəxsin məhkəməyə müraciət etmək hüququnu məhdudlaşdırmır və azaltmır, çünki əks halda bu və ya digər dərəcədə hüququn mahiyyəti pozula bilər. Əlavə olaraq məhkəməyə müraciət etmək hüququnun məhdudlaşdırılması ilə bağlı qarşıya legitim məqsəd qoyulmadıqda və həyata keçirilən vasitələrlə məqsəd arasında əsaslı mütənasiblik əlaqəsi olmadıqda 6-cı maddənin 1-ci bəndi pozulmuş olacaqdır (*Cudak Litvaya qarşı*, § 55).

361. Ərizənin ilkin araşdırılması zamanı Məhkəmə yuxarıda qeyd olunan şərtlərə əməl olunmasına əmin olmalıdır, işin halları baxımından dövlətin müdaxilə məqsədləri ilə həyata keçirilən vasitələr arasında aşkar şəkildə mütənasiblik çatışmazlığı olmadıqda, Məhkəmə məsələ ilə bağlı şikayəti açıq-aşkar əsassız olduğundan qəbuledilməz elan edəcəkdir. Məhkəmənin belə bir işi qəbuledilməz elan etdiyi üçün göstərdiyi əsaslar, iş mahiyyəti üzrə baxarkən heç bir pozuntunun olmaması barədə çıxardığı qərarın əsasları ilə eynilik təşkil edir və ya oxşar olur (*Mentzen Latviyaya qarşı*).

c) Digər nisbətən birbaşa substantiv məsələlər

362. Yuxarıda götürülən vəziyyətlərə əlavə olaraq, əgər Məhkəmə ərizədə əsaslanan Konvensiya müddələrinin pozulmasının görünmədiyinə əmin olsa, məhkəmə şikayəti qəbuledilməz elan edəcəkdir. Bu halın baş verdiyi iki cür şərait var:

(a) əgər Məhkəmənin identik və ya oxşar proseslərdə zəngin və müəyyən olunmuş presedent hüququ varsa və onun əsasında

Konvensiyanın pozulmasını baş vermədiyi barədə qərar verə bilər (*Galev və Başqaları Bolqarıstana qarşı*);

(b) əgər əvvəllər məsələ ilə birbaşa və spesifik qərarların olmadığına baxmayaraq, Məhkəmə mövcud olan presedent hüququ əsasında Konvensiya pozuntusunun görünmədiyi barədə qərar verə bilər (*Hartung Fransaya qarşı* *).

363. Hər iki halda, Məhkəmədən prosesin faktlarını və bütün digər müvafiq faktiki elementləri hərtərəfli və ətraflı araşdırmaq tələb oluna bilər (*Collins və Akaziebie İsveçə qarşı*).

4. Əsassız şikayətlər: sübutların olmaması

364. Məhkəmə qarşısında proseslər təbiətə çəkişmə xarakterlidir. Ona görə də hər iki tərəf (ərizəçi və cavabdeh Hökumət) öz faktiki arqumentlərini (Məhkəməni lazımi faktiki dəlillərlə təchiz etməklə) və hüquqi arqumentlərini (istinad olunan Konvensiya müddəasının, onların fikrincə, niyə pozulduğunu yaxud pozulmadığını izah etməklə) əsaslandırmalıdırlar.

365. Məhkəmə Qaydalarının fərdi ərizələrin məzmununu tənzimləyən 47-ci qaydasının müvafiq hissələri aşağıdakıları təmin edir:

1. 34-cü maddə üzrə bütün şikayətlər müvafiq Şöbənin Prezidenti əks qərar vermədiyi halda qeydiyyat şöbəsinin hazırladığı ərizə formasında edilməlidir. Ərizədə qeyd olunmalıdır:

...

(d) faktların qısa ifadəsi;

(e) Konvensiyanın iddia olunan pozuntusunun (pozuntuların) və müvafiq arqumentlərin ifadəsi;

...

(g) ərizənin məqsədi;

və

(h) müvafiq sənədlərin və xüsusilə ərizənin məqsədi ilə əlaqəli məhkəmə və ya qeyri-məhkəmə qərarlarının surətləri...

ilə müşayiət olunmalıdır.

...

4. Bu Qaydanın 1-ci bəndinin tələblərinə cavab verməyən ərizə Məhkəmə tərəfindən baxılmayacaqdır.

366. Əlavə olaraq, Məhkəmə Qaydalarının 44C Qaydasının 1-ci paragrafına əsasən:

Tərəflərdən birinin dəlil təqdim etmədiyi və ya məhkəmənin tələb etdiyi məlumatı təqdim etmədiyi və ya müvafiq məlumatı səsəndirmədiyi və ya prosesdə aktiv iştirak etmədiyi halda Məhkəmə buna uyğun hesab etdiyi qərar verə bilər.

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

367. Yuxarıda qeyd olunan şərtlər yerinə yetirilməzsə, Məhkəmə ərizəni açıq-aydın əsassız hesab edərək qəbul olunmaz elan edəcək. Bu halın baş verə biləcəyi iki şərait var:

(a) əgər ərizəçi sadəcə olaraq bir və ya bir neçə Konvensiya müddəalarına istinad edərkən onların necə pozulduğunu izah etmirsə (bu pozuntular prosesin faktlarında açıq-aşkar olmadıqda) (*Trofimçuk Ukraynaya qarşı**; *Baillard Fransaya qarşı**);

(b) əgər ərizəçi öz iddialarını dəstəkləmək üçün sənədləşdirilmiş dəlil gətirməkdən imtina edirsə (xüsusilə, yerli məhkəmələrin yaxud digər səlahiyyətli orqanlarının qərarları); burada bir istisna ola bilər: əgər onun bunu etməsinə öz iradəsindən kənar mane olan şərtlər varsa (məsələn, həbsxana rəhbərliyi məhkumun şəxsi işində olan sənədləri Məhkəməyə təqdim etməkdən imtina edirsə).

5. Qarışıq, yaxud reallığa uyğun olmayan şikayətlər

368. Əgər ərizə o qədər qarışıqdır ki, orada şikayət olunan faktları anlamaq və ərizəçinin nədən şikayət etdiyini başa düşmək mümkünsüzdür, Məhkəmə şikayəti açıq-aydın əsassız kimi qəbul edilməz elan edəcək. Eyni yanaşma reallığa uyğun olmayan şikayətlərə də tətbiq olunur, yəni obyektiv olaraq mümkünsüz olan faktlar, aşkarca uydurulmuş və ümumi mənada məntiqə zidd şikayətlər. Belə işlərdə pozuntunun olmaması hətta heç bir hüquqi təhsili olmayan, orta izləyiciyə də aşkar olacaqdır.

B. Əsaslı ziyanın vurulmaması⁸

35-ci maddənin 3 b) bəndi - Qəbul edilmə şərtləri

3. Məhkəmə 34-cü maddənin müddəalarına müvafiq olaraq verilmiş istənilən fərdi şikayəti qəbul olunmayan elan edə bilər, əgər.:

...

b. ərizəçiyə əsaslı ziyan vurulmamışdır. Buna istisna olaraq, əgər Konvensiya və onun Protokollarında qeyd olunan insan hüquqlarına hörmət ərizənin baxılmasını tələb edirsə yaxud yerli tribunal məsələ üzrə lazımi tədbir görməyibsə, heç bir ərizə bu kriteriya əsasında geri qaytarıla bilməz.

1. Yeni kriteriyanın yaranma tarixi

369. 14 sayılı Protokolun 1 iyun 2010-cu il tarixdə qüvvəyə minməsi ilə 35-ci maddədə göstərilən şərtlərə yeni qəbul olunma kriteriyası əlavə edilmişdir. Protokolun 20-ci maddəsinə uyğun olaraq, yeni müddəa qəbul olunmuş elan edilən ərizələrdən başqa Məhkəmə qarşısına çıxarılmış bütün

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

⁸ 07 iyul 2010-cu il tarixdə yenilənmişdir.

ərizələrə tətbiq olunur. Məhkəmə işlərinin daim çoxalması nəzərə alınaraq bu kriteriyanın qəbul olunmasını şərtləndirmişdir. Bu kriteriya məhkəməyə mahiyyətə araşdırılmasını tələb olunan işlərə diqqət yetirməkdə yardım etmək üçün əlavə vasitə olmalıdır. Başqa sözlə, hakimlərin belə işlərlə məşğul olmamalı prinsipinə (“*De minimis non curat praetor*”) uyğun olaraq Məhkəməyə “kiçik” hesab olunan işlərdən imtina etmək imkanı verilir.

370. “*De minimis*” anlayışının rəsmi olaraq 2010-cu il iyunun 1-ə qədər İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının hissəsi olmamasına baxmayaraq Komissiyanın (baxın: *Eyoum-Priso Fransaya qarşı**; *H.F.K-F Almaniyaya qarşı*; *Lechesne Fransaya qarşı**) və Məhkəmənin bir neçə qərarları üzrə verilmiş xüsusi rəylərdə (məsələn, *Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı*; *O`Halloran və Francis Birləşmiş Krallığa qarşı*; və *Micallef Maltaya qarşı*), həmçinin hökumətlərin Məhkəməyə təqdim olunmuş şərhlərində (məsələn *Koumoutsea və Başqaları Yunanıstana qarşı**) istifadə olunub.

2. Əhatə sahəsi

371. 35-ci maddənin 3 (b) bəndi üç konkret elementdən ibarətdir. İlk olaraq, qəbul olunma kriteriyası özü: ərizəçiyə cüzi ziyan dəydiyi halda Məhkəmə istənilən fərdi şikayəti qəbul edilməz elan edə bilər. Daha sonra iki müdafiə müddəası gəlir. İlk olaraq, insan hüquqlarına hörmət ərizənin mahiyyət üzrə araşdırılmasını tələb edirsə, bu ərizə qəbul olunmaz sayıla bilməz. İkincisi, bu yeni kriteriya əsasında yerli səlahiyyətli orqanlar tərəfindən lazımı qaydada baxılmamış ərizələr geri qaytarıla bilməz.

372. Yalnız Məhkəmə yeni kriteriyanı şərh etmək və onu necə tətbiq etmək barədə qərar qəbul edə bilər. Qüvvəyə minməsinin ilk iki ili ərzində, kriteriyanın tətbiqi Palata və Ali Palataya buraxılır (14 sayılı Protokol, Maddə 20 § 2), onlar tərəfindən kriteriyanın tətbiqi üçün aydın presedent hüququ prinsipləri müəyyən olunacaqdır.

3. Ərizəçiyə ciddi ziyanın vurulub-vurulmaması

373. “Əhəmiyyətli ziyan” Məhkəmənin presedent hüququnun inkişafı vasitəsilə obyektiv meyar təsis edən şərhə qadir olan və bunu tələb edən bir termdir. Artıq mövcud olan qəbul olunma kriteriyalarına əlavə olaraq, bu termin Məhkəməyə müəyyən dərəcədə elastiklik verir (14 sayılı Protokol 14, CETS No.194 §§ 78 və 80 üçün İzahedicə Hesabat baxın, bundan sonra “*İzahedicə Hesabat*”). Yeni kriteriya o fikrə arxalanır ki, hüquq pozuntusu hüquqi cəhətdən nə qədər real olsa da, ərizəçiyə minimum

* Mətn yalnız fransız dilindədir.

səviyyədə neqativ təsir göstərməlidir ki, beynəlxalq Məhkəmə tərəfindən baxılsın (*Korolev Rusiyaya qarşı*).

374. Kriteriyanın quruluşu ərizəçinin yerli səviyyədə artıq uğradığı ziyanı hesaba alır. Hesaba alınacaq faktorlardan biri ərizəçiyə dəymiş maddi zərərdir, amma bu faktor tək deyil (məsələdə məbləğin cüziliyinə görə qəbul edilməmiş müraciət üçün *Bock Almaniyaya qarşı* işinə baxın). *İonescu Rumuniyaya qarşı* işində, Məhkəmənin fikrincə ərizəçiyə qarşı maddi ziyan böyük deyildi; miqdar 90 avroya bərabər idi və bunun ərizəçinin şəxsi həyatı üçün ciddi nəticələr verəcəyini göstərəcək heç bir məlumat yox idi. *Korolev Rusiyaya qarşı* işində, ərizəçinin şikayəti ondan ibarət idi ki, cavabdeh səlahiyyətli orqan yerli məhkəmənin qərarı ilə ona ödəməli olduğu bir avrodan az məbləği ödəməyib. Fəqət, Məhkəmə dərk edir ki, maddi ziyanın təsiri abstrakt şəkildə ölçülməməlidir; hətta cüzi maddi ziyan belə şəxsin özünəməxsus şəraiti və yaşadığı ölkə yaxud bölgənin iqtisadi vəziyyətindən asılı olaraq əhəmiyyətli ola bilər.

375. Lakin məhkəmə, eyni zamanda, dərk edir ki, maddi marağ ərizəçinin əlverişsiz şəraitə düşməsinə müəyyən edilməsi üçün yeganə element deyil. Həqiqətən, Konvensiyanın pozulması önəmli prinsipial məsələlərə toxuna bilər və maddi marağa təsir etməsə də ciddi ziyan vura bilər (*Korolev Rusiyaya qarşı*). Ərizəçinin iddia olunan pozuntunun təsiri barədə subyektiv fikri obyektiv dəlillərlə əsaslandırılmalıdır.

4. İki qorunma müddəaları

a) İnsan hüquqlarına hörmətin işin mahiyyət üzrə araşdırılmasını tələb edib-etməməsi

376. İkinci element, Konvensiyada və ona dair protokollarda nəzərdə tutulan insan hüquqlarına hörmətin pozulmasının mahiyyət üzrə araşdırılmasını tələb etdiyi halda geriye qaytarılmayacağını təmin edən qoruyucu müddəasıdır (İzahedici Hesabata baxın, § 81). Bu elementin mənası Konvensiyanın 37-ci maddəsinin 1-ci bəndinin ikinci cümləsindən irəli gəlir: həmin bənddə ərizələrin siyahısından çıxarılmasına dair qərarlar kontekstində oxşar funksiyalar nəzərdə tutulur. Eyni ifadə 38-ci maddənin 1-ci bəndində tərəflər arasında barışıq sazişin təmin edilməsi üçün əsas kimi istifadə olunub.

377. Konvensiyanın orqanları ardıcıl olaraq bu müddəaları onun tərəflərin həll etməsinə və işin siyahıdan çıxarılması üçün hər hansı başqa əsasların mövcudluğuna baxmayaraq işin araşdırılmasının davam etməsini məcbur edən hal kimi şərh etmişdir. Konvensiyaya riayət olunmasına təsir edən ümumi problemlər qaldırılsa, işin daha dərinədən araşdırılması zəruri hesab olunur (*Tyrer Birləşmiş Krallığa qarşı*, § 2).

378. Ümumi xarakterli belə məsələlər, misal üçün, Dövlətin Konvensiya üzrə öhdəliklərinə aydınlıq gətirmək lazım olduqda və ya cavabdeh

Dövlətin ərizəçiyə və onunla eyni vəziyyətdə olan digər şəxslərə təsir edən struktural çatışmazlıqlarının aradan qaldırmasına məcbur etmə zamanı yarana bilər. Buna görə də Məhkəmə tez-tez 37-ci və 38-ci maddələri rəhbər tutaraq, baxılan ümumi xarakterli problemlərin həll edildiyini yaxud həll olunmaqda olduğunu və analoji hüquqi məsələlərin digər işlər üzrə məhkəmə tərəfindən həll olub-olmadığını yoxlayır (başqaları arasında *Can Avstriyaya qarşı*, para 15-18; və *Leger Fransaya qarşı* § 51-2 baxın). Məsələn, əgər dövlətdaxili orqanlar tərəfindən prosessual qaydaların tətbiqi barədə Məhkəmə artıq qərar qəbul etmişdirsə və şikayət keşmişə aiddirsə, insan hüquqlarına hörmət eyni şikayətin təhlilinə zərurət doğurmayacaq (*İonescu Rumıniyaya qarşı*). Məhkəmənin *Korolyov Rusiyaya qarşı* qərarında, Məhkəmə işə mahiyyəti üzrə baxması üçün ictimai asayişin heç bir səbəbini görmədi. Birincisi, ona görə ki hazırkı işdə olan problemə oxşar problemlər barədə Məhkəmə bir neçə dəfə qərar qəbul edib; inikisi, Məhkəmə və Nazirlər Kabineti Rusiya Federasiyasında yerli məhkəmə qərarlarının icra olunmaması barədə problemin sistematik olduğunu qeyd etmişdir.

b) İşə yerli məhkəmədə lazımi qaydada baxılıb-baxılmaması

379. Əgər işə yerli məhkəmədə lazımi qaydada baxılmayıbsa, Məhkəmə həmin işlə bağlı ərizəni mənasız təbiətinə görə qəbul etməyə bilməz. Subsidiarlıq prinsipini əks etdirən bu müddəə qəbul kriteriyasının tətbiqi naminə hər bir iş üçün, yerli və yaxud Avropa səviyyəsində, məhkəmə baxışını təmin etməyə, başqa sözlə ədalətin imtinasının qarşısını alınmasına yönəlmişdir.

380. “Lazımi” anlayışının şərhinə gəldikdə, onu demək olar ki, yeni kriteriya Konvensiyanın 6-cı maddəsindəki ədalətli məhkəmənin tələbləri kimi ciddi şərh olunmayacaqdır (*İonescu Rumıniyaya qarşı*).

İSTİFADƏ OLUNMUŞ İŞLƏRİN SİYAHISI

(rəqəmlər səhifələrin nömrəsini göstərir)

-- A --

- A. Fransaya qarşı, 23 noyabr, 1993-cü il, A seriyası, no. 277-B*
A. Norveçə qarşı, no.28070/06, 9 aprel, 2009-cu il
A. Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr, 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-VI
A.D.T. Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 35765/97, ECHR 2000-IX
Abdulaziz, Cabales və Balketali Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 may 1985-ci il, A seriyası no. 94
Ada Rossi və başqaları İtaliyaya qarşı, nos. 55185/08, 55483/08, 55516/08, 55519/08, 56010/08, 56278/08, 58420/08 və 58424/08, ECHR 2008-ci il
Adam və başqaları Almaniyaya qarşı, no. 290/03, 1 sentyabr, 2005-ci il
Adamsons Latviyaya qarşı, no. 3669/03, 24 iyun, 2008-ci il
Adesina Fransaya qarşı, no. 31398/96, 13 sentyabr, 1996-cı il
Adolf Avstriyaya qarşı, 26 mart, 1982-ci il, A seriyası, no. 4962
Aerts Belçikaya qarşı, 30 iyul 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-V
Agathos və digər 49 nəfər Yunanıstana qarşı, no. 19841/02, 23 sentyabr, 2004-cü il
AGOSİ Birləşmiş Krallığa qarşı, 24 oktyabr, 1986-cı il, A seriyası no. 108
Agrotexim və başqaları Yunanıstana qarşı, 24 oktyabr, 1995-ci il, A seriyası no. 330-A
Ahmet Sadik Yunanıstana qarşı, no. 18877/91, 15 noyabr 1996-cı il
Ahmut Niderlanda qarşı, 28 noyabr, 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-VI
Ahtinen Finlandiyaya qarşı, no. 48907/99, 31 may 2005-ci il
Air Canada Birləşmiş Krallığa qarşı, 5 may, 1995-ci il, A seriyası no. 316-A
Airey İrlandiyaya qarşı, 9 oktyabr, 1979-cu il, A seriyası, no. 32
Akdivar və başqaları Türkiyəyə qarşı, 16 sentyabr, 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-IV
Aksoy Türkiyəyə qarşı, 18 dekabr, 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-VI
Al-Adsani Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 35763/97, ECHR 2001-XI
Alatulkkila və başqaları Finlandiyaya qarşı, no.33538/96, 28 iyul, 2005-ci il
Albert və Le Compte Belçikaya qarşı, 10 fevral 1983-cü il, A Seriyası, no. 58
Aldrian Avstriyaya qarşı, no. 16266/90, Komissiya qərarı 7 may, 1990-cı il, DR 65
Aleksandr Zaiçenko Rusiyaya qarşı, no. 39660/02, 18 fevral, 2010-cu il
Aleksanyan Rusiyaya qarşı, no. 46468/06, 22 dekabr, 2008-ci il
Ali Şahmo Türkiyəyə qarşı, no. 37415/97, 1 aprel, 2003-cü il
Əliyev Gürcüstanına qarşı, no. 522/04, 13 yanvar, 2009-cu il
Allan Birləşmiş Krallığa qarşı, no 48539/99, 28 avqust, 2001-ci il
Almeida Garrett, Mascarenhas Falcao və başqaları Portuqaliyaya qarşı, nos. 29813/96 və 30229/96, ECHR 2000-I
Al-Moayad Almaniyaya qarşı, no. 35865/03, 20 fevral, 2007-ci il
Al-Nashif Bolqarıstana qarşı, no. 50963/99, 20 iyun, 2002-ci il

Amann İsveçrəyə qarşı, no. 27798/95, ECHR 2000-II
Amuur Fransaya qarşı, 25 iyun 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-III
An və başqaları Kiprə qarşı, no 18270/91, Komissiya qərarı 8 oktyabr, 1991-ci il
Andrasik və başqaları Slovakiyaya qarşı, nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 və 60226/00, ECHR 2002-IX
Andrasik və başqaları Slovakiyaya qarşı, nos. 57984/00, 60237/00, 60242/00, 60679/00, 60680/00, 68563/01 və 60226/00, ECHR 2002-IX (çıxarışlar)
Andreyeva Latviyaya qarşı, no.55707/00, ECHR 2009
Andreou Papi Türkiyəyə qarşı, no.16094/90, 22 sentyabr, 2009-cu il
Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı, no. 73049/01, ECHR 2007-I
Apay Türkiyəyə qarşı, no. 3964/05, 11 dekabr, 2007-ci il
Aquilina Maltaya qarşı, no. 25642, no. 25642/94, ECHR 1999-III
Arat Türkiyəyə qarşı, no. 10309/03, 10 noyabr, 2009-cu il
Arslan Türkiyəyə qarşı, no. 36747/02, ECHR 2002-X (çıxarışlar)
Assanidze Gürcüstana qarşı, no.71503/01, ECHR 2004-II
Athanassoglou və başqaları İsveçrəyə qarşı, no. 27644/95, ECHR 2000-IV
Ayuntamiento de Mula İspaniyaya qarşı, no. 55346/00, ECHR 2001-I (çıxarışlar)
Azinas Kiprə qarşı, no. 56679/00, ECHR 2004-III

-- B --

B. Fransaya qarşı, 25 Mart 1992-ci il, A seriyası, no. 232-C
B.C. İsveçrəyə qarşı no. 21353/93, Komissiya qərarı 27 fevral 1995-ci il
Bagheri və Maliki Hollandiyaya qarşı, no. 30164/06, 15 May 2007-ci il
Baillard Fransaya qarşı, no. 6032/04, 25 Sentyabr 2008-ci il
Balmer-Schafroth və başqaları İsveçrəyə qarşı, 26 avqust 1997-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-IV
Balsytė-Lideikienė Litvaya qarşı, no. 72596/01, 4 Noyabr 2008
Banković və digərləri Belçikaya və digər 16 üzv dövlətə qarşı, no. 52207/99, ECHR 2001-XII
Barbera, Messegué və Jabardo İspaniyaya qarşı, 6 dekabr 1988-vi il, A seriyası no.146
Bazorkina Rusiyaya qarşı, no. 69481/01, 27 iyul 2006-cı il
Beer, Regan, Waite və Kennedy Almaniyaya qarşı, nos.28934/95 və 26083/94, ECHR 1999-I
Beganović Xorvatiyaya qarşı, no.46423/06, ECHR 2009
Behrami və Behrami Fransaya qarşı; Saramati Fransa, Almaniya və Norveçə qarşı, 2 May 2007
Belaousof və başqaları Yunanıstana qarşı, no. 66296/01, 27 May 2004-cü il
Belilos İsveçrəyə qarşı, 29 aprel 1988-ci il, A seriyası no.132
Ben Salah, Adraqui və Dhaimə İspaniyaya qarşı, no. 45023/98, 27 Aprel 2000-ci il (çıxarışlar)
Bendenoun Fransaya qarşı, 24 fevral 1994-cü il, A seriyası,284
Benham Birləşmiş Krallığa qarşı, 10 iyun 1996, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-III
Bensaid Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 44599/98, ECHR 2001-I
Benthem Niderlanda qarşı, 23 oktyabr 1985-ci il, A seriyası no.97
Berdzenichvili Rusiyaya qarşı, no. 31697/03, ECHR 2004-II

- Berić və başqaları Bosniya və Hersoqovinaya qarşı, nos.36357/04 və s., ECHR 2007*
- Bernardet Fransaya qarşı, no. 31406/96, 27 noyabr 1996-cı il*
- Berrehab Niderlanda qarşı, 21 iyun 1988-ci il, A seriyası 138*
- Beyeler İtaliyaya qarşı, no. 33202/96, ECHR 2000-I*
- Beygo Avropa Şurasının 46 üzv dövlətinə qarşı, no. 36099/06, 16 iyun 2009-cu il*
- Bigaeva Yunanıstana qarşı, no. 26713/05, 28 May 2009-cu il*
- Bijelić Çernoqoriya və Serbiyaya qarşı, no. 11890/05, 28 Aprel 2009-cu il*
- Bimer S.A. Moldovaya qarşı, no. 15084/03, 10 İyul 2007-ci il*
- Blagojević Niderlanda qarşı, no. 49032/07, 9 İyun 2009-cu il*
- Blečić Xorvatiyaya qarşı, no. 59532/00, ECHR 2006-III*
- Bock Almaniyaya qarşı, no. 22051/07, 19 yanvar 2010-cu il*
- Boicenco Moldovaya qarşı, no. 41088/05 11 İyul 2006-cı il*
- Boivin Avropa Şurası 34 üzv dövlətinə qarşı, no.73250/01, ECHR 2008 - (çıxarışlar)*
- Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim company (Bosphorus Airways) İrlandiyaya qarşı, no. 45036/98, ECHR 2005-VI*
- Botta İtaliyaya qarşı, 24 Fevral 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998*
- Bottaro İtaliyaya qarşı, no. 56298/00, 23 May 2002-ci il*
- Bouglame Belçikaya qarşı, no. 16147/08, 2 Mart 2010-cu il*
- Bouilloc Fransaya qarşı, no. 34489/03, 28 noyabr 2006-cı il*
- Bowman Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 24839/94, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-I*
- Boyle Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 fevral 1994-cü il, A seriyası, 282-B, Komissiyanın hesabatı 9 fevral 1993-cü il*
- Božinovski v. keçmiş Yuqoslaviya Respublikası olan Makedoniyaya qarşı no. 68368/01, 1 fevral 2005-ci il*
- Brânduşe Rumuniyaya qarşı, no. 6586/03, ECHR 2009*
- Bronda İtaliyaya qarşı, 9 iyun 1998ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-IV*
- Broniowski Polşaya qarşı, no. 31443/96, ECHR 2002-X*
- Broniowski Polşaya qarşı, no. 31443/96, ECHR 2004-V*
- Brown Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 38644/97, 24 noyabr 1998-ci il*
- Brudnicka və başqaları Polşaya qarşı, no. 54723/00, ECHR 2005-II*
- Brüggemann və Scheuten Almaniyaya qarşı, no. 6959/75, Komissiyanın hesabatı 12 İyul 1977-ci il, DR 10*
- Brumarescu Rumuniyaya qarşı, no. 28342/95, ECHR 1999-VII*
- Brusco İtaliyaya qarşı, no. 69789/01, 6 sentyabr 2001-ci il (çıxarışlar)*
- Buchholz Almaniyaya qarşı, 6 May 1981-ci il, A seriyası, no. 42*
- Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 sentyabr 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-IV*
- Buckley Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 sentyabr 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-IV, Komissiyanın hesabatı 11 yanvar 1995-ci il*
- Bui Van Thanh və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, no.16137/90, 12 mart 1990-cı il*
- Buj Xorvatiyaya qarşı, no. 24661/02, 1 iyun 2006-cı il*

Bulinwar OOD və Hrusanov Bolqarıstana qarşı, no. 66455/01, 12 aprel 2007-ci il
Burden Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 13378/05, ECHR 2008
Burdov Rusiyaya qarşı (№ 2), no. 33509/04, ECHR 2009
Burdov Rusiyaya qarşı, no. 59498/00, ECHR 2002-III
Burghartz İsveçrəyə qarşı, 22 fevral 1994-cü il, A seriyası no. 280-B
Buzescu Rumıniyaya qarşı, no. 61302/00, 24 may 2005

-- C --

C.C. İspaniyaya qarşı, no. 1425/06, ECHR 2009
C.W. Finlandiyaya qarşı, no. 17230/90, Komissiyanın qərarı 9 oktyabr 1991-ci il
Çakıcı Türkiyəyə qarşı, no. 23657/94, ECHR 1999-IV
Calcerrada Fornieles Mato İspaniyaya qarşı, no. 17512/90, 6 iyul 1992-ci il
Caldas Ramirez de Arrellano İspaniyaya qarşı, no. 68874/01, ECHR 2003-I (çıxarışlar)
Camberrow MM5 AD Bolqarıstana qarşı, no. 50357/99, 1 Aprel 2004-cü il
Campbell və Fell Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 iyun 1984-cü il, A seriyası no. 80
Can Avstriyaya qarşı, no. 9300/81, 30 sentyabr 1985-ci il A seriyası no. 96
Cankoçak Türkiyəyə qarşı, nos. 25182/94 və 26956/95, 20 Fevral 2001-ci il
Cantoni Fransaya qarşı 15 noyabr 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-V
Kapital Bank AD Bolqarıstana qarşı, no. 49429/99, ECHR 2005-XII
Castells İspaniyaya qarşı, no. 11798/85, 23 aprel 1992-ci il
Çelik Türkiyəyə qarşı, no. 52991/99, ECHR 2004-X Celniku Yunanıstana qarşı, no. 21449/04, 5 iyul 2007-ci il
Cereceda Martin və digər 22 nəfər İspaniyaya qarşı, no. 16358/90, 12 oktyabr 1992-ci il
Chapman Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 27238/95, ECHR 2001-I
Chappell Birləşmiş Krallığa qarşı, 30 Mart 1989-cu il, A seriyası, 152-A
Chappex İsveçrəyə qarşı, no. 20338/92, 12 Oktyabr 1994-cü il
Charzynski Polşaya qarşı, no. 15212/03 və Michalak Polşaya qarşı, no. 24549/03, 1 mart 2005-ci il
Chauvy və başqaları Fransaya qarşı, no. 64915/01, ECHR 2004-VI
Chelu Rumıniyaya qarşı, no. 40274/04, 12 Yanvar 2010-cu il
Chernitsyn Rusiyaya qarşı, no. 5964/02, 6 Aprel 2006-cı il
Chevroil Fransaya qarşı, no. 49636/99, ECHR 2003-III
Christie Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 21482/93, Komissiyanın qərarı 27 iyun 1994-cü il
Christine Goodwin Birləşmiş Krallığa qarşı, no.28957/95, ECHR 2002-VI
Church of X. Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 3798/68 17 dekabr 1968-ci il
Komissiyasının qərarı, DR 29
Cinar Türkiyəyə qarşı, no. 28602/95, 13 noyabr 2003-cü il
Ciubotaru Moldovaya qarşı, no. 27138/04, 27 aprel 2010-cu il
Ciulla İtaliyaya qarşı, 22 fevral 1989-cu il, A seriyası 148
Cocchiarella İtaliyaya qarşı, no. 64886/01, ECHR 2006-V
Colibaba Moldovaya qarşı, no. 29089/06, 23 oktyabr 2007-ci il
Collectif national d'information et d'opposition à l'Usine Melox - Collectif Stop

Melox et Mox Fransaya qarşı no. 75218/01, 28 mart 2006-cı il Collins və Akaziebie İsveçə qarşı, no. 23944/05, ECHR 2007-III Confederation française démocratique du travail Avropa Birliyinə qarşı, no. 8030/77, Komissiyasının qərarı 10 İyul 1978-ci il
Connolly Avropa Şurasının 15 üzv dövlətlərinə qarşı, no. 73274/01, 9 dekabr 2008-ci il
Constantinescu Rumıniyaya qarşı, no. 28871/95, ECHR 2000-VIII Cooperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. Hollandiyaya qarşı, no. 13645/05, ECHR 2009 Cooperativa Agricola Slobozia-Hanesei Moldovaya qarşı, no. 39745/02, 3 aprel 2007-ci il
Copland Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 62617/00, ECHR 2007-IV Costello-Roberts Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 mart 1993-cü il, A seriyası, no. 247-C
Cotlet Rumıniyaya qarşı, no. 38565/97, 3 iyun 2003-cü il
Craxi İtaliyaya qarşı (№ 2), no. 25337/94 17 iyul 2003-cü il
Cudak Litvaya qarşı, no. 15869/02, ECHR 2010
Cvetkovic Serbiyaya qarşı, no. 17271/04, 10 iyun 2008-ci il
(Cyprus) Kipr Türkiyəyə qarşı, no. 25781/94, ECHR 2001-IV

-- D --

D.H. və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı, no. 57325/00, ECHR 2007-XII
D.J. və A.-K.R. Rumıniyaya qarşı, no. 34175/05, 20 Oktyabr 2009-cu il
Dalban Rumıniyaya qarşı, no. 28114/95, ECHR 1999-VI
Dalia Fransaya qarşı, 19 fevral 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-I
De Becker Belçikaya qarşı, no. 214/56, 9 iyun 1958-ci il
De Geouffre de la Pradelle Fransaya qarşı, 16 dekabr 1992-ci il, A seriyası, 253-B
De Moor v. Belçika, 23 iyun 1994, A seriyaları, 292-A
De Pace İtaliyaya qarşı, no. 22728/03 17 iyul 2008
De Saedeleer Belçikaya qarşı, no. 27535/04 24 iyul 2007-ci il
De Wilde, Ooms və Versyp Belçikaya qarşı, 18 iyun 1971-ci il, A seriyası no 12
Delle Cave və Corrado İtaliyaya qarşı, no. 14626/03, 5 İyun 2007-ci il, ECHR 2007-VI
Demades Türkiyəyə qarşı, no. 16219/90, 31 iyul 2003-cü il
Demicoli Maltaya qarşı, 27 Avqust 1991-ci il, A seriyası no. 210
Demir və Baykara Türkiyəyə qarşı, no. 34503/97, 12 noyabr 2008-ci il
Demopoulos və başqaları Türkiyəyə qarşı, nos. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04 və 21819/04, ECHR 2010
Dennis və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 76573/01 2 iyul 2002-ci il
Depauw Belçikaya qarşı, no. 2115/04, ECHR 2007-V
Des Fours Walderode, Çexiya Respublikasına qarşı, no. 40057/98, 4 Mart 2003-cü il, ECHR 2004-V
Deweer Belçikaya qarşı, 27 Fevral 1980-cı il, A seriyası, no. 35
Di Giorgio və başqaları İtaliyaya qarşı, no. 35808/03, 29 sentyabr 2009-cu il
Di Salvo. İtaliyaya qarşı, no. 16098/05, 11 yanvar 2007-ci il
Di Sante İtaliyaya qarşı, no. 56079/00, 24 iyun 2004-cü il

Dickson Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 44362/04, ECHR 2007-X
Dimitrescu Ruminiyaya qarşı, nos. 5629/03 və 3028/04, 3 iyun 2008-ci il
Dinç Türkiyəyə qarşı, no. 42437/98, 22 noyabr 2001-ci il
Doran İrlandiyaya qarşı, no. 50389/99, 31 iyul 2003-cü il
Döring Almaniyaya qarşı, no. 37595/97, ECHR 1999-VIII
Draon Fransaya qarşı, no. 1513/03, 6 oktyabr 2005-ci il
Drozd və Janousek Fransa və İspaniyaya qarşı, 26 iyun 1992-ci il, A seriyası no. 24
Duclos Fransaya qarşı, no. 23661/94, 6 aprel 1995-ci il
Dudgeon Birləşmiş Krallığa qarşı, 22 oktyabr 1981-ci il, A seriyası no. 45
Dukmedjian Fransaya qarşı, no. 60495/00, 31 yanvar 2006-cı il
Duringer Grunge Fransaya qarşı, nos. 61164/00 və 18589/02, ECHR 2003-II (çıxarışlar)
Durini İtaliyaya qarşı, no. 19217/91, 12 yanvar 1994-cü il, DR 76-B

-- E --

E.B. Fransaya qarşı, no. 43546/02, ECHR 2008
Eckle Almaniyaya qarşı, 15 iyul 1982, A seriyası no. 51
Egmez Kiprə qarşı, no. 30873/96, ECHR 2000-XII (çıxarışlar)
El Majjaoui və Stichting Touba Moskee Niderlanda qarşı, (xitam edilib), no. 25525/03, 20 dekabr 2007-ci il
Ellı Poluhas Dödsbo İsveçə qarşı, no. 61564/00, ECHR 2006-I
Emesa Sugar N.V. Hollandiyaya qarşı, no. 62023/00, 13 yanvar 2005-ci il
Emine Araç Türkiyəyə qarşı, no. 9907/02, 23 sentyabr 2008-ci il
Enea İtaliyaya qarşı, no. 74912/01, ECHR 2009
Engel və başqaları Niderlanda qarşı, 8 iyun 1976, A seriyası no.22
Epözdemir Türkiyəyə qarşı, no. 57039/00, 31 yanvar 2002-ci il
Escoubet Belçikaya qarşı, no. 26780/95, ECHR 1999-VII
Evans Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 6339/05, ECHR 2007-IV
Evcen Hollandiyaya qarşı, no. 32603/96, Komissiyanın qərarı, 3 dekabr 1997-ci il
Eyoum-Priso Fransaya qarşı, no. 24352/94, 4 sentyabr 1996-cı il
Ezeh və Connors Birləşmiş Krallığa qarşı, nos. 39665/98 və 40086/98, ECHR 2003-X

-- F --

Fairfield Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 24790/04, ECHR 2005-VI (çıxarışlar)
Fayed Birləşmiş Krallığa qarşı, 21 Sentyabr 1994-cü il, A seriyası, no. 294-B
Federation of french Medical Trade Unions and the National Federation of Nurses Fransaya qarşı no. 10983/84, 12 May 1986-cı il, DR 47 (çıxarışlar)
Fedotova Rusiyaya qarşı, no. 73225/01, 13 Aprel 2006-cı il
Feldbrugge Niderlanda qarşı, 29 May 1986-cı il, A seriyası, no. 99
Fener Rum Patrikliği (Ecumenical Patriarchate) Türkiyəyə qarşı, no. 14340/05, 12 Yanvar 2007-ci il
Fernie Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 14881/04, 5 yanvar 2006-cı il
Ferrazzini İtaliyaya qarşı, no. 44759/98, ECHR 2001-VII
Filipović Serbiyaya qarşı, no. 27935/05, 20 noyabr 2007-ci il

Findlay v. Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 fevral 1997-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-I
Fischer Avstriyaya qarşı, no. 27569/02, ECHR 2003-VI
Fogarty Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 37112/97, ECHR 2001-XI
Folgerø və başqaları Norveçə qarşı, no. 15472/02, 14 Fevral 2006-cı il
Folgerø və başqaları Norveçə qarşı, no. 15472/02, ECHR 2007-VII
Foti və başqaları İtaliyaya qarşı, 10 dekabr 1982-ci il, A seriyası no. 56
Freimanis və Lidums Latviyaya qarşı, nos. 73443/01 və 74860/01, 9 Fevral 2006-cı il
Frérot Fransaya qarşı, no. 70204/01, ECHR 2007-VII (çıxarışlar)
Fressoz və Roire Fransaya qarşı, no. 29183/95, 21 yanvar 1999-cu il
Friend, Countryside Alliance və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, nos. 16072/06 və 27809/08, 24 Noyabr 2009-cu il
Funke Fransaya qarşı, 25 fevral 1993-cü il, A seriyası, . 256-A

-- G --

Gäfgen Almaniyaya qarşı, no. 22978/05, ECHR 2010
Gagiu Ruminiyaya qarşı, no. 63258/00, 24 fevral 2009-cu il
Gakiyev və Gakiyeva Rusiyaya qarşı, no. 3179/05, 23 Aprel 2009-cu il
Galev və başqaları Bolqarıstana qarşı, no. 18324/04, 29 Sentyabr 2009-cu il
Galić Niderlanda qarşı, no. 22617/07, 9 İyun 2009-cu il
Gallo İtaliyaya qarşı, no. 24406/03, 7 iyul 2009-cu il
García Ruiz İspaniyaya qarşı, no. 30544/96, ECHR 1999-I
Gardel Fransaya qarşı, no. 16428/05, 17 dekabr 2009-cu il
Gasparini İtaliya və Belçikaya qarşı, no. 10750/03, 12 May 2009-cu il
Gast və Popp Almaniyaya qarşı, no. 29357/95, ECHR 2000-II
Gayduk və başqaları Ukraynaya qarşı, nos. 45526/99, 46099/99, 47088/99, 47176/99, 47177/99, 48018/99, 48043/99, 48071/99, 48580/99, 48624/99, 49426/99, 50354/99, 51934/99, 51938/99, 53423/99, 53424/99, 54120/00, 54124/00, 54136/00, 55542/00 və 56019/00, ECHR 2002-VI (çıxarışlar)
Gennari İtaliyaya qarşı, no. 46956/99, 5 oktyabr 2000-ci il
Gentilhomme, Schaff-Benhadjı və Zerouki Fransaya qarşı, nos.48205/99, 48207/99 və 48209/99, 14 May 2002-ci il
Georgiadis Yunanıstana qarşı, 29 may 1997-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-III
Gürcüstanın Əmək Partiyası Gürcüstana qarşı, no. 9103/04, 8 iyul 2008-ci il
Geraguyn Khorhurd Akumb Ermənıstana qarşı, no. 11721/04, 14 aprel 2009-cu il
Gillan və Quinton Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 4158/05, ECHR 2010
Gillow Birləşmiş Krallığa qarşı, 24 noyabr 1986-cı il, A seriyası no. 109
Giummarra Fransaya qarşı, no. 61166/00, 12 iyun 2001-ci il
Glass Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 61827/00, ECHR 2004-II
Glor İsveçrəyə qarşı, no. 13444/04, ECHR 2009
Gorou Yunanıstana qarşı (№ 2), no.12686/03, 20 mart 2009-cu il
Gorraiz Lizarraga və başqaları İspaniyaya qarşı, no. 62543/00, ECHR 2004-III
Grădinar Moldovaya qarşı, no. 7170/02, 8 aprel 2008-ci il
Grässer Almaniyaya qarşı, no. 66491/01, 16 sentyabr 2004
Gratzinger və Gratzingerova Çexiya Respublikasına qarşı, no. 39794/98, ECHR 2002-VII

Greco Rumıniyaya qarşı, no. 75101/01, 30 noyabr 2006-cı il
Groni Albaniyaya qarşı, no. 25336/04, 7 iyul 2009-cu il
Grzinčić Sloveniyaya qarşı, no. 26867/02, ECHR 2007-V
Guerra və başqaları İtaliyaya qarşı, 19 fevral 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-I
Guillot Fransaya qarşı, 24 oktyabr 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-V
Guisset Fransaya qarşı, no. 33933/96, ECHR 2000-IX
Gül İsveçrəyə qarşı, 19 fevral 1996-cı il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1996-I
Gülmez Türkiyəyə qarşı, 16330/02, 20 may 2008
Gurguchiani İspaniyaya qarşı, no. 16012/06, 15 dekabr 2009-cu il
Gutfreund Fransaya qarşı, no. 45681/99, ECHR 2003-VII
Güzel Erdagöz Türkiyəyə qarşı, no. 37483/02, 21 oktyabr 2008-ci il
Guzzardi İtaliyaya qarşı, 6 noyabr 1980-ci il, A seriyası no. 39

-- H --

H.F.K-F Almaniyaya qarşı, no. 25629/94, 16 yanvar 1996-cı il
Haas Niderlanda qarşı, no. 36983/97, ECHR 2004-I
Hadrabová və başqaları Çexiya Respublikasına qarşı, nos. 42165/02 və 466/03, 25 sentyabr 2007-ci il
Hadri-Vionnet İsveçrəyə qarşı, no. 55525/00, ECHR 2008
Halford Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 iyun 1997-ci il, 1997-III Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat
Hamer Belçikaya qarşı, no. 21861/03, 27 noyabr 2007-ci il
Hartmann Çexiya Respublikasına qarşı, no. 53341/99, ECHR 2003-VIII
Hartung Fransaya qarşı, no. 10231/07, 3 noyabr 2009-cu il
Harutyunyan Ermənistanına qarşı, no. 36549/03, ECHR 2007-VIII
Helmerts İsveçə qarşı, 29 oktyabr 1991-ci il, A seriyası, no. 212-A
Hingitaq 53 və başqaları Danimarkaya qarşı, no. 18584/04, 12 yanvar 2006-cı il
Hofmann Almaniyaya qarşı, no. 1289/09, 23 fevral 2010-cu il
Hokkanen Finlandiyaya qarşı, no. 25159/94, 15 may 1996-cı il
Hokkanen Finlandiyaya qarşı, 23 Sentyabr 1994-cü il, A seriyası, no. 299-A
Holy Monasteries Yunanıstana qarşı, 9 dekabr 1994-cü il, A seriyası no. 301-A
Hornsby Yunanıstana qarşı, 19 Mart 1997-ci il, Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-II
Horsham Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 23390/94, Komissiyanın qərarı 4 sentyabr 1995-ci il
Horvat Xorvatiyaya qarşı, no. 51585/99, ECHR 2001-VIII
Houtman və Meeus Belçikaya qarşı, no. 22945/07, 17 mart 2009-cu il
Howard Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 10825/84, Komissiyanın qərarı 18 Oktyabr 1985-ci il, DR 52
Humen Polşaya qarşı, no. 26614/95, 15 Oktyabr 1999-cu il
Hüseyn Turan Türkiyəyə qarşı, no. 11529/02, 4 mart 2008-ci il
Hüseyn Albaniya və digər 20 üzv dövlətlərə qarşı, no. 23276/04, 14 mart 2006-cı il
Hutten-Czapska Polşaya qarşı, no. 35014/97, ECHR 2006-VIII

-- I --

I.T.C. Maltaya qarşı, no. 2629/06, 11 dekabr 2007-ci il
Iambor Ruminiyaya qarşı (№ 1), no. 64536/01, 24 iyun 2008-ci il
Ian Edgar (Liverpool) Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 37683/97, ECHR 2000-I
Iatridis Yunanıstana qarşı, no. 31107/96, ECHR 1999-II
Içyer Türkiyəyə qarşı, no. 18888/02, 12 yanvar 2006-cı il
Ilaşcu və başqaları Moldova və Rusiyaya qarşı, no. 48787/99, ECHR 2004-VII
Illich Ramirez Sánchez Fransaya qarşı, no. 48787/99, Komissiyanın qərarı
24 iyun 1996-cı il, DR 86
Illiu və Başqaları Belçikaya qarşı, no. 14301/08, 19 May 2009-cu il
Imakayeva Rusiyaya qarşı, no. 7615/02, ECHR 2006-XIII
Imbrioscia İsveçrəyə qarşı, 24 noyabr 1993, A seriyası, no 275
Ionescu Ruminiyaya qarşı, no. 36659/04, 1 iyun 2010-cu il (çıxarışlar)
Iordache Ruminiyaya qarşı, no. 6817/02, 14 oktyabr 2008-ci il
İrlandiya Birləşmiş Krallığa qarşı, 18 yanvar 1978-ci il, A seriyası no. 25
İsaak və başqaları Türkiyəyə qarşı, no. 44587/98, 28 Sentyabr 2006-cı il
İran İslam Respublikası Daşınma Xətləri Türkiyəyə qarşı, no. 40998/98,
ECHR 2007-XIV
İsa və başqaları Türkiyəyə qarşı, no. 31821/96, 16 noyabr 2004-cü il

-- J --

J.A. Pye (Oksford) Ltd və J.A. Pye (Oksford) Land Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı
[GC], no. 44302/02, ECHR 2007-X
Jeličić Bosniya və Hersoqovinaya qarşı (dec.), no. 41183/02, ECHR 2005-XII
Jensen və Rasmussen Danimarkaya qarşı (dec.), no. 52620/99, 20 mart 2003
Jensen Danimarkaya qarşı (dec.), no. 48470/99, ECHR 2001-X
Jian Ruminiyaya qarşı (dec), no. 46640/99, 30 mart 2004-cü il
Johansen Norveçə qarşı, 7 Avqust 1996-cı il, Mühakimə və Qərarlar Hesabatları
1996-III hesabat
John Murray v. Birləşmiş Krallıq, 8 Fevral 1996, Qərarlar hesabat 1996-III
Johnston və Başqaları İrlandiyaya qarşı, 18 dekabr 1986-cı il,
A seriyası. no. 112
Johti Sappmelaccat Ry və Başqaları Finlandiyaya qarşı (dec.), no. 42969/98,
18 yanvar 2005-ci il
Jovanović Xorvatiyaya qarşı (dec), no. 59109/00, ECHR 2002-III
Jurisc və Mehrerau Kollegiyası Avstriyaya qarşı, no. 62539/00, 27 iyul 2006-cı il
Jussila Finlandiyaya qarşı [GC], no. 73053/01, ECHR 2006

-- K --

K. Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 11468/85, Komissiyanın qərarı 15 oktyabr
1986-cı il, DR 50
K.H. və Başqaları Slovakiyaya qarşı, no. 32881/04, ECHR 2009
Kadişis Latviyaya qarşı (dec), no. 47634/99, 29 iyun 2000-ci il
Kalaşnikov Rusiyaya qarşı, no. 47095/99, ECHR 2002-VI
Kanthak Almaniyaya qarşı (dec), no. 12474/86, Komissiyanın qərarı 11 oktyabr
1988-ci il
Karakó Macarıstana qarşı, no. 39311/05, 28 Aprel 2009-cu il
Karner Avstriya qarşı, no. 40016/98, ECHR 2003-IX

Kart Türkiyəyə qarşı [GC], no. 8917/05, 3 dekabr 2009-cu il
Kaya və Polat Türkiyəyə qarşı (dec), nos. 2794/05 və 40345/05, 21 oktyabr 2008-ci il
Kearns Fransaya qarşı, no. 35991/04 10 Yanvar 2008-ci il
Keegan İrlandiyaya qarşı, 26 may 1994-cü il, A seriyası no. 290
Kefalas və Başqaları Yunanıstana qarşı, no. 14726/89, 8 iyun 1995-ci il, A seriyası no. 318-A
Kemevuako Hollandiyaya qarşı (dec), no. 65938/09, 1 İyun 2010-cu il
Kemmache Fransaya qarşı (№ 3) 24 noyabr 1994-cü il, A seriyası no. 296-C
Kerechashvili Gürcüstana qarşı (dec), no. 5667/02, 2 may 2006 (çıxarışlar)
Kərimov Azərbaycanca qarşı (dec), no. 151/03, 28 sentyabr 2006-cı il
Kerojärvi Finlandiyaya qarşı, 19 iyul 1995-ci il, A seriyası no. 322
Khadzhialiyev və Başqaları Rusiyaya qarşı, no. 3013/04, 6 noyabr 2008-ci il
Xan Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 35394/97, ECHR 2000-V
Khashiyev və Akayeva v. Rusiyaya qarşı, nos. 57942/00 və 57945/00, 24 fevral 2005
Kiiskinen və Kovalainen Finlandiyaya qarşı (dec), no. 26323/95, 1 iyun 1999-cu il
Kikots və Kikota Latviyaya qarşı (dec), no. 54715/00, 6 iyun 2002-ci il
Kipritci Türkiyəyə qarşı, no. 14294/04, 3 iyun 2008-ci il
Klass və Başqaları Almaniya qarşı, 6 sentyabr 1978-ci il, A seriyası no. 28
Klyakhin Rusiyaya qarşı, no. 46082/99, 30 noyabr 2004-cü il
Koç və Tosun Türkiyəyə qarşı (dec), no. 23852/04, 13 noyabr 2008-ci il
Kök Türkiyəyə qarşı, no. 1855/02, 19 oktyabr 2006-cı il
König Almaniya qarşı, 28 iyun 1978-ci il, A seriyası no. 27
Kopecký Slovakiyaya qarşı [GC], no. 44912/98, ECHR 2004-IX
Kopp İsveçrəyə qarşı, 25 mart 1998-ci il, Mühakimələr və Qərarlar Hesabatı 1998-II
Korizno Latviyaya qarşı (dec), no. 68163/01, 28 sentyabr 2006-cı il
Kornakovs Latviyaya qarşı, no. 61005/00, 15 iyun 2006-cı il
Korolev Rusiyaya qarşı (dec), no. 25551/05, 1 iyul 2010-cu il
Koumoutsea və Başqaları Yunanıstana qarşı (dec), no. 56625/00, 13 dekabr 2001-ci il
Kozacioglu Türkiyəyə qarşı [GC], no. 2334/03, ECHR 2009
Kozlova və Smirnova Latviyaya qarşı (dec), no. 57381/00, 23 oktyabr 2001 (çıxarışlar)
Kroon və Başqaları Niderlanda qarşı, 27 oktyabr 1994-cü il, A seriyası no. 297-C
Kudic Bosniya və Herseqovinaya qarşı, no. 28971/05, 9 dekabr 2008-ci il
Kudla Polşaya qarşı [GC], no. 30210/96, ECHR 2000-XI
Kurt Türkiyəyə qarşı, 25 may 1998-ci il, Mühakimə və Qərarlar hesabatı 1998-III
Kuznetsova Rusiyaya qarşı (dec), no. 67579/01, 19 yanvar 2006-cı il
Kwakye-Nti və Dufie Niderlanda qarşı (dec), no. 31519/96, 7 Noyabr 2000
Kyprianou Kiprə qarşı [GC], no. 73797/01, ECHR 2005-XIII

-- L --

Laidin Fransaya qarşı (№ 2), no. 39282/98, 7 yanvar 2003-cü il
Langborger İsveçə qarşı, 22 iyun 1989-cu il, A seriyası no. 155
Laskey, Jaggard və Brown Birləşmiş Krallığa qarşı, 19 fevral 1997-ci il,
Hökm və Qərarlar Hesabatı 1997-I
Lauko Slovakiyaya qarşı, 2 sentyabr 1998-ci il, Hökm və Qərarlar Hesabatı
1998-VI
Le Calvez Fransaya qarşı, 29 iyul 1998-ci il, Hökm və Qərarlar Hesabatı 1998-V
Le Compte, Van Leuven və De Meyere Belçikaya qarşı, 23 iyun 1981-ci il, A seriyası
Leander İsveçə qarşı, 26 mart 1987-ci il, A seriyası 116
Lebbink Niderlanda qarşı, no. 45582/99, ECHR 2004-IV
Lechesne Fransaya qarşı (dec), no. 20264/92, 4 sentyabr 1996-cı il
Lederer Almaniyaya qarşı (dec), no. 6213/03, ECHR 2006-VI (çıxarışlar)
Léger Fransaya qarşı [GC] (geri qaytarılma), no. 19324/02, ECHR 2009
Lehtinen Finlandiyaya qarşı (dec), no. 39076/97, ECHR 1999-VII
Lenzing AG Almaniyaya qarşı, no. 39025/97, 9 sentyabr 1998-ci il
Lepojić Serbiyaya qarşı, no. 13909/05, 6 Noyabr 2007
L'Erabliere A.S.B.L Belçikaya qarşı, no. 49230/07, 24 fevral 2009-cu il
Levänen və Başqaları Finlandiyaya qarşı (dec), no. 34600/03, 11 Aprel 2006
Libert Belçikaya qarşı (dec), no. 44734/98, 8 iyul 2004-cü il
Löffler Avstriyaya qarşı, no. 30546/96, 3 oktyabr 2000-ci il
Loiseau Fransaya qarşı (dec), no. 46809/99, 18 noyabr 2003-cü il,
ECHR 2003-XII (çıxarışlar)
Loizidou Türkiyəyə qarşı (ilkin etirazlar), 23 mart 1995, A seriyası no. 310
Loizidou Türkiyəyə qarşı, 18 dekabr 1996-cı il, Mühakimə və Qərarlar
hesabatı 1996-VI
Lopez Cifuentes İspaniyaya qarşı (dec), no. 18754/06, 7 iyul 2009
López Ostra İspaniyaya qarşı, 9 dekabr 1994-cü il, A seriyası no. 303-C
Lüdi İsveçrəyə qarşı, 15 iyun 1992-ci il, A seriyası no. 238
Lukanov Bolqarıstana qarşı (dec), no. 21915/93, 12 yanvar 1995-ci il
Lukenda Sloveniyaya, no. 23032/02, ECHR 2005-X
Lutz Almaniyaya qarşı, 25 Avqust 1987, A seriyası no. 123
Lyons Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 15227/03, ECHR 2003-IX

-- M --

M. Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 13284/87, 15 Oktyabr 1987-ci il
M.B. Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 22920/93, Komissiyanın qərarı
6 aprel 1994
Maaouia Fransaya qarşı [GC], no. 39652/98, ECHR 2000-X
Malhous Çex Respublikasına qarşı [GC] (dec), no. 33071/96, ECHR 2000-XII
Malige Fransaya qarşı, 23 sentyabr 1998-ci il, Mühakimələr və Qərarlar
Hesabatı 1998-VII
Malone Birləşmiş Krallığa qarşı, 2 Avqust 1984-cü il, A seriyası no. 82
Malsagova və Başqaları Rusiyaya qarşı (dec), no. 27244/03, 6 mart 2008-ci il
Maltzan və Başqaları Almaniyaya qarşı [GC] (dec), nos. 71916/01, 71917/01 və
10260/02, ECHR 2005-V
Mamatkulov və Asgarov Türkiyəyə qarşı [GC], nos. 46827/99 və 46951/99,
ECHR 2005-I

Manoilescu və Dobrescu Rumuniya və Rusiyaya qarşı (dec), no. 60861/00, ECHR 2005-VI (çıxarışlar)
Manuel Portuqaliyaya qarşı (dec), no. 62341/00, 31 yanvar 2002-ci il
Marckx Belçikaya qarşı, 13 iyun 1979-cu il, A seriyası no. 31
Marckx Belçikaya qarşı, Komissiya hesabatı 10 dekabr 1977-ci il, A seriyası no. B-29
Margareta və Roger Andersson İsveçə qarşı, 25 Fevral 1992-ci il, A seriyası no. 226-A
Marie-Louise Loyen və Bruneel Fransaya qarşı, no. 55929/00. 5 iyul 2005-ci il
Marion Fransaya qarşı, no. 30408/02, 20 dekabr 2005-ci il
Markovic və başqaları İtaliyaya qarşı [GC], no. 1398/03, ECHR 2006-XIV
Maslov Avstriyaya qarşı [GC], no. 1638/03 23 iyun 2008-ci il
Maslova və Nalbandov v. Rusiyaya qarşı, no. 839/02, ECHR 2008
Masson və Van Zon Niderlanda qarşı, 28 sentyabr 1995, A seriyası no. 327-A
Mata Estevez İspaniyaya qarşı (dec), no. 56501/00, ECHR 2001-VI (çıxarışlar)
Matter Slovakiyaya qarşı, no. 31534/96 5 iyul 1999-cu il
Matthews Birləşmiş Krallığa qarşı [GC], no. 24833/94, ECHR 1999-I
Matveyev Rusiyaya qarşı, no. 26601/02, 3 iyul 2008-ci il
Matyjek Polşaya qarşı (dec), no. 38184/03, ECHR 2006-VII
McCann və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 27 sentyabr 1995-ci il, A seriyası no. 324
McCann Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 19009/04, 13 May 2008-ci il
McElhinney İrlandiya və Böyük Britaniyaya qarşı [GC] (dec), no. 31253/96, 9 Fevral 2000-ci il
McFeeley və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 8317/78, Komissiyanın qərarı 15 May 1980-ci il, DR 20
McGinley və Egan Birləşmiş Krallığa qarşı, 9 iyun 1998, Mühakimələr və Qərarlar Hesabatı 1998-III
McKay-Kopecka Polşaya qarşı (dec), no. 45320/99, 19 sentyabr 2006-cı il
McLeod'a Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998-ci il, Mühakimələr və Qərarlar Hesabatı 1998-VII
McMichael Birləşmiş Krallığa qarşı, 24 fevral 1995-ci il, A seriyası no. 307-B
McShane Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 43290/98, 28 May 2002-ci il
Medvedyev və Başqaları Fransaya qarşı [GC], no. 3394/03, ECHR 2010
Meftah və Başqaları Fransaya qarşı [GC], nos. 32911/96, 35237/97 və 34595/97, ECHR 2002-VII
Megadat.com SRL Moldovaya qarşı, no. 21151/04, 8 Aprel 2008-ci il
Mehmet Saleh ve Abdülsamet Çakmak v. Türkiyəyə qarşı, no. 45630/99, 29 aprel 2004-ci il
Melnik Ukraynaya qarşı, no. 72286/01, 28 mart 2006-cı il
Meltex Ltd Ermənistana qarşı (dec), no. 37780/02, 27 May 2008
Menteş və Başqaları Türkiyəyə qarşı, 28 noyabr 1997-ci il, Qərarlar 1997-VIII hesabat
Mentzen Latviya qarşı (dec), no. 71074/01, ECHR 2004-XII
Merger və Cros Fransaya qarşı (dec), no. 68864/01, 11 mart 2004-cü il
Merit Ukraynaya qarşı, no. 66561/01, 30 mart 2004-cü il
Mikallef Maltaya qarşı [GC], no. 17056/06, ECHR 2009
Mieg de Boofzheim Fransaya qarşı (dec), no. 52938/99, 3 dekabr 2002-ci il (çıxarışlar)

Mikolenko Estoniyaya qarşı (dec), no. 16944/03, 5 yanvar 2006-cı il
Mikulic Xorvatiyaya qarşı, no. 53176/99, ECHR 2002-I
Miloseviç'in Niderlanda qarşı (dec), no. 77631/01, 19 mart 2002-ci il
Mirolubovs və Başqaları Latviyaya qarşı, no. 798/05, 15 sentyabr 2009
Mıtlık Ölmez və Yıldız Ölmez Türkiyəyə qarşı, no. 39464/98, 1 fevral 2005-ci il
Monedero Angora İspaniyaya qarşı (dec), no. 41138/05, ECHR 2008
Monnat İsveçrəyə qarşı, no. 73604/01, ECHR 2006-X 9
Montcornet de Caumont v. Fransaya qarşı (dec), no. 59290/00, ECHR 2003-VII
(çıxarışlar)
Montera İtaliyaya (dec), no. 64713/01 9 iyul 2002-ci il
Moon v. Fransaya qarşı, no. 39973/03 9 iyul 2009
Mooren Almaniya qarşı [GC], no. 11364/03, ECHR 2009
Moreira Barbosa Portuqaliyaya qarşı (dekabr), no. 65681/01, ECHR 2004-V
(çıxarışlar)
Moretti və Benedetti İtaliyaya qarşı, no. 16318/07, ECHR 2010
Moskovets Rusiya qarşı, no. 14370/03, 23 Aprel 2009-cu il
Moulet Fransaya qarşı (dec), no. 27521/04, 13 Sentyabr 2007-ci il
Moustaquim Belçikaya qarşı, 18 Fevral 1991-ci il, A seriyası no. 193
MPP Golub Ukraynaya qarşı, no. 6778/05, 18 Oktyabr 2005-ci il
Mrkić Xorvatiyaya qarşı, no. 7118/03, 8 iyun 2006-cı il
Antilly Bələdiyyə Bölməsi Fransaya qarşı (dec), no. 45129/98, ECHR 1999-VIII
(çıxarışlar)
Murray Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 oktyabr 1994-cü il, A seriyası no. 300-A
Mustafa və Armağan Akın Türkiyəyə qarşı, no. 4694/03, 6 aprel 2010-cu il
Mutlu Türkiyəyə qarşı, no. 8006/02, 10 oktyabr 2006-cı il
Mykhaylenky və Başqaları Ukraynaya qarşı, nos. 35091/02, 35196/02, 35201/02,
35204/02, 35945/02, 35949/02, 35953/02, 36800/02, 38296/02 və 42814/02,
ECHR 2004-XII

-- N --

Narinen Finlandiyaya qarşı, no. 45027/98, 1 iyun 2004-cü il
Nee İrlandiyaya qarşı (dec), no. 52787/99, 30 yanvar 2003-cü il Niemietz
Almaniyaya qarşı, 16 dekabr 1992-ci il, A seriyası no. 251-B Nikolova və
Velichkova Bolqarıstana qarşı, no. 7888/03, 20 dekabr 2007-ci il Nogolica
Xorvatiyaya qarşı (dec), no. 77784/01, 5 Sentyabr 2002-ci il
Nolan və K. Rusiyaya qarşı, no. 2512/04, 12 Fevral 2009-cu il
Nold Almaniya qarşı, no. 27250/02, 29 iyun 2006-cı il
Nölkenbockhoff Almaniya qarşı, 25 Avqust 1987-ci il, A seriyası no. 123
Normann Danimarkaya qarşı (dec), no. 44704/98, 14 iyun 2001-ci il
Norris İrlandiyaya qarşı, 26 oktyabr 1988-ci il, A seriyası no. 142
Novinski Rusiyaya qarşı, no. 11982/02, 10 fevral 2009-cu il
Novoseletskiy Ukraynaya qarşı, no. 47148/99, ECHR 2005-II
Nurmagomedov Rusiyaya qarşı, no. 30138/02, 7 iyun 2007-ci il
Nylund Finlandiyaya qarşı (dec), no. 27110/95, ECHR 1999-VI

-- O --

O'Halloran və Francis Birləşmiş Krallığa qarşı [GC], nos. 15809/02 və 25624/02, ECHR 2007-VIII
O'Loughlin və Başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 23274/04, 25 avqust 2005-ci il
Öcalan Türkiyəyə qarşı [GC], no. 46221/99, ECHR 2005-IV
Odièvre Fransaya qarşı [GC], no. 42326/98, ECHR 2003-III
Oferța Plus SRL Moldovaya qarşı, no. 14385/04, 19 dekabr 2006-cı il
O'Halloran və Francis Birləşmiş Krallığa qarşı [GC], nos. 15809/02 və 25624/02, ECHR 2007-VIII
Ohlen Danimarkaya qarşı (geri qaytarılma), no. 63214/00, 24 fevral 2005-ci il
Olaechea Cahuas İspaniyaya qarşı, no. 24668/03, ECHR 2006-X
Olbertz Almaniyaya qarşı (dec), no. 37592/97, ECHR 1999-V (çıxarışlar)
Olczak Polşaya qarşı, no. 30417/96, ECHR 2002-X
Oleksy Polşa qarşı (dec), no. 1379/06, 16 iyun 2009-cu il
Olujić Xorvatiyaya qarşı, no. 22330/05, 5 Fevral 2009-cu il
Omkananda və Divine Light Zentrum v. İsveçrəyə qarşı, no. 8118/77, 19 mart 1981-ci il, D.R. 25
Öneryildiz Türkiyəyə qarşı [GC], no. 48939/99, ECHR 2004-XII
Open Door və Dublin Well Woman İrlandiyaya qarşı, 29 oktyabr 1992-ci il, A seriyası no. 246-A
Osman Birləşmiş Krallığa qarşı, 28 oktyabr 1998-ci il, Mühakimələr və Qərarlar 1998-VIII
Otto Almaniyaya qarşı (dec), no. 21425/06, ECHR 2009
Öztürk Almaniyaya qarşı, 21 Fevral 1984-cü il, A seriyası no. 73

-- P --

P.G. və J.H. Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 44787/98, ECHR 2001-IX
P. M. Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 6638/03, 24 Avqust 2004-cü il
Paeffgen GmbH Almaniyaya qarşı (dec), nos. 25379/04, 21688/05, 21722/05 və 21770/05, 18 Sentyabr 2007-ci il
Paladi Moldovaya qarşı [GC], no. 39806/05, ECHR 2009
Panjeheighalehei Danimarkaya qarşı (dec), no. 11230/07, 13 oktyabr 2009-cu il
Pannullo və Forte Fransaya qarşı, no. 37794/97, ECHR 2001-X
Papachelas Yunanıstana qarşı [GC], no. 31423/96, ECHR 1999-II
Papamichalopoulos və Başqaları Yunanıstana qarşı, 24 iyun 1993-cü il, A seriyası no. 260-B
Papon v. Fransaya qarşı (dec), no. 344/04, ECHR 2005-XI
Parizov Keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniyaya qarşı, no. 14258/03, 7 fevral 2008-ci il
Paşa, Erkan Erol Türkiyəyə qarşı, no. 51358/99, 12 dekabr 2006-cı il
Patera Çex Respublikasına qarşı (dec), no. 25326/03, 10 yanvar 2006-cı il
Pauger Avstriyaya qarşı (dec), no. 24872/94 9 yanvar 1995-ci il
Paul və Audrey Edwards Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 46477/99, 7 iyun 2001-ci il
Paulino Tomás Portuqaliyaya qarşı (dec), no. 58698/00, 27 mart 2003-cü il (çıxarışlar)

Pek Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 44647/98, ECHR 2003-I Peers
Yunanıstana qarşı, no. 28524/95, ECHR 2001-III Pellegrin
Fransaya qarşı [GC], no. 28541/95, ECHR 1999-VIII Pellegriti
İtaliyaya qarşı (dec), no. 77363/01, 26 May 2005-ci il Peñafiel
Salgado İspaniyaya qarşı (dec), no. 65964/01,
16 aprel 2002-ci il
Peraldi Fransaya qarşı (dec), no. 2096/05, 7 Aprel 2009-cu il
Perez Fransaya qarşı [GC], no. 47287/99, ECHR 2004-I
Perlala Yunanıstana qarşı, no. 17721/04, 22 fevral 2007-ci il
Petra Rumıniyaya qarşı, 23 sentyabr 1998-ci il, Mühakimələr və Qərarlar
Hesabatı 1998-VII
Petrina Rumıniyaya qarşı, no. 78060/01, 14 Oktyabr 2008-ci il
Pfeifer Avstriyaya qarşı, no. 12556/03, ECHR 2007-XII
Philis Yunanıstana qarşı, no. 28970/95, Komissiyanın qərarı
17 oktyabr 1996-cı il
Phillips Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 41087/98, ECHR 2001-VII
Pierre-Bloch Fransaya qarşı, 21 oktyabr 1997-ci il Mühakimələr və Qərarlar
Hesabatı 1997-VI
Pini və Başqaları Rumıniyaya qarşı, nos. 78028/01 və 78030/01, ECHR 2004-V
Pisano İtaliyaya qarşı [GC] (geri qaytarılma), no. 36732/97,
24 oktyabr 2002-ci il
Pištárová Çex Respublikası, no. 73578/01, 26 oktyabr 2004-cü il
Pla və Puncernau Andorra qarşı, no. 69498/01, ECHR 2004-VIII
Płoski Polşaya qarşı, no. 26761/95, 12 noyabr 2002-ci il
Popov Moldovaya qarşı, no. 74153/01, 18 yanvar 2005-ci il
Post Niderlanda qarşı (dec), no. 21727/08, 20 yanvar 2009-cu il
Powell və Rayner Birləşmiş Krallığa qarşı, 21 Fevral 1990, A seriyası no. 172
Poznanski və Başqaları Almaniyaya qarşı (dec), no. 25101/05, 3 iyul 2007-ci il
Predescu Rumıniyaya qarşı, no. 21447/03, 2 dekabr 2008-ci il
Predil Anstalt İtaliyaya qarşı (dec), no. 31993/96, 14 mart 2002-ci il
Prencipe Monakoya qarşı, no. 43376/06, 16 iyul 2009-cu il
Pressos Compania Naviera SA və Başqaları Belçikaya qarşı,
20 noyabr 1995-ci il, A seriyası no. 332
Pretty Böyük Britaniya qarşı, no. 2346/02, ECHR 2002-III
Preussische Treuhand GmbH & Co a. A. Polşaya qarşı (dec),
no. 47550/06, ECHR 2008
Previti. İtaliyaya qarşı (dec), no. 45291/06, 8 dekabr 2009-cu il
Price Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 12402/86, omissiyanın qərarı
9 mart 1988-ci il, DR 5533394/96, ECHR –VII
Pridatchenko və Başqaları Rusiyaya qarşı, nos. 2191/03, 3104/03, 16094/03 və
24486/03, 21 iyun 2007-ci il
Prokopovich Rusiyaya qarşı no. 58255/00, ECHR 2004-XI
Prystavka Ukraynaya qarşı (dec), no. 21287/02, ECHR 2002-X
Putz Avstriyaya qarşı, 22 fevral 1996-cı il, Mühakimə və Qərarlar Hesabatları
1996-I

-- Q --

Quark Fishing Ltd Birləşmiş Krallığa qarşı (dec), no. 15305/06, ECHR 2006-XIV

-- R --

R. Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 33506/05, 4 yanvar 2007-ci il
Radio France və başqaları Fransaya qarşı, no. 53984/00, ECHR 2003-X
(çıxarışlar)
Raimondo İtaliyaya qarşı, 22 fevral 1994-cü il, A seriyası no.281-A
Rambus Inc. Almaniyaya qarşı 40382/04, 16 iyun 2009-cu il
Raninen. Finlandiyaya qarşı, 16 dekabr 1997-ci il, Mühakimə və qərarlarla
bağlı hesabat 1997-VIII
Ravnsborg İsveçə qarşı, 23 mart 1994-cü il, A seriyası no.283-B
Refah Partiyası (Refah Partiyası) və başqaları Türkiyəyə qarşı,
nos. 41340/98, 41342/98, 41343/98 və 41344/98, 3 oktyabr 2000-ci il
Řehák Çexiya Respublikasına qarşı, no. 67208/01, 18 may 2004-cü il
Reinprecht Avstriyaya qarşı, no. 67175/01, ECHR 2005-XII
Reklos və Davourlis Yunanıstana qarşı, no. 1234/05, ECHR 2009
Revel və Mora Fransaya qarşı, no. 171/03 15 noyabr 2005-ci il
Rezgui Fransaya qarşı, no. 49859/99 7 noyabr 2000-ci il
Riabov Rusiyaya qarşı, no. 3896/04, 31 yanvar 2008-ci il
Riad və İdiab Belçikaya qarşı, nos. 29787/03 və 29810/03, ECHR 2008
Ringeisen Avstriyaya qarşı, 13 iyul 1971-ci il 16, A seriyası, no.13
Robert Lesjak Sloveniyaya qarşı, no. 33946/03, 21 iyul 2009-cu il
Roche Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 32555/96, ECHR 2005-X
Rosenzweig və topdansatış anbarlarının Ltd Polşaya qarşı, no.51728/99,
28 İyul 2005-ci il
Rotaru Rumuniyaya qarşı, no. 28341/95, ECHR 2000-V
Rudzińska Polşaya qarşı, no. 45223/99, ECHR 1999-VI
Ruicková Çexiya Respublikasına qarşı, no.15630/05, 16 sentyabr 2008-ci il
Ruiz-Mateos İspaniyaya qarşı, 23 iyun 1993-cü il, A seriyası.no.262
Ryabykh Rusiyaya qarşı, no. 52854/99, ECHR 2003-IX

-- S --

S. və Marper Birləşmiş Krallığa qarşı, nos. 30562/04 və 30566/04, 4 dekabr
2008-ci il
S.H. və başqaları Avstriyaya qarşı, no. 57813/00, ECHR 2010
Sablon Belçikaya qarşı, no. 36445/97, 10 aprel 2001-ci il
Saccoccia Avstriyaya qarşı, no. 69917/01 5 iyul 2007-ci il
Sadak Türkiyəyə qarşı, no.25142/94 və 27099/95, 8 aprel 2004-cü il
Salabiaku Fransaya qarşı, 7 oktyabr 1988-ci il, A seriyası.141-A
Salesi İtaliyaya qarşı, 26 fevral 1993-cü il, A seriyası, 257-E
Sâmbăta Bihor Greco-Catholic Parish Rumıniya qarşı, no. 48107/99,
25 may 2004-cü il
Sambăta Bihor Greco-Catholic Parish Rumıniyaya qarşı, no.48107/99,
12 yanvar 2010-cu il
Sanles Sanles İspaniyaya qarşı, no. 48335/99, ECHR 2000-XI (çıxarışlar)
Sapeyan Ermənıstana qarşı, no. 35738/03, 13 yanvar 2009-cu il
Savino və başqaları İtaliyaya qarşı, nos. 17214/05, 20329/05 və 42113/04,
28 Aprel 2009-cu il
Scavuzzo-Hager İsveçrəyə qarşı, no. 41773/98, 30 noyabr 2004-cü il
Schalk və Kopf Avstriyaya qarşı, no. 30141/04, 24 iyun 2010-cu il

Scherer İsveçrəyə qarşı, 25 Mart 1994-cü il, A seriyası no. 287
Schmautzer Avstriyaya qarşı, 23 oktyabr 1995-ci il, A seriyası, 328-A
Schouten və Meldrum Niderlanda qarşı, 9 dekabr 1994-cü il, A seriyası.304
Sciacca İtaliyaya qarşı, no. 50774/99, ECHR 2005-I
Scoppola İtaliyaya qarşı (№ 2), no.10249/03 ECHR 2009
Scordino İtaliyaya qarşı, no. 36813/97, ECHR 2003-IV (çıxarışlar)
Scordino İtaliyaya qarşı (№ 1), no. 36813/97, ECHR 2006-V
Scozzari və Giunta İtaliyaya qarşı [nos. 39221/98 və 41963/98, ECHR 2000-VIII
Sdruzeni Jihoceske Matky Çexiya Respublikasına qarşı, no19101/03, 10 iyul 2006
Sejdić və Finci Bosniya və Herseqovinaya qarşı, nos. 27996/06 və 34836/06,
22 dekabr 2009-cu il
Sejdović İtaliyaya qarşı, no. 56581/00, ECHR 2006-II
Selçuk ve Asker Türkiyəyə qarşı, 24 aprel 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarla
bağlı hesabat. 1998-II
Selmouni Fransaya qarşı, no. 25803/94, ECHR 1999-V
Senator Lines AB dövlətlərinə qarşı, no. 56672/00, ECHR 2004-IV
Sergey Zolotukhin. Rusiyaya qarşı, no. 14939/03, ECHR 2009
Shamayev və başqaları Gürcüstan və Rusiyaya qarşı , no. 36378/02,
16 Sentyabr 2003-cü il
Shamayev və başqaları Gürcüstan və Rusiyaya qarşı, no. 36378/02,
ECHR 2005-III
Shevanova Latviyaya qarşı (xitam olunub), no. 58822/00, 7 dekabr 2007-ci il
Shilbergs Rusiyaya qarşı, no. 20075/03, 17 dekabr 2009-cu il
Shtukaturov Rusiyaya qarşı, no. 44009/05, 27 mart 2008-ci il
Sidabras və Džiautas. Litvaya qarşı, nos. 55480/00 və 59330/00, 1 iyul 2003-cü il
Sidabras və Džiautas Litvaya qarşı, nos. 55480/00 və 59330/00, ECHR 2004-VIII
Sigalas Yunanıstana qarşı, no. 19754/02, 22 sentyabr 2005-ci il
Siliadin Fransaya qarşı, no.73316/01, ECHR 2005-VII
Šilih Sloveniyaya qarşı, no. 71463/01, 9 Aprel 2009-cu il
Silver və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 mart 1983-cü il,
A seriyası no.61
Sisojeva və başqaları Latviyaya qarşı, no. 60654/00, ECHR 2007-II
Skorobogatykh Rusiyaya qarşı, no. 37966/02, 8 iyun 2006-cı il
Slavgorodski Estoniyaya qarşı, no. 37043/97 9 mart 1999-cu il
Slavicek Xorvatiyaya qarşı, no. 20862/02 4 iyul 2002
Slivenko və başqaları Latviyaya qarşı, no. 48321/99, ECHR 2002-II
Slivenko Latviyaya qarşı, no. 48321/99, ECHR 2003-X
Smirnov Rusiyaya qarşı, no. 14085/04, 6 iyul 2006-cı il
Smirnova Rusiyaya qarşı, nos. 46133/99 və 48183/99, ECHR 2003-IX
Société Colas Est və başqaları Fransaya qarşı, no. 37971/97, ECHR 2002-III
Société Stenuit Fransaya qarşı, 27 Fevral 1992-ci il, A seriyası, no. 232-A
Soering Birləşmiş Krallığa qarşı, 7 iyul 1989-cu il, A seriyası 161
Solmaz Türkiyəyə qarşı, no.27561/02, ECHR 2007-II
Sovtransavto Holding Ukraynaya qarşı, no. 48553/99, ECHR 2002-VII
Sporrong və Lönnroth İsveçə qarşı, 23 sentyabr 1982-ci il, A seriyası no. 52
Stamoulakatos Yunanıstana qarşı (№ 1), 26 oktyabr 1993-cü il, A seriyası 271
Stamoulakatos Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 27567/95, Komissiyanın qərarı
9 aprel 1997-ci il

Star Cate - Epilekta Gevmata və başqaları Yunanıstana qarşı, no. 54111/07, 6 İyul 2010-cu il
Stec və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, nos.65731/01 və 65900/01, ECHR 2005-X
Polad və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 23 sentyabr 1998-ci il, Mühakimə və qərarlarl bağlı hesabat 1998-VII
Stephens Kipr, Türkiyə və Birləşmiş Millətlər Təşkilatına qarşı, no. 45267/06, 11 dekabr 2008-ci il
Stephens Maltaya qarşı (№ 1), no.11956/07, 21 aprel 2009-cu il
Štitić Xorvatiyaya qarşı, no. 29660/03, 8 noyabr 2007-ci il
Stjerna Finlandiyaya qarşı, 25 noyabr 1994-cü il, A seriyası. no.299-B
Stojkovic keçmiş Yuqoslaviya Respublikası olan Makedoniyaya qarşı, no.14818/02, 8 noyabr 2007-ci il
Stoll İsveçrəyə qarşı no. 69698/01, ECHR 2007-XIV
Stran Greek Refirenes və Stratis Andreadis Yunanıstana qarşı, 9 dekabr1994-cü il, A seriyası no.301-B
Stukus və başqaları Polşaya qarşı, no. 12534/03, 1 aprel 2008
Sud Fondi Srl və başqaları İtaliyaya qarşı, no. 75909/01, 30 avqust 2007-ci il
Suküt Türkiyəyə qarşı no. 59773/00, ECHR 2007-X (çıxarışlar)
Sürmeli Almaniya qarşı no. 75529/01, ECHR 2006-VII
Surugiu Rumıniyaya qarşı, no.48995/99, 20 aprel 2004
Szabo İsveçə qarşı, no.28578/03, AIHM 2006-VIII

-- T --

Tahsin İpek Türkiyə qarşı, no. 39706/98, 7 noyabr 2000-ci il
Tănase Moldovaya qarşı, no. 7 / 08, ECHR 2010
Tanrikulu Türkiyəyə qarşı, no. 23763/94, ECHR 1999-IV
Taşkın və başqaları Türkiyəyə qarşı, no. 46117/99, ECHR 2004-X
Tatar Rumıniyaya qarşı, no. 67021/01, ECHR 2009
Taylor-Sabori Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 47114/99, 22 oktyabr 2002-ci il
Fransa Yehovanın Şahidləri xristian Federasiyası Fransaya qarşı, no. 53430/99, ECHR 2001-XI
Gürcüstanın Fəhlə Partiyası Gürcüstana qarşı, no. 9103/04, 22 may 2007-ci il
Thévenon Fransaya qarşı, no. 2476/02, ECHR 2006-III (çıxarışlar)
Timurtaş Turkiyəyə qarşı, no. 23531/94, ECHR 2000-VI
Tinnelly & Sons Ltd və başqaları McElduff və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı, 10 iyul 1998-ci il
Todorov Bolqarıstana qarşı, no. 65850/01, 13 may 2008-ci il
Torri İtaliyaya qarşı, 1 iyul 1997-ci il
Tre Traktörer Aktiebolag İsveçə qarşı, 7 iyul 1989-cu il
Treska Albaniya və İtaliyaya qarşı, no. 26937/04, ECHR 2006-XI
Trofimchuk Ukraynaya qarşı, no. 4241/03, 31 may 2005-ci il
Turqut və başqaları Türkiyəyə qarşı, no. 1411/03, 8 iyul 2008
Tyrer Birləşmiş Krallığa qarşı, 25 aprel 1978, A seriyası no 26
Tyrer Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 5856/72, 14 dekabr 1976

-- U --

Ülke Türkiyəyə qarşı, no. 39437/98, 1 iyun 2004-cü il

Unédic Fransaya qarşı, no. 20153/04, 18 dekabr 2008-ci il

Üner Niderlanda qarşı, no. 46410/99, ECHR 2006-XII

-- V --

Van der Tang İspaniyaya qarşı, 13 iyul 1995-ci il, A seriyası no. 321

Van Droogenbroeck Belçikaya qarşı, 24 June 1982-ci il, A seriyası no. 50

Van Marle və başqaları Niderlanda qarşı, 26 iyun 1986-cı il, A seriyası no. 101

Vanyan Rusiyaya qarşı, no. 53203/99, 15 dekabr 2005-ci il

Varbanov Bolqarıstana qarşı, no. 31365/96, ECHR 2000-X

Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı, nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90,

16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90,

14 aprel 1998-ci il

Varnava və başqaları Türkiyəyə qarşı, nos. 16064/90, 16065/90, 16066/90,

16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 and 16073/90, ECHR 2009

Veeber Estoniyaya (no. 1), no. 37571/97, 7 noyabr 2002-ci il

Velikova Bolqarıstana qarşı, no. 41488/98, ECHR 1999-V

Velikova Bolqarıstana qarşı, no. 41488/98, ECHR 2000-VI

Vera Fernández-Huidobro İspaniyaya qarşı, no. 74181/01, ECHR 2010

Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) İsveçrəyə qarşı (no. 2), no. 32772/02,

ECHR 2009

Verlagsgruppe News GMBH Avstriyaya qarşı, no. 62763/00,

16 yanvar 2003-cü il

Vernillo Fransaya qarşı, 20 fevral 1991-ci il, A seriyası no. 198

Vijayanathan və Pusparajah Fransaya qarşı, 27 avqust 1992-ci il, A seriyası no.

241-B

Vilho Eskelinen və başqaları Finlandiyaya qarşı, no. 63235/00,

ECHR 2007-IV

Vladimir Romanov Rusiyaya qarşı, no. 41461/02, 24 iyul 2008-ci il

Voggenreiter Almaniyaya qarşı, no. 47169/99, ECHR 2004-I (çıxarışlar)

Von Hannover Almaniyaya qarşı, no. 59320/00, ECHR 2004-VI

-- W --

W.M. Danimarkaya qarşı, no. 17392/90, Komissiyanın qərarı 14 oktyabr

1992-ci il

Wakefield Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 15817/89, Komissiyanın qərarı

1 oktyabr 1990-cı il, DR 66

Weber və Saravia Almaniyaya qarşı, no. 54934/00, ECHR 2006-XI

Weber İsveçrəyə qarşı, 22 may 1990-cı il, A seriyası no. 177

Welch Birləşmiş Krallığa qarşı, 9 February 1995, A seriyası no. 307-A

Wendenburg və başqaları Almaniyaya qarşı, no. 71630/01, ECHR 2003-II

Wieser və Bicos Beteiligungen GmbH Avstriyaya qarşı, no. 74336/01,

ECHR 2007-XI

Williams Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 32567/06, 17 fevral 2009-cu il

Worm Avstriyaya qarşı, 29 avqust 1997-ci il, *Mühakimə və qərarlarla bağlı*

hesabat 1997-V

Worwa Polşaya qarşı, no. 26624/95, ECHR 2003-XI

Woś Polşaya qarşı, no. 22860/02, ECHR 2006-VII

-- X --

- X və Y Niderlanda qarşı*, 26 mart 1985-ci il, A seriyası no. 91
X Belçika və Niderlanda qarşı, no. 6482/74, Komissiyanın qərarı
 10 iyul 1975-ci il, DR 7
X Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, no. 7462/76, Komissiyanın qərarı
 7 mart 1977-ci il, DR 9
X Fransaya qarşı, no. 9587/81, Komissiyanın qərarı 13 dekabr 1982-ci il, DR 29
X Fransaya qarşı, 31 mart 1992-ci il, A seriyası no. 234-C
X İtaliyaya qarşı, no. 6323/73, Komissiyanın qərarı 4 mart 1976-cı il, DR 3
X Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 7308/75, Komissiyanın qərarı
 12 oktyabr 1978-ci il, DR 16
X, Y və Z Birləşmiş Krallığa qarşı, 22 aprel 1997-ci il, *Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-II*
X. və Y. Belçikaya qarşı, no. 8962/80, Komissiyanın qərarı 13 may 1982-ci il,
 DR 28
X. Çexoslovakiyaya qarşı (E.S. Almaniyaya qarşı), 262/57, Komissiyanın qərarı,
 Yearbook I 1955-57
X. Almaniya Federativ Respublikasına qarşı, no. 1611/62, Komissiyanın qərarı
 25 sentyabr 1965-ci il
X. Fransaya qarşı, no. 9993/82, Komissiyanın qərarı 5 oktyabr 1982-ci il, DR 31
X. Fransaya qarşı, 31 mart 1992-ci il, A seriyası no. 234-C
X. Almaniyaya qarşı, no. 1860/63, 15 dekabr 1965-ci il
X. Almaniyaya qarşı, no. 2606/65, 1 aprel 1968-ci il
X. Niderlanda qarşı, no. 7230/75, Komissiyanın qərarı 4 oktyabr 1976-cı il, DR. 7
X. Birləşmiş Krallığa qarşı, no. 6956/75, Komissiyanın qərarı 10 dekabr 1976-cı
 il, DR 8

-- Y --

- Y.F. Türkiyəyə qarşı*, no. 24209/94, ECHR 2003-IX
Yagmurdereli Türkiyəyə qarşı, no. 29590/96, 13 fevral 2001-ci il
Yaşa Türkiyəyə qarşı, 2 sentyabr 1998-ci il, *Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1998-VI*
Yonghong Portuqaliyaya qarşı, no. 50887/99, ECHR 1999-IX (çıxarışlar)
Yorgiyadis Türkiyəyə qarşı, no. 48057/99, 19 oktyabr 2004-cü il
Yurttas Türkiyəyə qarşı, no. 25143/94 və 27098/95, 27 may 2004-cü il

-- Z --

- Z və başqaları Birləşmiş Krallığa qarşı*, no. 29392/95, ECHR 2001-V
Z. Finlandiyaya qarşı, 25 fevral 1997-ci il, *Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-I*
Zagaria İtaliyaya qarşı, no. 24408/03, 3 iyun 2008-ci il
Zaicevs Latviyaya qarşı, no. 65022/01, 31 iyul 2007-ci il (çıxarışlar)
Zana Türkiyəyə qarşı, 25 noyabr 1997-ci il, *Mühakimə və qərarlarla bağlı hesabat 1997-VII*
Zehentner Avstriyaya qarşı, no. 20082/02, 16 iyul 2009-cu il
Zhigalev Rusiyaya qarşı, no. 54891/00, 6 iyul 2006-cı il
Zietal Polşaya qarşı, no. 64972/01, 12 may 2009-cu il
Znamenskaiä Rusiyaya qarşı, no. 77785/01, 2 iyun 2005-ci il